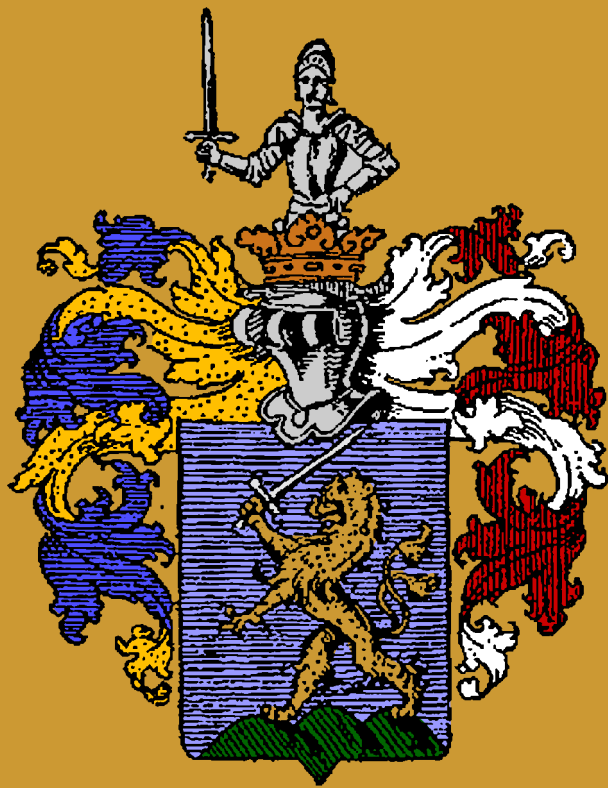

Fazekas Lóránd

EGY NEMESI CSALÁD ÉVSZÁZADAI

A Böszörményiek Szatmárban

Fazekas Lóránd

EGY NEMESI CSALÁD ÉVSZÁZADAI

A Böszörményiek Szatmárban

Fazekas Lóránd

EGY NEMESI CSALÁD ÉVSZÁZADAI

A Böszörményiek Szatmárban

Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság

Varadinum Script Kiadó
Szatmárnémeti, 2017

A sorozatot szerkeszti:
DUKRÉT GÉZA

Szöveggondozás:
MIHÁLKA MAGDOLNA

A borítót tervezte és a fényképeket készítette:
FAZEKAS LÓRÁND

Fedőlapon: a Böszörményi család nemesi címere.
Hátlapon: Pettyén református temploma.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FAZEKAS, LÓRÁND

Egy nemesi család évszázadai: A Böszörményiek Szatmárban /
Fazekas Lóránd. – Oradea: Varadinum Script, 2017
ISBN 978-606-8307-77-0

929

Készült:
a Szatmár Megyei Tanács,
a Szatmári Református Egyházmegye,
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság,
a Pettyéni Református Egyházközség
és Livința Böszörményi Magda
anyagi támogatásával.

Készült a nagyváradi LITERA PRINT nyomdában.
Tel.: 0732-115.445; e-mail: literaprint@gmail.com

AJÁNLO

Megismerni és megismertetni

Fazekas Lóránd újabb könyvének kéziratát lapozgatva, mi más juthatna eszembe, mintsem azok a történetek, amelyekről néhai apai nagyapám és nagyanyám mesélt a Böszörményi család azon tagjairól, akik szülőfalumban Pettyénben éltek, ahol magam is nevelkedtem. Fazekas Lóránd tanári és helytörténeti munkássága során mindig arra törekedett, hogy – a szellemi „szőnyegbombázás” korában, amikor a semmibe vezető életutakon igyekeztek elzüllesztteni az intézményeinket – megismerje és megismertesse azokat az értékeket, melyek a mögöttünk maradt nehéz korszakokban születtek. A honismeret és a helyismeret, mint társadalmi, közművelődési tevékenység, ma is kezd háttérbe szorulni. Nemzeti örökségünk hajszálgökörzete kezd elszakadozni. Éppen ezért a nemzeti identitást erősítő szerepvállalás kezd fontosabbá válni. A helytörténész, Fazekas Lóránd szerepvállalásával, megteremti az emberi életnek értelmet adó, hasznos és örömmel végzett munka lehetőségét. Hatékony, hagyományos értékrend segíti ezt a munkát. Ennek a munkafolyamatnak az újabb gyümölcse a Böszörményi családról szóló kötet, melyet érdekes és tanulságos olvasmányként ajánlok azok számára, akik kíváncsiak elődeink életére.

Elek György

ELŐSZÓ

A Böszörményi névre valamikor a 40-es évektől emlékszem, amikor szüleimmal a Nyígerszegre gyalogoltunk, ilyenkor mindig a Böszörményi utca járdáit is koptatnunk kellett, hogy a városból kivívó Vajai utcába jussunk. A háború utáni impériumváltással, ezek az utcanevek újra a süllyesztőbe kerültek, csak az idősebbek emlékezetében éltek tovább, s ők örökítették nemzedékről nemzedékre.

A szabadságharc 150. évfordulója alkalmából a vasúti református temetőt kutatva, találtam rá a Böszörményi névre, illetve sírjaikra, köztük arra is, mely annak a személynek a nyughelye, akiről az utcát elnevezték, Böszörményi Károlyra, a város egykori polgármesterére.

Könyvtári bűvárkodásom volt végül is a döntő abban, hogy a Böszörményiekkal alaposabban foglalkozzam, amikor megtaláltam a Szamos napilapban azt az 1901-es gyászjelentést, mely a polgármester elhunytát adta hírül. Ekkor kezdtem utána nézni a család genealógiájának, mely során az derült ki, hogy a három neves családfakutató, mint: Nagy Iván, Kempelen Béla, Bilkei Gorzó Bertalan, e családra vonatkozó kutatásaikban szinte csak az említés szintjéig jutott. Ezért úgy határoztam, hogy kitöltöm ezt a Szatmár megyei fehér foltot.

Így született ez a könyv.

Ezennel mondok köszönetet Livința Böszörményi Magdának, a család leszármazottjának, Genda Árpád Szabolcs pettyéni

református lelkésznek és feleségének, valamint Lévy Lajosnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta édesapja, Lajos tiszteletes pettyéni szolgálata alatt az egyházzal kapcsolatosan készített kéziratát.

A szerző

EGY NEMESI CSALÁD ÉVSZÁZADAI

A Böszörményiek Szatmárban

*„Keressetek alkalmat a hajdanra visszanézhetni,
s érte melegülni. Nem költői ábránd ez:
hanem a fennmaradás, az emelkedés érzelme.”*

Kölcsey Ferenc

A Böszörményiek családi kapcsolata Szatmár megye nemes családjaival

magyarádi Boros család – Aranyosmeggyes

Boros Anna férje, Böszörményi Lajos

Boros Róza férje, Böszörményi László

Boros Zoltán felesége, Jakó Katalin, Böszörményi Katalin leánya

óvári Szeőke család – Szatmárudvari

Szeőke Polixéna férje, Böszörményi I. József

Szeőke Katalin férje, Böszörményi III. József

szalárdi Jakó család – Aranyosmeggyes

Jakó Karolina férje, Böszörményi I. Károly

Jakó Pál felesége, Böszörményi Katalin

Jakó Sándor felesége, Böszörményi Anna

Uray család – Szatmárnémeti
Uray Lajos felesége, Böszörményi Berta

Helmeczy család – Szatmárnémeti
Helmeczy I. József felesége, Jakó Jolán Karolina, Böszörményi
Katalin leánya
Helmeczy Pál felesége, Böszörményi Margit
Helmeczy II. József felesége, Böszörményi Margit

kölcsei Kölcsey család – Mikola
Kölcsey Sándor felesége, Böszörményi Ilona Karolina

domahidai Domahidy család – Domahida
Domahidy Sándor felesége, Böszörményi Vilma

szolnoki Jármy család – Laskod
Jármy Jolán férje, Böszörményi Elek

benedekfalvi Luby család – Nagygéc
Luby Béla felesége, Böszörményi Izabella

Darvay család – Szamoskrassó
Darvay Naomi férje, Böszörményi Antal

Keresztszeghy család – Szatmárnémeti
Keresztszeghy Anna Magda férje, Böszörményi II. Károly

berencei Kováts család – Sándorhomok
Kováts Gyula felesége, Böszörményi Mária Emma

I. A CSALÁD EREDETE ÉS MEGTELEPEDÉSE SZATMÁR MEGYÉBEN

A hiripi és ivácskói Böszörményi család Szatmár vármegye egyik régi nemesi családja, melynek tagjai és kiemelkedő személyiségei három évszázadon át jelentős gazdasági, politikai és társadalmi szerepet játszottak Pettyén, Szatmárnémeti, Aranyosmeggyes, Nagykolcs, valamint a vármegye életében.

A Böszörményiek az Urayakkal együtt az Iklódy család leszármazottai, akiknek ősi fészke a történelmi Szatmár vármegye Iklód (Nyiriklód, Kisjánosi, Balogjánosi) nevű falva volt, mely, mivel a Mátészalkától 19 kilométerre fekvő Kántorjánosival összenőtt, mint önálló település 1917-től megszűnt létezni, így a térképen már nem szerepel. Az Iklódy család ezen két ága egy házasság révén a 19. század végén újra találkozik, amikor egy Böszörményi lány egy Uray fiúhoz megy feleségül, (lásd. a nemzedékrendi táblázatot).

A család hosszú ideig kettős vezetéknevet használt, így tagjai hol Böszörményi-Nagy, hol Nagy alias (másként) Böszörményi néven jelentek meg. Az 1879-ben elhunyt Böszörményi Nagy Józsefnének a sírkövén még ez a kettős vezetéknev szerepel, míg leszármazottai már csak a Böszörményi vezetéknevet használták, de az 1917-ben Aranyosmeggyesen elhunyt Zsigmond sírkövén is még megjelenik a Nagy vezetéknev. Van, aki valószínű megkülönböztetésként is használta, mivel Szatmáron Böszörményi névvel polgári származású személyek is éltek. A családra vonatkozólag a 17. századig visszanyúlóan vannak

dokumentumok. Gergely fiai, Péter és György II. Ferdinándtól (1618–1637) 1635. január 12-én címeres nemes levelet kaptak. Birtokaik először Szatmár, majd Bereg vármegyére is kiterjedtek. 1726-ban Nagy Sámuel alias Böszörményi már részbirtokos Pettyénben, majd 1732-ben Komáromi Andrással III. Károlytól (1711–1740) adományt nyertek Hiripre (r. Hrip) is, és még ugyan abban az évben Ivácskóra (r. Necopoi)¹, mely faluneveket később előnévként használhatták. Az 1754–55. évi nemesi összeíráskor Szatmár vármegyében Böszörményi Ferenc, Ugocsa vármegyében János fordul elő az igazolt nemesek között.² 1756-ban Sámuel és fiai, Sámuel, Ferenc és József, Mária Teréziától (1740–1780) kaptak újabb adományt és címeres levelet Pettyénre. Így ezt követően itt alakult ki a család központi birtoka, melyen a nagycsalád több sejtire bomolva, évszázadokon át élt és gazdálkodott, lakóhelyül egy kúriát építve.

Az épület leírása

A telek mélyén elhelyezkedő téglalap alapú, palával fedett sátortetős épület a 19. századi átalakításokkal egy hattengelyes kétszárnyú épületté alakult, közepén kissé kiugró, timpanonban záródó, zárt portikusszal. Az épület sarkain kváderkövet utánzó vakolatdíszítés húzódik. A főhomlokzat szögletes nyílászáróit vakolatkeret övezi, a szemöldökpárkány fölött egy-egy kagylódíszítéssel. A portikusz ajtaját két oldalt fejezetes pilaszter szegélyezi, melyre egy erősen kiugró szemöldök támaszkodik, fölötte egy félköríves kagylódíszítés mélyed a falba. A portikusz ablakai félkörívben záródnak, mely arra utal, hogy az átalakítás előtt nyitott lehetett. Az épület előterét kör alakú virággrupp díszítette. Ez tette lehetővé, hogy a kocsik az egyik irányból érkezve a bejárat előtt állhassanak meg.

¹ Nagy I., II. köt. pp. 228–229.

² Kempelen B., 2 köt.

A 19. század elején a családnak részbirtokai voltak még Iklódon és Garbolcon, melyeket a század derekáig tartottak meg, majd később Erdődön, Dobrácsapátiban, Avasújvárosban, Berenden, Nagykolcson, Batizon, Szatmárudvariban, Szatmár-hegyen és Zajtán szereztek újabb birtokokat, valamint a 19. század végén, Szamoskóródon és Kiskolcson zálogban bírtak földeket.

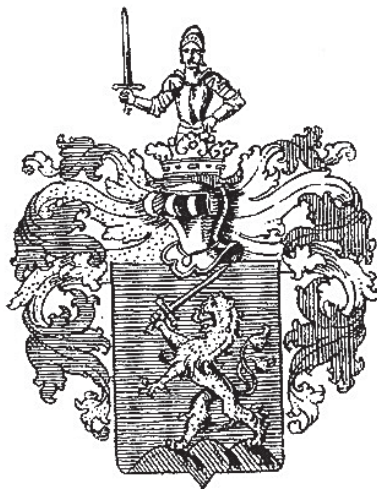
A család címere

Téglalap alakú csücskös pajzs kék mezejében, hármás zöld halmon, két lábon ágaskodó kétfarkú arany oroslán, jobb mellső lábában hátra felé hajló kardot tart. A pajzsra arany koronás, oszlopos páncélsisak támaszkodik.

A sisakdísz: koronából kiemelkedő nyílt sisakos vitéz, jobbában egyenes kardot emel, bal karját csípőjén nyugatja.

Címertakaró: a pajzs oldalain kék-arany és vörös-ezüst stilizált levelek hullnak alá, s mintegy körül ölelik a pajzsot.

1846-ban a család számára újabb nemesi bizonylatot állítottak ki, mely minden leszármazottat feljogosított a nemesi rang és cím viselésére.

A Böszörményi család nemesi címere

II. PETTYÉN A BÖSZÖRMÉNYIEK ÓSI FÉSZKE

Pettyén hivatalos román neve Petin. Kis falu a Szamos bal oldali lapályán, Szatmártól 7 km-re délkeletre, a 193-as megyei út mentén. Az északi szélesség $47^{\circ}46'19''$ és a keleti hosszúság $22^{\circ}59'9''$ találkozásánál.

Határolja: É.: a Szamos, Ny.: Ombod, D.: Hirip, K.: Dobrácsapáti települések. A 19. században területe a Szamos jobb oldalára is átnyúlt, ahol Kakkal határolódott.

1316-ban a mai falu helyén álló település Bazan (*talán szláv eredetű helynév, bodzás, Németh P.*) néven tűnik fel, amikor Császári Miklós fia, Tivadar panasszal él Péter szatmári plébánosnál, hogy „Apród” János András fia „Vörös” Benedeket elébe hozta, aki Bazan földjének egyharmadát és Else szolgálónőt Jánosnak adta.³ Ugyancsak ezzel az évszámmal jelenik meg Suciú Coriolan munkájában is.⁴ Az évszázadok alatt e nevet írták Bazyan, Bazan (1417),⁵ a 16. században Bazian-, Baziand-, Bazand-ként.⁶

E kis település keleti szomszédságában helyezkedett el Apáti, melynek birtokosa az a Péter fia, Miklós, fia Pettyén, akinek birtokosztás révén került a tulajdonába 1367-ben az a terület, illetve párházis kis település, melyről 1391-ben tesznek először említést Pettyén néven. Az évszázadok alatt e település nemigen

³ Németh P., p. 42.

⁴ Suciú, C., p. II/38.

⁵ Maksai F., pp. 114-115.

⁶ Petri M., p. 2/193.

került a birtokviták keresztüzébe, szemben Bazannal, melynek neve a családi nevekben is többször feltűnik, mint Bazani Henrik (1351), Bazani „Bajnok” István (1399), Bazani Pogány Domokos (1426). 1417-ben Zsigmond király Bazant Bátori János asztalnokmesternek és testvéreinek adja. A régebbi kutatók véleménye szerint Bazan nevét változtatták Pettyénre, mint ahogy azt Szirmay írja,⁷ hogy 1550-ben királyi adományul Petényi Demeter fiai: Jó György, Mihály és Vilmos kapták, akik nevét Pettyénre változtatták, Bazand alias (másként) Pettyén. Ez azonban Németh Péter újabb kutatása szerint nem igaz, mivel Pettyén csak a 14. század vége óta létező település, melybe Bazan beleolvadt.⁸

1825-ben Pettyén-ként írják (ÁL), ennek ellenére Fényes Eleknel 1851-ben még Pettyin alakban jelenik meg,⁹ akárcsak az úrbérrendezés előtt és után készült térképeken. (ÁL F18.)

Pettyén, mint közigazgatási egység

Pettyén annak ellenére, hogy kis népességű település volt, külön közigazgatási egységet alkotott, akárcsak a hozzá hasonló szomszédos falvak. Ezt bizonyítja a falu pecsétje, mellyel a vezetés igazolhatta a kiadott okirat hitelességét. A pecséthasználattal kezdeteit és térbeli elterjedését még pillanatnyilag homály fedi. Az első ismert pecsétlenyomatok latin szövegűek voltak és az első időkben a nagyobb települések kaptak pecséthasználati jogot, csak a Mária Terézi-féle úrbérrendezési törvényt követően, a 18. század második felében jelennek meg a községi magyar felíratú pecsétek. Pettyén 1784-ben kapott pecséthasználati jogot, mely azt mutatja, hogy a falu bíróval, jegyzőséggel rendelkező település volt. Hasonló korúak a környező falvak pecsétjei is: Kiskolcs 1784, Hirip 1776, Amac 1785, Batiz 1790. Az ovális

⁷ Szirmay A., p. II. 193.

⁸ Németh P., p. 42.

⁹ Fényes E.: MGSz

Pettyén falu pecsétlenyomata
1784-ből

alakú pettyéni pecsétben a központi részt, az úgynevezett pecsétmezőt egy fekvő, hegyével jobbra néző csoroszllya, alatta egy függőlegesen álló ekevas tölti ki, körülötte a szöveggel: PETYINYI : PETSET . 1784 .

A pecsétmezőkön többnyire a falu gazdasági életéhez kötődő eszközök jelennek meg. Pettyéni bírók: Ujlaki István 1835, Szabó István 1852, Szabó Pál 1856, Kovács András 1862.

Jagó András 1876. Jegyző: Szabó János 1849. A jegyzőség létét az is bizonyítja, hogy a mindenkori jegyzőnek földhasználati joga volt 4827 négyszögölön.

1895-ben bevezetik az állami anyakönyvek vezetését és megalakul Ombod község körjegyzősége, melyhez Pettyénen kívül Dobrácsapáti, Amac és Szatmárpálfalva tartozott. Ez a helyzet 1897. április 11-ig áll fent, amikor is az állami anyakönyvezést áthelyezik Pettyénbe, így az előbbieken említett falvak ide járnak születési, házassági és halotti bejelentésekre, de a pecséten „Ombod Állami Anyakönyvi Kerület” szöveg olvasható. Pettyén 1919. június 19-ig vezette ezt a statisztikát, az impériumváltás rendelete alapján június 22-től viszont újra Ombod viszi tovább a bejegyzéseket.¹⁰

Az 1968-as országos közigazgatási átszervezés a községközpontot Ombodról Szatmárpálfalvára tette át, azóta a pettyéniak a második faluba járnak ügyeik intézésére.

¹⁰ Regstru Matricol de Stat

Emléktábla
a falu jötevőinek emlékére
a templom falán

Az egykori református iskola,
ma gyülekezeti házként szolgál

A falu ortodox temploma

Az állami iskola

A település szerkezete

A falu évszázadokon át országutat csupán érintő, észak felé, a Szamos irányába kiágazó *egyutcás település* volt. Még 1859-ben is az országút mentén mindössze hat, házas telek volt. A 20. század elején a falu arculatának nagyobb változása az 1921-es földosztást követően következett be, amikor a Koroknay, Helmeczy és a Böszörményi Mária tulajdonából kiosztottak 47, 400 négyzetméteres házhelyet, melyek ára 4000 lej volt. De jelentős változást eredményezett az 1970-es szamosi áradás, mivel a folyó vize átbukott az alacsony töltésen, romba döntve az országút temető felőli házsorát. Az árvíz után, maga az állam telekhelyek biztosításával segítette a népesség országútra telepődését. Így Pettyén *út menti* településsé vált, ez lett a falu Főutcája. A régi, a Templom utca ekkor már mellékutcai szintre süllyedt. A Főutcából déli irányba kisebb nyúlványok születtek, melyek nevüket az első ház tulajdonosától nyerték, mint az Orosz utca, az Orosz családtól, akik a sarkon laktak, Cinciri utca, a székely származású Cinciri Ferentől, a Botos utca Botos Gyuszitól, Sándor utca, ahol több Sándor lakott, de van még a Mika utca, Kis utca, 1970 előtt volt még a Szamos felé irányuló Nyúl utca, melyet teljesen elvitt az árvíz. A falut ma 247 házas telek alkotja, melyek sorba számoztak. Az egyes házszám a Főutca Szatmár felőli bejáratának jobb oldalán van, innen indulva a számozás körül megy a falun, és a temető közelében ér véget. Pálfalva község tanácsának 2017. márciusi határozata alapján az utcák a következő új neveket kapták: Matei Corvin, Castanului, Platanului, Avram Iancu, Ion Slavici, Octavian Goga, Lucian Blaga, Ady Endre, Petru Maior, Miron Costin, Stadionului, Vulturului, Șoimului, Cocorului, Berzii, Traian Vuia. Mivel a falu sorba számozott, ezért irreális hivatalos utcaneveket használni, vagy a számozást kellene megváltoztatni, és minden utcát egyes házszámmal kezdeni.

Villamosítás

A faluba 1949-ben érkezik meg az áram és gyúlnak ki a lakások fényei.

Pettyén helynevei

1859-es helynevek:

É.: Morotva vagy Innenső-morotva, a Szamos bal oldalán a Szamosra nyúlt le, a falu birtoka átnyúlt a Szamoson a jobb partra, ez volt a Tűlső-morotva, Berek (lanka).

D.: Kert-alja, Tövis-kert, Sóstó-hát (szántó), Nagy-lapos (kaszáló), Tölgyfa-sor (szántó), Csonka-alja (szántó), Csákány-sor (szántó), Legelő, Hirippel határos, Kisszik-lapos (kaszáló),

K.: Csikos-ér-hát (kaszáló), Nagyszik-hát (szántó),

Ny.: Berek-alja (lanka), átszeli az országút¹¹

1864-es helynevek, melyek az előbbieket kiegészítik:

Belsőség (házas telkek), Foglárók (házatlan telkek), Lanka, Úrbéri legelő,

Csűrös-kert, a Böszörményiek rakodója, ahol a cséplés zajlott. A fordulók dűlőkre tagolódtak: Alsó-forduló: Nagylapos, Berekalji, Innenső morotva, Lankai dűlő, Közép-forduló: Csonka alja, Kis Szik laposa, Sástó háti, Kertaljai dűlő, Felső-forduló: Nagy Szikhát, Tövishát dűlő.¹²

Más helynevek: Temető, Töltés, Szamos, Szamos-porond, Homoród-csatorna, Homoród-híd, Homoród-töltés, Országút, Böszörményi-tanya.

2016-ban élő helynevek:

Szontág-tag, Kis-tag, Irtás, Böszörményi-tag, Jeri-tag, Kis-kút, Nagy-tag, Lanka, Sikátori szántó, Bomba-gödör.¹³ Amint látjuk a 19. századi tagosítást a dűlőnevek részben ma is őrzik.

¹¹ Pettyin helység rendezés előtti térképe, 1859. január 30.

¹² Pettyin helység rendezés utáni térképe, 1864. november 28.

¹³ Hajdú László 57. é. adatközlő.

A falu határának birtokmegoszlásai

Területe az 1859-es földkönyv szerint 1 497 575 négyszögöl, melyből földesúri birtok 1 142 980, úrbéri birtok 349 759, jegyzői birtok 4827 négyszögöl, ma 467,40 ha. (ÁL Fond 14.). Észak-dél irányú határának alakja fordított körte alak, melynek alját a Szamos vágja egyenesre.

A hétéves háborúban (1756–1763) kimerült Habsburg Birodalom Mária Terézia uralkodása idején egy kiszámítható adóbevételre akart szert tenni. Ezért a császárnő 1767. január 23-án egy úrbéri pátentst adott ki, majd 1770-ben egy 9 kérdőpontot tartalmazó kiegészítést, s ennek alapján bevallások révén felmérték a hűbéri állapotokat, majd a begyűjtött válaszokból határozták meg a földesúr és a jobbágy, zsellér jogait és kötelezettségeit, egységesen a birodalom egész területére vonatkozólag. Felmérték a földállományt és ennek alapján készültek el az úrbáriumok, mely a használt földterület után előírta, hogy igavonóval vagy gyalog hány munkanapot volt köteles dolgozni a jobbágy, milyen anyagi javakat kellett szolgáltatnia, mint kelengye, füstpénz (telekadó), tűzifa, fonás, főttvaj, kappan, csirke, tojás, borjú. A házasszeller mivel földje nem volt, csak gyalog napszámot, kelengyét és füstpénzt kellett adjon annak a birtokosnak, akihez tartozott. A vásárookra szállítást beszámolták a robotba, így e falu esetében Pettyén-Nagybánya vagy Pettyén-Nagykároly 2–3 igással menet, jövet két nap vagy hat gyalognapszámnak felelt meg, Pettyén-Szatmár két marhas szolgálát fél nap, vagy egy gyalognapszámnak számított. Fennmaradt egy összehasonlító kimutatás Pettyén birtokosainak és jobbágyainak neveivel az 1774 és 1850-es évekre vonatkozólag,¹⁴ valamint a jobbágyi szolgáltatások úrbárium 1828-ból, melyen már feltüntették a falu belsőségét, elválasztva a határtól vagy is a külsőségtől. A falu földesurair ebben az időben Böszörményi József 3 úrbéréssel, özv. Virág Józsefné 3, Virág

¹⁴ Összehasonlító kimutatás Pettyén helység birtokosainak és jobbágyainak neveivel az 1774 és 1850-es évekre.

Péter 3, Jármí Mihály 5, báró Apor Lázár 8, Décse (Détse) Ferenc 1 úrbéréssel rendelkezett. Ez az úrbárium részletesen előírja, név szerint kiróva a fentemlített szolgáltatásokat éves mennyiségben annak függvényében, hogy 4/8 vagy 5/8 földterületet használt. Ez az állapot a pozsonyi utolsó rendi országgyűlés által 1848. március 18-án hozott jobbágyfelszabadítási törvény életbelépéséig maradt fenn, mely egyben a kötelező örökváltság bevezetését is jelentette. Így a jobbágy által használt föld ellenszolgáltatás nélkül a tulajdonába került, a birtokos pedig az állam részéről kárpótlást kapott, ennek következtében sokat változtak a falu birtokviszonyai, lehetővé vált a szabad költözködés, mely a falu népességének változását is eredményezte. A falu törzsökös népessége közé más nyelvet beszélő és hitet gyakorló jövevények telepedtek.

Az úrbérrendezést követően a 19. század közepén zajlott egy másik igen nagy horderejű rendelet alkalmazása, az úgynevezett tagosítás, vagyis egy-egy tulajdonos földjeinek egy tagba való kimérése, erre elsősorban ott volt nagy szükség, ahol fordulós vagy ugaroló gazdálkodást folytattak. A tagosítást megelőzően elkészült *Pettyén helység úrbéri telkes könyve a rendezés előtti állapotról*, valamint *Pettyén falu és határának térképe 1859-ben*. Erről azt olvashatjuk le, hogy a falu belsősége 58 parcellából állt, míg a külsőség, a határ 434 részre tagolódott. Majd öt év eltelte után újabb felmérés készült *Pettyén helység úrbéri telkes könyve a rendezés utáni állapotról* címmel 1864. november 10-én, és ugyanezt térképre is vitték.

Pettyénben háromfordulós tagosítást hajtottak végre, ami azt jelentette, hogy a falu határának központi részét három részre tagolták, ahol minden tulajdonosnak, aki fordulóban gazdálkodott minden fordulóban megkapta azt a földterületét, mely addig szétszórva volt a határban. Az első forduló a falu belsőségénél kezdődött, nevezzük ezt elsőként búzamezőnek, ebbe az őszi vetés került, ezt követte a második forduló, ez lett a tavaszmező, itt zajlottak a tavaszi vetések, majd a harmadik forduló pedig az ugar, melyen egy éven át semmit nem termesztettek, csak legeltettek. Egy fordulón belül mindenkinek

ugyan azt a kultúrát kellett teremteni, ezért ezt a gazdálkodási módot kényszernek is nevezték. Így ment ez évről évre körforgásban, egy forduló minden évben pihent. Fordulós birtokosok Csendes György, Nemes György, Biró Elekné, Szabó Istvánné, Békési János, Szabó Mihály, Szabó György, Kovács Ferenc. Az állam a falvak lakóit a fordulós gazdálkodás feladására biztatta. Egy birtokrendezési per végzésének 10. pontja 1856. december 6-án azt írja: *Igyekezék a hazánkban eddig többnyire divatozott fordulós gazdálkodási rendszer káros voltáról a feleket felvilágosítani, helyette a tagos gazdálkodást alkalmazni és az eddigi fordulónkénti gazdálkodás módjával hagyjanak fel.* Hogy megfogadták-e vagy sem nem tudjuk, ha viszont folytatták, akkor vajon mikor is hagytak fel vele?

A földesúri birtokok nem estek a fordulóba. 1864-ben nagyobb birtokosok Böszörményi Antal és Pál utódai, valamint Böszörményi László, br. Apor Lázár császári és királyi valóságos titkos belső tanácsos, aki a Bécs melletti Badenben élt, az Avasújvárosból származó dálnoki Benkő Pál (1807. ápr. 3.–1878. jan. 24.) felhatalmazottként vezette a birtokát, ugyanakkor a Laskodon élő Jármí Mihály jogutódjainak is megbízottja volt, továbbá Csomai Ferenc, Csomai Lászlóné, Péchy Antal és még több kisebb birtokos. Birtoka volt a református egyháznak, a mindenkori lelkésznek és tanítónak, a jegyzőnek. Közös birtok volt a református, az óhitű, az izraelita temető, a községháza, a mezei utak, a Szamos-porond, a Szamosnak Pettyén felőli része, valamint a legelő 15 birtokossal.

Az úrbáriumok összeállításánál, az úrbérendezésnél, az úrbéri földek tulajdonba vételénél, a tagosítás során keletkezett jogi problémák rendezésére, úrbéri törvényszéket állítottak fel, ahol az előzőekben említett ügyeket tárgyalták. Pettyén lakói sem voltak mentesek ezektől a súrlódásoktól ezért több peres ügy zajlott birtokosok, jobbágyok, zsellérek között, melyekben igen fő szerep jutott Böszörményi Károlynak, aki épp abban az időben, mint fiatal ügyvéd többnyire a felpereseket képviselte.

Tulajdonosváltások Pettyén határában

A 19. század második felében és az azt követő évtizedekben jelentős tulajdonosváltás zajlott Pettyén határában. A birtokosok sorából eltűnik br. Apor Lázár, Jármy Mihály és örökösei, Benkő Pál halálával feloszlik a Benkő-uradalom, a Böszörményi család leányági örökösei házasságukat követően, jussaikat eladva Szatmárra, Debrecenbe, Budapestre települnek, így a nagy Böszörményi-birtok egyre zsugorodik. A családnak két férfia tartja fenn a gazdaságot: Antal fia, I. Sándor, valamint I. József fia, László. A századforduló első éveiben a Bükk-fennsíkról (Culmea Codrului) eredő Homoród, a Sós-patak, a Balkány vízrendezésének és a Szamos védtöltésének munkálatai kiszajátításokat tettek szükségessé, melyről értesítik a falu birtokosait, valamint az örökösöket. Ebből tűnik ki például, hogy az előbbieken említett Sándor utódai névsorában eddig soha elő nem forduló nevek jelennek meg, mint Szabó Sándor és neje, Kováts Zsuzsanna, Tankóczy Lajosné Balogh Zsuzsanna, Kováts Antal és felesége, Jeney Eszter, mely a nagycsalád szerteágazását tükrözi. László halálával a gazdaságot fia, II. Sándor, vagy ahogy a presbiteri jegyzőkönyv bejegyzései említik, ifj. Böszörményi Sándor viszi tovább, s amikor 1900-ban id. Böszörményi Sándor is meghal, Pettyén egycsaládos Böszörményi központtá válik a kúriával, a melléképületekkel, a hozzátartozó belsőséggel, szántókkal, legelővel, a határ egy részét viszont az elszármazott örökösök haszonbérlelőkkel műveltetik.

A Helmeczyek Pettyénben

A 19. század végén új színt hoz a faluba *Helmeczy József* ügyvéd, a Szatmár Népbank jogtanácsosa és felesége, a Batizon született Jakó Jolán-Karolina, Böszörményi Katalin leánya, mint anyai birtokának örököse. A házaspár új birtokosként tűnik fel, romantikus jellegű kúriát építtetnek, melyet az emberek

kastélynak keresztelnek el, de az épületet inkább nyaralónak, mint sem lakóháznak használják, hiszen állandó lakhelyük Szatmáron a Fapiac, (1908-tól Árpád u. ma str. Vasile Lucaciu) utcában volt, ott születtek gyermekeik Pál (1879. augusztus 25.) és József (1884. július 16.).

Az épület leírása

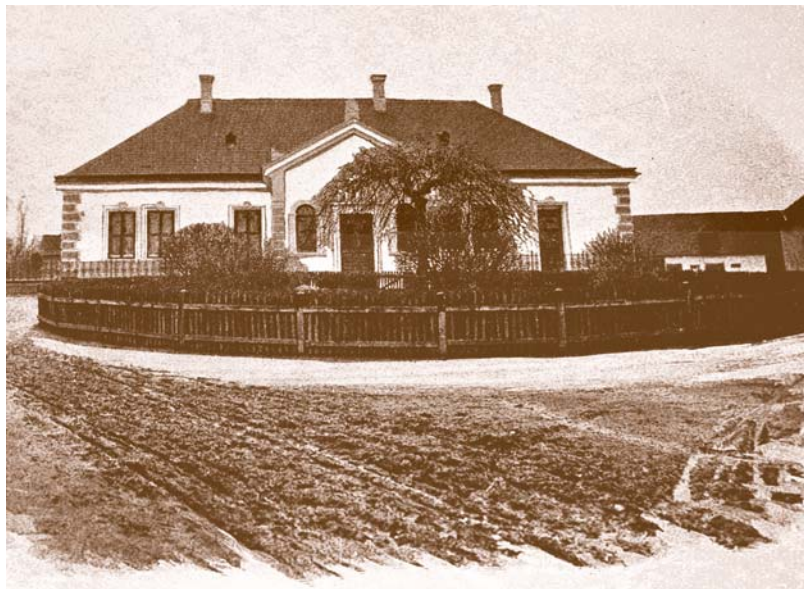
Főútra néző szabálytalan alaprajzú, előkertes épület, háromtengelyes utcai homlokzattal, északnyugati oldala a telek bejáratára nézett, ahol egy háromszlopos nyitott folyosó az épület sarkain emelkedő egy-egy félköríves kis tornyot kötött össze. A kertre néző keleti oldalt két kissé kiugró hatszögű toronyszerű helyiség alkotta, melyeket egy nyitott folyosó kötött össze a belőle nyíló nyitott portikusszal, míg a déli oldalon egy hatszögű bástya emelkedett. Mindezt azért kell múlt időben írunk, mivel ez fejezi ki az épület mai állapotát, sajnos ma már csak a falak állnak.

A Helmeczy fiúk mindketten jogot végezve, csakhamar feladták legényéletüket, Pál az aranyosmeggyesi Böszörményi családból szemelte ki élete párját, 1907. július 16-án a 23 éves Margitot véve nőül, akitől az Árpád utca 6. szám alatti családi házban két fia, József (1908) és Pál (1910) született. Az id. Pál öccse, József egy polgári lányt, Bertalan Margitot kérte feleségül. Nekik viszont két lányuk született, 1912-ben, Margit-Jolán, (Béby), 1916-ban Jolán (Lola). Érdekes mód a nagymama nevét két lányra is örökítették. A falu emlékezői csak beceneveiken ismerték a lányokat. Ekkor még ők is a szatmári családi házban laktak. Az 1920-as impérium változással József feladja ügyvédi munkáját és családjával kiköltözik a pettyéni birtokra, talán ez járult hozzá, hogy házasságuk zátonyra futott és elválnak, így az apa a két kiskorú lánnyal magára maradt. 1923-ban 44 évesen hirtelen elhalálozott dr. Helmeczy Pál, magára hagyva feleségét, Margit asszonyt a két kisfiúval. A gyász letelte után az elhunyt testvére feleségül kéri sógornőjét, akivel 1924. szeptember 16. az aranyosmeggyesi református templomban

köti meg házasságát. Így a pettyéni Helmechzy-kastélyban, ahogy a nép nevezte az épületet, egy nagy család alakult, az „ifjú házaspár” két lány és két fiú gyermeket vitt a pettyéni birtokra, de velük élt még a férj édesanyja, Jakó Jolán, férjezett id. Helmechzy Józsefné. A fiatalok felnőve szárnyra keltek, ifj. Pál szintén jogász lett, József útja viszont ismeretlen. A vidéki magány szerelemre lobbant két unokatestvért, Pált és Lolát, akik 1937. július 18-án a pettyéni református templomban kötötték össze életüket. 1938-ban megszületik egyetlen gyermekük, ő a keresztiségben a Ferenc-József nevet kapta, becenevén Döme. Szatmár egyik közismert személyisége volt, 2015-ben hunyt el Debrecenben. Szülei a szatmári vasúti református temetőben nyugszanak. Az idősebbik lány, Margit a 40-es határváltozáskor Budapestre megy, ahol megismerkedik egy székesfehérvári 29 éves fiatalemberrel tomcsányi Tomcsányi Ödönnel, akivel 1941. március 15-én szintén Pettyénben frigyre lép. Így ürül ki a kastély az 1949-es tragikus évre.

A 20. századi földreformok hatása a két pettyéni nagybirtokra

A 20. századi impériumváltások, és a hozzájuk kapcsolódó földreformok legalább olyan változásokat idéztek elő, ha nem nagyobbakat, mint a Mária Terézia-féle úrbéri összeírás, majd a tagosítás a 19. század folyamán. Ferdinánd román király még a háború idején, egy fronton tett látogatása alkalmával 1917-ben megígérte a katonáknak, hogy a háború után földreformot, földosztást fognak végrehajtani az ország területén. A trianoni békediktátumot követően Szatmár megye nagy része és természetesen Pettyén is a Román Királyság területére esett, így várható volt, hogy a király szavát betartva, a parlamenten és a kormányon át végre is fogja hajtani a fronton tett ígéretét, főleg, hogy Románia győztesként jött ki a Nagy Háborúból. Már 1920-ban Bessarábiára, majd 1921-ben Bukovinára, a Regátra, Erdélyre és a Bánságra vonatkozólag is meghozták a föld ki-sajátítási törvényt. 1921. július 21. az a nap, amikor a román

Az 1880-as évek végén átépített Bösörményi-kúria

A kúria ma jobb sorsra vár

A Helmecczy-kastély az 1960-as években Agronómusok Házaként szolgált

A kastély ma, 2017-ben

parlament megszavazta ezt a törvényt Erdélyre vonatkozólag.¹⁵ Ezt azért kell kihangsúlyoznunk, mivel a földreform nem volt országosan egységes, Moldovában például a nagybirtokokkal szemben sokkal elnézőbb volt a törvény, ugyanakkor előírta annak szeptember végére való befejezését.¹⁶

Böszörményi Károly részére Pettyén és Apáti határában egy 1922. szeptember 22-i határozattal meghagytak 190 juger (a román adminisztráció a korabeli dokumentumokban a juger, jugerum latin eredetű területmértéket használta, magyar megfelelője a hold, egy kataszteri hold 0,57 ha) területet, mivel nem haladta meg a kritikus 300 holdat és 1904–1918 között, valamint 1921-ben sem volt árendába, vagyis haszonbérbe adva. Ezzel nem zárultak le Károly részére a kisajátítási ügyek, mert 1924. március 6-i keltezéssel Dobrácsapáti határában elvettek 27 hold legelőt, maradt 28 hold 1025 négyszögöl. (AN. FDA IV/581. p. 3.)

Apáti határában kisajátítottak még Böszörményi Mária dr. Kovács Gyulánétól 33 hold, 180 négyszögöl szántót és 5 hold legelőt, melyeket 1902-ben nagyapjától, Böszörményi Antaltól örökölt, ezek a területek mivel a tulajdonos kiskorú volt, hosszú ideig haszonbérbe voltak adva. (AN. FDA II/51. p. 11.)

A Helmeczy-birtok ügye már bonyolultabb, mivel osztatlan közös tulajdon volt, s így egyenként a tulajdonosok birtoka nem haladta meg a 300 holdat. 1921. október 1-jén a határozat elfogadását aláírta özv. Helmeczy Józsefné Jakó Jolán, dr. Helmeczy József, özv. Helmeczy Pálné Böszörményi Margit Mária, aki fiainak, Józsefnek és Pálnak a gyámja is volt, így öt személy alkotta a birtokközösséget, mely Pettyénben maradt 184 holddal, Batizon 266 hold, Ombodon 46 hold, Pálfalván 70 holddal, ez összesen 566 hold, melyből 1926. január 25-i határozattal levontak a batizi határban lévő földekből 56 holdat. (AN. FDA. II/577. p. 3.)

¹⁵ Szamos, 1921. július 22.

¹⁶ Szamos, 1921. szeptember 2.

Pettyén összes birtokosaitól kisajátított földekből a polgármesteri hivatal kapott 143 jug., a görögkatolikus egyház 10 jug., az állami iskola 16 jug., sportpályára adtak 3 jugert.

A Böszörményi-gazdaságot, a változásoktól nem megtorpanva, apa és fia, II. Sándor és a jogot végzett Károly-Sándor viszi tovább. Míg a Helmeczy-birtokot ifj. dr. Helmeczy József veszi kézbe, mivel id. Helmeczy József 1915-ben meghalt. Mindkét birtokra cséplőgépet vásárolnak, de cséplőgépet vásárol később a malom gépésze, Bolyáki Imre is, melynek huzatására két bivalyt is kellett tartania. A két birtok gépe elsősorban saját termésüket csépelte, míg Bolyáki gépe részben a faluét, de főleg az ombodiakét, akikkel szerződése volt, emiatt hiába csak 3 ha földje volt a Bolyáki családnak, az 1950-es években kuláklisára kerültek, ami egy nagy megbélyegzés volt a család számára. Az ifj. Helmeczy is jogász végzettségű volt, Szatmáron ügyvédi irodát tartott fent az 1920-as impériumváltásig, e mellett József a város életében, egyházi téren jelentékeny közéleti tevékenységet fejtett ki, alapító tagja a Polgári Társaságnak.¹⁷ Felesége, H. Böszörményi Margit néven irodalmi munkásságával vált ismertté, elbeszéléseit helyi lapokban, valamint kötetben is megjelentette: *Pibenni mentem Szovátára és egyéb elbeszélések* címen, mely Szatmáron a Pallas nyomdában készült 1931-ben.

A második világháborút követő impériumváltás újabb nagy érvágást hozott a birtokosok számára. 1945-ben Böszörményi Károly Pettyénben bírt 68,97 ha területtel, Böszörményi Mária dr. Kováts Gyuláné 55,86 ha, dr. Helmeczy József 90,63 ha szántóval. (AN Prefectura Fond 14.) Az 1945. március 6-án alakult dr. Petru Groza-kormány első legfontosabb intézkedései között megjelent a földreform, mely 1945. március 23-án 187-es számmal lépett életbe. E szerint kisajátításra kerültek az 50 ha-nál nagyobb birtokok, valamint azok, amelyeknek tulajdonosai a front nyugatra húzódásával együtt elmenekültek. A 21-es földosztástól eltérően ezen törvény alapján, a mezőgazdasági

¹⁷ Erdélyi Monográfia, 1009. o.

gépeket és az igavonó állatokat is szétesztották a kapott földterülettel arányosan. Egy-egy birtokot viszont egybehagyva, a község tulajdonába adtak, ezekből lettek az állami gazdaságok. Az osztásra került földeket a frontharcosok, háborús özvegyek, árvák, földnélküli gazdálkodók kapták. A Böszörményiek, Helmeczyek nem menekültek el, viszont területük meghaladta a kritikus határt, így a kisajátítást nem kerülték el. Ez a törvény megpecsételte mindkét pettyéni nagybirtok sorsát, a Böszörményi Károlyét kisajátították, míg a Helmeczy József birtokát egybe hagyták. A tulajdonos lakóépületét, gazdasági központját még megtarthatta, valamint 10 ha földet. A birtokosság ellehetlenítésének folyamata ezzel nem ért véget, az igazi nagy megpróbáltatás csak ezután következett.

A földreformot csak az 1949 februárjában hozott 83-as számú rendelettel tekintették befejezettnek, mely szerint a birtokosok kitelepítésével zárulhat le teljesen ez a folyamat. 1949. március 1-ről 2-re virradó éjszaka az a nap, amikor megkezdődött a kényszerlakhelyre szállítása ezeknek a családoknak. Katona Sándorné szül. Szabó Margit 12–13 éves kislányként emlékszik, ha nem is dátumszerűen – hiszen a Helmeczy-kastéllyal szemben laktak –, hogy mire reggel felkeltek a nagyságos úrékát éjszaka egy autó elvitte, csak a 89 éves Jolán nénit hagyták itthon, (Böszörményi Katalin leánya, Helmeczy Józsefné) aki még nyolc hónapot élt itt egyedül, a szomszédoknál alamizsnáskodva, az ablakban könyökölve töltötte öreg napjait. Itt halt meg 1949. október 26-án, temetését Erdei Sándor a birtok gazdatisztje, az egyház gondnoka rendezte.¹⁸ Böszörményi Károly idős korára való tekintettel, megmenekült ettől a megrázkódtatástól.

A Helmeczy-központot és a mögötte lévő birtokot az államosítás után állami mezőgazdasági központtá alakították, melynek egyik fő munkatársa, szakembere 1960-tól Leiher Géza (1921. április 27.–2011. június 11.) lett, akinek a munkássága alatt ez a hely az Agronómusok Háza elnevezést nyerte. Az ő

¹⁸ Adatközlő özv. Katona Sándorné Szabó Margit 79 é. Pettyén 59. sz.

Az Agronómusok Házában zajló oktatás egyik turnusának résztvevői

szakmájának fő profilja a gyümölcs- és szőlőtermesztés, ebben volt igazán otthon, ez indokolhatta a központ ilyen irányú fejlesztését, a kollektívek, állami gazdaságok új ültetvényeinek telepítésére biztosítva facsemetéket. Ugyanakkor főleg a gyümölcsstermesztésre vonatkozóan egyhetes turnusokban felnőttképzés is zajlott, ahova Szatmár, Máramaros, Szilágy vidékéről érkeztek fiatal mezőgazdászok, a kurzus végén sok gyakorlati ismerettel térve haza.

Az 1970-es évek elején az Agronómusok Háza, mint oktató központ elvesztette szerepét, helyét a sárközújlaki Mezőgazdasági Kísérleti Állomás vette át,¹⁹ mely abban az évben avatta fel új épületeit, de azért Pettyén továbbra is megmaradt, mint termelő központ állattartással egészülve ki. Főleg a pártétkezdék, és a 80-as évek szűkösebb éveiben a vezető réteg ellátását elégítette ki. Ez a falu számára biztos fizetéses jövedelmet biztosító egység, a rendszerváltást követően a felozlás sorsára jutott, s ezzel megpecsételődik épületeinek sorsa is. Így ma szomorú látvány

¹⁹ Anzik A., pp. 50-51.

fogadja mindazokat, akik akár az országúton haladnak el előtte, akár betérnek udvarába, a dudvával benőtt egykori park útjain sétálva.

1990 után Helmezy Ferenc József (Döme), mint unoka visszaigényelte a birtokot, az épületet vissza is kapta, de az alatta lévő terület az állam birtokában maradt - hát ilyen volt ez a restitúciós törvény - mire viszont a pereskedés után birtokba vehették volna, a falu egyes kapzsi emberei mindent széthordtak, ami mozgatható, eladható volt, ajtót, ablakot leszedve még a tetőt is elvitték. Így ma romokban áll.

Böszörményi Károlyt a kúriából egyik napról a másikra kilakoltatták, mivel megkezdődött a mezőgazdaság szocialista átalakítása. s első lépésként 1952-ben megalakítják a társas gazdaságot (TOZ), melyhez az épületet irodának rendezték be. A kapott földek birtokában a kisgazdaságok alig lélegeztek fel, próbáltak egy-két évi jobb termés után szerszámokat szerezve, állatot nevelve talpra állni, kollektív gazdaságokba próbálták tömöríteni őket. Ez nem ment könnyen, az emberek ragaszkodtak a hagyományos gazdálkodásukhoz, de hosszas „meggyőző” munka és sok ilyen olyan ijesztgetés révén - bevonva ebbe a városi kiküldöttek, aktivisták mellé a tanügyieket is, akik tanítás előtt, kora reggel, vagy késő este csoportosan járták a családokat -, végül is a közösbe kényszerültek.

Annak ellenére, hogy a hozzá közeli faluban, Szatmárpálfalván már 1949. augusztus 29-én, elsők között a megyében megalakult a kollektív gazdaság, s az állam támogatásával, kedvezményekkel igen jó osztalékokat tudtak adni, Pettyénben csak 1953 márciusában jött létre, de a falu teljes kollektivizálását csak 1961-re érte el a hatalom.²⁰ 1962 tavaszán az Ombod községhez tartozó kollektív gazdaságokat egyesítették, s így a pettyéni kollektív a nagy közös gazdaságnak egyik brigádja lett.²¹ Központja a Böszörményi-kúria volt és az is maradt

²⁰ Anuarul Statistic al Jud. SM 1970.

²¹ Lévai L., p. 69.

egész 1989-ig, amikor is, akár csak országszerte, itt is feloszlott. A régi tulajdonosok visszakapták földjeiket, az ingóságokat pedig széthordta a falu, s ezzel a kúria is megürült.

A település lakói

Lakóinak száma: 1890: 398, melyből magyar: 332, román: 65, német: 1.²²

1910: 510, 1930: 575, 1941: 568, 1945:544 (férfi 221, nő 323), 1956: 621, 1966: 616, 1992: 629.

2011, utolsó népszámlálás: lélekszám 700, férfi 343, nő 357.²³

Nemzetiségi megoszlás: 1945: magyar 368, román 171, 2011-ben magyar: 574, melyből férfi 277, nő 297, román: 113, férfi 59, nő 54, más 2, nem nyilatkozott: 11.

Anyanyelvi megoszlása: magyar: 627, férfi 303, nő 324, román: 60, férfi 33, nő 27, más 2, nem nyilatkozott: 11.

A falu épületeinek száma 1970: 179.²⁴

Pettyén lakóinak vallási élete

Felekezeti megoszlása:

1877: ref. 203, gk. 117, rk. 7, evg. 1, izr. 26,²⁵ vízimalmokkal, lankai kerülő házakkal

1890: ref. 258, gk. 12, izr. 9,

1929: ref. 366, izr. 31.

1941-ben az 568 lakosból 35 izr.

1992: ref. 464, rk. 23, ort. 35, más 4.

2011 utolsó népszámlálás: ref. 475, ort. 95, gk.17, rk. 68, penti. 18, más 16, nem nyilatkozott 11.

²² Jekelfalussy J., p. 482.

²³ Megyei Statisztikai Hivatal adata.

²⁴ Anuarul Statistic al Jud. Satu Mare 1970, 1971.

²⁵ Dvorzsák J., p. 575.

A református egyház

Négy templom 200 év alatt. Pettyén a Báthory család birtoka lévén, népessége már a reformáció korai időszakában elfogadta a reformált vallást, de a kis lélekszám miatt önálló egyházat nem alkotott, a hívek Dobrácsapátiba, majd mikor a pap Szamoskóródra költözött, oda jártak istentiszteletre. De, hogy helyben is dicsérték az Urat, azt egy 1687-ben Böszörményi Nagy Miklós adományozta úrasztali pohár bizonyítja. Apátitól 1769-ben váltak el, amikor is kiharcolták maguknak, hogy saját papjuk legyen. Hidvégi Jánost hívták meg, így ő az egyház első lelkésze. Az őt követő száz évben 23 lelkész váltotta egymást, többségük 1-3 évig szolgált a faluban. Ennek több oka is volt: a közösség kicsinysége miatt a papi családok megélhetése elég nehéz volt, így ha valahol jobb parókia kínálkozott, a lelkész felmondott, elment, a másik ok a templom és a parókia egy-egy időszakban lévő igen gyenge állapota, a harmadik ok a papmarasztalás szokása, a lelkészválasztás joga a hívek kezében volt, így ha egy pap nem tetszett, felmondták a szerződését.

Színhagyomány szerint, a falu a Szamosig nyúlt le, észak-dél irányú fatemplomát is valahol ott építette fel. Az első idők lelkészei közül Fekete Istvánt emeljük ki, ő viszonylag hosszabb ideig, 1780-tól kilenc évig szolgált a faluban. Az ő idejében, a falu központjában, a mai templom helyén, 1782-ben a régi templom elavultsága és az áradások veszélye miatt új fatemplom épül, előtte külön fatoronnyal azon a parókiális telken, melyet Böszörményi Nagy Sámuel adományozott az egyháznak. Ő kezdi meg az első anyakönyv vezetését is. 1805-ben Ecseri József Sándorhomokról kerül Pettyénbe. Az ő idejében épül a harmadik templom, szintén fából, mivel a 23 éve épült templom már nem felelt meg rendeltetésének. A Szamoson át a kakkiak is ide jártak templomba, melyet az esperesség csak úgy engedett meg, ha ők is egyházfenntartók lesznek. Ez a templom többszöri javítással 1872-ig volt használatban. 1833-ban a templommal párhuzamosan új parókiát építenek. 1847-ben a pap-

marasztalást eltörlik, s ettől kezdve a lelkipásztorok már nem váltják oly gyakran egymást.

A nagy megújulás ideje az 1800-as évek második felére esik, amikor a kis közösség elhatározza, hogy roskadozó egyházi épületeit megújítja. Muhi Elek lelkipásztorsága idején, először 1873-ban keletelt, egyhajós kőtemplomot emelnek zsindeyes fedéllel és 24 m magas bádofedelű toronnyal, melyet először a főútra szerettek volna építeni, de báró Apor Lázár nem adott hozzá telket, így Böszörményi László, akinek kúriája a parókia szomszédságában volt, felajánlotta, hogy telkéből átad az egyház részére annyi területet, mely a templom számára szükséges. A templom alapkövébe időkapuszulát helyeztek el, ebbe feljegyezték, hogy az egyháznak 56 családja, 232 híve van, lelkész Muhi Elek, főgondnok Böszörményi László, a presbiterek neveit, a falu főbírája ifj. Szabó Mihály, az esküdtek neveit, tanító akkor pillanatnyilag nem volt, a tanulók száma 47, három osztállyal. Ezek a munkálatok igen sok anyagi ráfordítást követeltek, de a falu birtokosai bőkezűen támogatták a hívek vállalását. Böszörményi László főgondnok áldásos munkájának és bőkezű anyagi támogatásának köszönhetőek ezek a megújulások. Benkő Pál birtokos 1866-ban bekövetkezett halála előtt 1000 forintot hagyományozott az egyházra, mely az új templom, építési költségének (5720 Ft.) közel egy ötödét tette ki. Ugyancsak lelkes adományozó volt a falu új birtokosa, Helmečy József ügyvéd, aki 1892-ben kapcsolódik be a pettyéni református egyház életébe, rendszeresen részt véve a presbitérium ülésein. A faluból elszármazott Böszörményiek, mint Károly, Elek, József, Zsigmond, a szomszéd falvak tehetősebbjei, gr. Dégenfeld is támogatta az építkezést, de még a császárhoz is fordultak, Ferenc József 200 forintot küldött.

Mire a templom elkészült, az egyháznak se papja, se tanítója nem volt, lemondtak, mivel nem tudták fizetni őket. Nem keseredve el, új paplak építésébe kezdtek, mely 1885-re, a belső berendezést kivéve meg is lett.²⁶ Lassan, lépcsőről lépcsőre a

²⁶ Soltész J., p. 288.

templom belső berendezése is elkészült. 1901-ben a szószék a Böszörményiek címerével, majd a faoszlopokra támaszkodó karzat, melyre 1904 októberében 2480 K költséggel egy 6 regiszteres orgonát vásároltak. Az avatás után a Helmeczy-kúriában szeretetvendégséget szerveztek. A szószékkal szemben, a férfiak padja előtt helyezkedett el a Böszörményi család külön padja, mely mellé egy 1920 júniusi presbiteri ülésen, Szabó Gusztáv presbiter javaslatára, a Helmeczy család számára is készíttetnek egy külön padot, mivel ők is lelkes adakozói az egyháznak. A pad 1921 januárjára készült el. Ezek a padok az egyház egykori két jótévőjének emlékét őrizték több mint száz éven át. A 2014-es templombelső felújítása alkalmával a padokat elavultnak tartva, átvitték őket a gyülekezeti ház verandájára.

A harangokon a Böszörményi, Benkő, Helmeczy, Virág családi nevek olvashatók. Az első világháború idején egy harangot le kellett szerelni a hadsereg számára, e helyett dr. Barbul Eugen országgyűlési képviselő felajánlott egy új harang elkészíttetéséhez szükséges összeget, de a presbitérium visszautasította, inkább közadakozásra támaszkodva készíttették el.

A főkurátorságot az évszázadok alatt mindig a Böszörményi család legidősebb, de még ügyintézésre képes tagja töltötte be: az egyházi okiratokban elsőként Böszörményi Lajos neve tűnik fel, majd legidősebb fia, József 1833-ig, őt Antal követi 1861-ben bekövetkezett haláláig, ez után József fiát, I. Lászlót választják meg, 1887-ben Antal fia, I. Sándor, majd László fia, II. Sándor veszi át ezt a feladatot, utolsóként pedig dr. Böszörményi Károly tölti be a tisztséget 1932. szeptember 11-ig, amikor is a presbitériumon belüli nézeteltérések miatt lemond, csak 1942 januárjában veszi vissza a gondnokságot.

Az eltelt évszázadok egyházi okiratai 40 lelkész nevét említik, akik közül érdemes kiemelni Fekete Istvánt, a második templom építőjét, Ercsei Józsefet, a harmadik fatemplom megálmodóját, Kürthy Károlyt, a papköltőt, Muhi Elek tiszteletest, a kőtemplom építőjét, Bogdán Lajost, aki 1898-1938 között 40 évig volt a pettyéni hívek lelki gondozója, majd az

impérium és rendszerváltás évei alatt szolgáló Genda Jánost, aki 1937-ben mint segédlelkész kerül a faluba az idős Bogdán Lajos lelkipásztor segítségére. Ő 1913. november 7-én Nagyváradon született, s 1958. augusztus 10-én egy vasárnap reggel szív-roham következtében itt halt meg, a helyi temetőben helyezték örök nyugalomra. Ő szervezi meg azt az istentiszteletet, melyen a hívek megköszönik az Úrnak, hogy templomukban 1957-ben kigyúlt a fény. A megüresedett állást Léway Lajos tölti be, aki 1957–1986 között szolgált Pettyében. Lajos tiszteletes megírta a pettyéni egyház történetét, csak sajnos kéziratban maradt. Megemlítjük még Bajnai Csabát, az 1988–1999 közti évekből. Az utóbbit a jelenlegi lelkész, Genda Árpád Szabolcs követi a mai napig.²⁷

Az egyház 1827-től vezeti anyakönyvét.

Malmot vásárol a református egyház

Böszörményi Antal halálának közeledtét érezve, végrendeletileg a Szamoson lévő hajómalmát első házasságából született négy lánya közül az elsőszülött, Piroskára (sz. 1834. április 2.) és a negyedik lányra, Antóniára (sz. 1839. január 17.) hagyományozta. Hogy az apa, milyen megdöbbenéssel hagyta négy lánya közül csak az előzőekben említett kettőre, arra csak esetleg az életrajzi adatokból következtethetünk. Mindkét lány 1860-ban még párkapcsolat és anyagi támasz nélküli magányos kisasszony volt, míg a másodszületett Eszter (sz. 1835.) és a harmadik lány, Klára (sz. 1837) már házasságban élt. Valószínű ezek a gondolatok vezethették az apát e végrendeleti elhatározásra, meg talán az is, hogy ezt a malmot még első felesége idején szerezték. A második feleség, férjének 1861. január 7-én bekövetkezett halálával négy kiskorú gyermekkel maradt, akik közül a 17 éves Zsigmondra és öccsére, a 16 éves Sándorra támaszkodhatott az özvegyen maradt Anna asszony.

²⁷ Genda Á., p. 494.

Az apa halálát követően az örökösök megbízottja, Papp József ügyvéd bonyolítja le az adásvételt az új tulajdonosok és az egyház között 1861. május 3-án. Eladásra került, ahogy a szerződés írja: *„egy rossz állapotban lévő hajómalom, a hozzátartozó szerszámokkal és a vizes kerékhez való fákkal”*, 200 forint értékben, azzal a kikötéssel, hogyha a hajó víz alatti része rossz állapotban van, a vételárból 15 forint levonandó. A szerződést az egyház részéről Böszörményi József negyedik fia, László főgondnok láttamozta.

De milyen is lehetett egy hajómalom?

Erről a Néprajzi Lexikon a következőt írja: *„Folyók, hajózható vizek áramlását hasznosító malomszerkezet, amelyet hajókra, úszó testekre helyeznek el és a sodró víz erejének legjobb kihasználását lehetővé tevő folyószakaszon lehorgonyoznak, vagy a parthoz kikötnek.”* A hajómalom két hajótestből állt, köztük a malomkerékkel, mely formájában merőben eltért a folyami malmok kerekeitől, mivel egy hosszú tengelyen 6–8 lapát forgott. A part közeli hajó volt a házhajó, melyre a kerék egyik tengelye támaszkodott, majd a tengely másik vége pedig a kishajón forgott. A két hajót elől gerendákkal kapcsolták össze, rá egy pallót helyezve, melyen egyik hajóról a másikra lehetett menni. A malomkerék hengeres vagy szögletes tengelyének a végeit bevasalták és bele egy-egy vasrudacsát süllyesztettek, amely a hajótestre rögzített fémperselyben forgott. Maga az őrlés a házhajón történt, ahova az őrlendőt targoncán vagy háton vitték be. A malom lekötéséhez olyan helyet kellett kiválasztani ahol megfelelő volt a medermélység, és szekerutat lehetett kiépíteni a part megközelítésére. 1863-ban a Kárpát-medence nagy folyóin 4031 hajómalom működött, beleértve a Szamost is. Ez a statisztikai adat onnan ismeretes, hogy a malmok iparüzési engedélyt kellett kérjenek és egy meghatározott helyre vízhasználati jóváhagyást kellett kapjanak. A hajómalmok fénykorát az 1850-es, 1860-as évek jelentették.

A pettyéni egyház a malom megvétele után már május 5-én molnárnak alkalmazta Székely Józsefet, aki az első időkben a

malom javításán dolgozott. A malom jövedelméről 1864-től 1896-ig vannak évenkénti számadások, melyeket a főgondnok, a lelkész és a presbitérium tagjai láttamoztak kézjegyükkel. A jövedelmet vékában mérték, (a véka, szemes gabona félek mérésére szolgáló úrmérték volt, 31 l. befogadó képességgel). 1886 jövedelme a következő képen mutat: 93 v búza, ebből a tanító kapott 31 v-t., az egyházfi 2 v-t., a kovács komencióba 1 v-t., az egyház híveinek munkáltatáskor megsütöttek 4 v-t. Málé kereset 40 v. Forintra átalakítva a malom jövedelme 199 ft. 50 kr., fenntartás 56 ft. 24 kr., tiszta jövedelem 143 ft. 26 kr. 32 évről vannak ilyen részletes kimutatások az egyházi okiratokban, melyből azt is megtudhatjuk, ki volt egy-egy évben a lelképásztor, a főgondnok, az egyházfi és a malombíró. Az előbb említett idő alatt több molnár is váltotta egymást. A malom helyzetén is változtatni kellett ezen idő alatt, a folyó mederváltozása miatt, így 1889-ben át kellett vinni az ombodi határba, majd 1895-ben a jobb partra, a kaki határba. Az egyház el akarta adni a malmot, de nem találva rá vevőt, ezért 1894. március 8-án három évre feles keresetre bérbe adták a kaki görögkatolikus egyháznak. A megyei hatóságokat még az is érdekelte, hogy a malom a Szamos vize által minden befolyásolás nélkül forog-e, vagy szorító gáttal van a víz a partra irányítva, ezt a vízhasználati jogosítványba be kellett foglalni, melyet az 1885. évi XXIII. tc. alapján Ujfalussy Sándor alispán, cs. és kir. kamarás (Remetemező birtokosa) közölt az egyházzal 1887. június 10-én. A malom jövedelme akkor csappant meg, amikor László fia, ifj. Böszörményi Sándor 1889-ben gőzmalmot épített a falu határában. Ez lehetett az a pont, amikor az egyház a malom eladásáról kezd gondolkodni, mely elhatározásra végül 1902-ben került sor.

A görögkatolikusok-ortodoxok egyháza

Az 1848-as jobbágyfelszabadítás, amint említettük, nagyban hozzájárult a népesség mozgásához. Pettyénben is más hitfelekezetű családok jelentek meg, akiket a korabeli okiratok „óhitűekként” említenek. Mint görögkatolikusokat 1848 novemberétől az apáti egyház vett szárnyai alá, mivel kis létszámuk miatt egyházat nem tarthattak fenn. Érdekes mód, a bevezetett vezetéknevek szinte mind magyarok, a keresztnévek viszont többségben románok.²⁸ Több mint száz év után jutott oda a kis közösség, hogy pappal rendelkező önálló plébánia alakulhatott, de ekkor már a görögkatolikusokat az állam 1949-ben ortodoxá nyilvánította. Ioan Ardelean parókus idejében megvették a Főutca 25. szám alatti Debreceni-féle magánházat, melyet imateremmé alakítottak át, majd a 90-es években meghosszabbították és eléje tornyot építettek. 1992-ben szentelte fel Máramaros és Szatmár püspöke, Iustinian Chira. 2010 augusztusában Claudiu-Ovidiu Boldan személyében új parókusa lett az egyháznak, aki egy újabb, nagyobb templom építését kezdeményezte, melynek alapkövét 2014. augusztus 2-án tették le.

A római katolikusok

A római katolikusok lelki gondozását a szatmári Kis Szent Teréz-templom mindenkori plébánosa végezte és végzi, kéthetenként vasárnap délután az ökumenizmus szellemében gondolkozva a miséket a református templomban tartják, így a két felekezet nem zavarja egymást.

Az izraeliták

A faluba való megtelepedésükre vonatkozólag nincsenek pontos adatok, de egyet biztos tudunk, hogy 1850 körül Zakariás Ferenc kérelmet nyújt be Szatmárnémeti városi tanácsához, hogy

²⁸ Apáti Görög Kat. anyakönyvek 1848–1870.

családjával a városba költözhesen, de nem hagyták jóvá.²⁹ A visszaemlékezők szerint az 1940-es évek elején öt család (35 személy) élt a faluban. Őrölük azért emlékezünk meg külön, mivel szörnyű emberi kegyetlenség áldozatai lettek, nevük legalább így maradjon meg az utókornak. Izsák földbirtokos, Glück kocsmáros, két fia és két lánya volt, Róth szatócsüzletet tartott fenn, Fredrich Jenő mészáros és Blauka ószeres.

Vallásuk gyakorlására szombatonként Ombodra jártak, ahol több falunak volt közös zsinagógája és hajdere. 1944 tavaszán mindenkit a szatmári gettóba deportáltak, ahonnan Auschwitzba szállították őket. A Glück családból két fiatal került haza, családot alapítottak, de nem telepedtek vissza a faluba.³⁰

Az oktatás

A protestantizmus egyre szélesebb körű terjedésével nem csak a hitélet vált anyanyelvűvé, hanem az egyház által felkarolt oktatás is. Az addigi latin nyelvű tanítás helyét az iskolákban egyre jobban átvette a nép nyelve, így szélesebb társadalmi réteg ifjúsága juthatott a tanuláshoz, értve ez alatt főleg a falvak népességét. Lépésről lépésre lassan kiépül a református iskola-hálózat, melyben, az első időkben főleg falvakon a tanítás a lelkészre hárult.

A 18. század végére az állam, mármint a Habsburg-birodalmi vezetés felismerte, hogy az állam is részt kell vállaljon az ifjúság oktató-nevelő munkájában. Így jelenik meg az első Magyarországra vonatkozó rendszeres, egységes, kötelező tanügyi kódex Mária Terézia uralkodása idején, 1777. augusztus 22-én, Ratio Educationis néven. Ez az akkor európai szintű rendeletek gyűjteménye papírra is fektette a fentebb említett gondolatot, mellyel az állam is belépett az oktatásba. Ez a tanügyi rendelet-

²⁹ Randolph B., p. 341.

³⁰ Erdei Lajosné Bojáki Margit 87. é.

gyűjtemény igyekezett rendszerbe foglalni a meglévő egyházi iskolákat, elrendelte, hogy minden tankerületben meg kell szervezni a tanfelügyelőséget, melynek feladata az oktatás, nevelés szervezése, ellenőrzése. A tanfelügyelő, mint állami alkalmazott fölötté kell hogy álljon minden szintű és szervezésű iskolának. Az egységre való törekvés mellett igen jelentős, hogy a magyar oktatás önálló fejlődését biztosította.

Mivel a Ratio Educationis csak királyi rendelet és nem törvény formájában jelent meg, a protestáns egyházak nem ismerték el és alkalmazásuk, végrehajtásuk ellen szinte folyamatosan tiltakoztak. Ez a rendeletkódex, mely 1806-ig maradt életben, hozza be a közhasználatba az alsó osztályokra vonatkozó „elemi iskola” elnevezést. II. Ferenc császár trónra lépése után adták ki a Ratio Educationis publicae címen már az egész birodalomra érvényes tanügyi rendeletet. Ez mondta ki a 6-12 évesek tankötelezettségét, büntetés terhe alatt. Ez a törvény 1868-ig volt érvényben, mivel ekkor Eötvös József, aki az Andrássy-kormányban 1867-ben újra átvette a vallás és közoktatásügyi tárcát, új közoktatásügyi törvényt alkotott, mely az 1868. XXXVIII tc.-ként lépett életbe. Ez is kötelezi a 6-12 év közötti fiúkat, lányokat egyaránt az iskolázásra. Erre a hatosztályos elemi iskolára épül a továbbiakban a 12-15 év közöttiek ismétlődő iskolája. Ez már tandíjköteles volt, mely alól viszont a szegények mentesültek. E törvény alapján születtek a magyarországi állami népiskolák, melyek száma a 19. század végén fokozatosan növekedett.³¹

A pettyéni ifjúság oktatása az egyházközség megalakulását követően indulhatott, analógiák alapján mondhatjuk, hogy más református közösségekhez hasonlóan, e falu sem maradhatott le ezen a téren. Pettyén vonatkozásában a 18. század végéről öt tanító neve ismeretes: Bartha Mihály, Szabó László, Erdős János, Gáti Sámuel és Pogány Sámuel.

³¹ Kemény F., p. 563.

Mint a papok, úgy a tanítók is sűrűn váltották egymást, ők is választás útján nyerték el állásukat. Az 1809-től vezetett presbiteri jegyzőkönyvek több esetben a rektor, vagyis a tanító személyét is említik, akik egyben a kántori feladatot is ellátták. Az 1825. május 12-i jegyzőkönyv szerint a falu határának derekán lévő Berek nevű lankát, melyre a Sikátor utcából lehetett kimenni, s mely a Szamosig nyúlik le, a rektornak adják használatba. De kivételek is említhetők, mint például az Amacról jött Oláh Mihály, aki 13 évig (1839–1852) szolgált a faluban, a földes urasággal is többször volt baja, mert pálinkát főzött és árult, melyért eljárás is indult ellene.³² Voltak évek, amikor rektor nélkül marad az iskola, mint például 1857–1861 között, ilyenkor a pap tanította a gyerekeket. Ennek az oka a gyenge tanítói lak és az alacsony fizetés. Az Adorjából érkezett Gönczi István 1866-ban nem is vállalta az állást a gyenge lakás miatt, ezért Böszörményi László a kúriában biztosított számára egy szobát. Ekkor határozzák el egy új épület építését, de a terv 20 évig húzódik.

A 19. század második felére amint már említettük, az egyház épületei siralmas állapotba kerültek, köztük az iskola és a tanítói lak is. Az új építkezések céljából 1876 és 1887 között egy évtizeden át, két évig a lelkész foglalkozott a tanulókkal, majd megszüntették a lelkési állást, mivel annak fizetése nagyobb volt, helyette 1878-tól Török László Debrecenben frissen végzett kántortanító szolgált a templomban a nagykolcsi lelkész felügyelete alatt, aki csak az ünnepekre jött el Pettyénbe, így spórolta a falu a papi fizetést a nagy adósság törlesztésére, megművelték a 40 hold papi földet, sőt még felest is vállaltak az urasági földből. A tanítónak pedig sorkosztot is adtak, csak maradjon. Az alábbi éves díjlevél biztosította honoráriumát:

„Tanítói díjlevél

1. 90 ft. kézpénz, 2. 12 hold szántó és kaszáló egytagban,
3. a vizimalomból 3 köből búza, mind addig míg forog a

³² Lévay L., p. 24.

malom, 4. az ócska temető kaszálása, 5. tandij: 1 ft. ½ véka szemestengeri, 1 csirke, 6. az egyházkerület által meghatározott stóla.

Kelt: Pettyén 1878. március 30. Böszörményi László főgondnok.” (AN. Fond 29.)

Az ifjú László tanító biztos jövedelmét látva, családot alapított és 19 éven át 1897-ig szolgálta a falut.

1886-ban az egyház visszaállítja a lelkészi állást, Győri Lászlót hívva meg lelkésznek, beiktatására április 26-án került sor.

1887-ben Böszörményi László 2000 forint összegben alapítványt hozott létre, melynek kamata a tanítói fizetést egészítette ki. Ha az alapítványi letétet összevetjük az iskola építésének költségével, érzékelhetjük az összeg nagyságát. 1887-re a templommal szemben Böszörményi László egy telket biztosít a készülő iskola számára, mely még abban az évben el is készül a hozzátartozó melléképületekkel 955 Ft. költséggel,³³ de a gyors munka meg is látszott rajta, mert már 1910-ben javításra szorul. A presbitérium viszont úgy határoz, hogy a meglévő épület bontsák le és helyette teljesen újat építsenek. A terv egy magas, középkapus kétszárnyú, nyeregtetős épületre készült, melynek egyik oldalán az előszobás osztályterem, másikon a kétszoba, konyhás tanítói lakás foglal helyet. Átadására 1910. október 2-án ünnepélyes keretek között került sor. A presbiteri jegyzőkönyv kiemeli Böszörményi László érdemeit a munka szervezése, anyagi támogatása, sőt a fizikai munkában való részvétele terén is.³⁴ A magas, tágas kapuzatra azért volt szükség, mivel a mindenkori tanító egyben gazdálkodott is, hiszen szántó és kaszáló járandósága volt, s így a termést haza kellett szállítani.

A 20. század elejéig az iskola I-VI. osztálya egytanerősként működött, mely idő alatt több mint 20 tanító váltotta egymást. 1928-ban az állam egy második tanítói állást biztosított, ezzel

³³ Soltész J., pp. 289-291.

³⁴ Lévay L., p. 42.

az állással született meg az állami román nyelvű oktatás, de már ezt megelőzően, az 1895–96-os tanévtől 163 Ft. államségéllyel 400 forintra kiegészítették a tanítói fizetést. 1920 szeptemberétől az egyházi iskola állását Tóth Kálmán töltötte be, akivel az alábbi új szerződést kötötték:

„Javadalmazása: ingyen lakás, kert, 9 hold föld, a régi temető fűhasználata, 4 m tűzifa, évi 207 lei készpénz, 72 lei alapítványi kamat, temetési stóla, állami kiegészítés 225 lei, minden iskolába járó gyermek után 5 lei és 12,5 kg szemes termés. Kötelezettsége: 6 osztályos vegyes iskolában való tanítás, kántori teendő, a lelkész akadályoztatása esetén kánoni szolgálat, egyházi énekkar vezetése, a presbiteri jegyzőkönyv írása.”³⁵

Tóth Kálmán tanító 1923 végén elhagyja az iskolát, aki helyett Jagó Annát, Jagó Géza, Böszörményi Károly gazdatisztjének a leányát szerződtetik, 1924. január 30-án lép munkába, ő volt az első női kántortanító a faluban. Ő csak egy félévig oktathatott, mivel helyettesként alkalmazták, de a megüresedett és meghirdetett állásra jelentkező nem lévén, végül is ő foglalta el, az 1926. szeptember 15-ig szóló szerződésével. Az ő idejében indul meg a román nyelv tanítása először az V., majd a III-IV. osztályban, ugyanakkor Románia történelmét, földrajzát és az alkotmánytant is románul kellett oktatni, melyekből egy megyei tanfelügyelő előtt év végén vizsgáznuk kellett a tanulóknak, és ezzel minősítették a tanítót is. Dariu Pop, akinek szobrot állítottak a Megyei Tanfelügyelőség elé, több alkalommal volt a pettyéni iskolának is a román nyelvismeretet szigorúan követelő, vizsgáztató tanfelügyelője, akkor, amikor a magyar tanítóknak még nem volt honnan alaposabban ismerniük az új államnyelvet. Anna kisasszonyt Czégényi Sándor követi 1927 decemberéig. Távozásának fő oka, hogy nem tudott románul tanítani, mely ekkor már egy fő követelmény volt, így a tanulók a decemberi tanfelügyelői látogatáson igen rosszul szerepeltek, románul mondott szavaikat a tanító nem tudta kijavítani, ezért

³⁵ Presbiteri jegyzőkönyv.

a jegyzőkönyv elégtelennel zárult. Az 1927. november 23-i viziáció alkalmával derült fény, hogy az iskola nem vezet anyakönyvet, majd egy 1936-os jegyzőkönyv már említést tesz róla, mely bizonyosága a valamikori létezésnek. Pettyéni anyakönyvek ma 1968-tól lelhetőek fel, a pálfalvai iskola archivumában.

A téli szünetet követően a meghirdetett állást január 9-én a színérváraljai születésű Makray Anna (sz. 1904. október 24.) tanítónő Egrespatakról érkezve tölti be. Az évek során készített munkabeosztása fennmaradt az utókor számára, melyek a megyei levéltárt gazdagítják. Ezekből tudhatjuk meg, hogy a szorgalmi idő ötnapos volt, szerde szünnap, főleg azért, mert Szatmáron szerdán volt a hetivásár, mely Pettyén lakóinak fontos megélhetési forrást biztosított. A tanítás reggel 8–11 és délután 2–4 között folyt, egy-egy tantárgyra fél óra jutva, négyes vagy öt, hat, 1928-tól hétfősoros szimultánban, többnyire 50 tanulóval (AN. Fond 29.).

Anna tanító néni egy életre elkötelezte magát Pettyénnel, már csak azért is mivel 1938. december 22-én 34 évesen férjhez ment Genda János tiszteleteshez, aki az idős Bogdán Lajos mellett a segédlelkészi állást töltötte be a faluban. Házasságukból két gyermek született: Attila (1939–2008. március 13. Bere) a jelenlegi tiszteletes édesapja, aki szintén lelkész lett és húga, Gyöngyi (1943–2016. december 2. Nagyvárad).

Az impériumváltást követően, 1924. július 26-i Angheliescu-féle törvény szabályozta az állami oktatást, mely lehetővé tette, sőt kötelezte, hogy a nem románok által lakott községekbe is bevezessék a román nyelvű tanítást, az 1925. december 12-i rendelet pedig az egyházi iskolákat magániskolákká nyilvánította, melybe azok járhattak, akiknek az állami tanító „Declaratio-t” adott, hogy beiratkozhatnak, aki nem kapott, az kötelezően hozzá kellett járnia.

1937-ben egy országútra néző telken állami iskola épült, ahol a román osztály kapott helyet. 1940-ben visszaállt a felekezeti oktatás, de az állami is megmaradt és áttértek az egyhuzamú tanításra. A felekezeti oktatás az 1948. augusztus 3-i

175-ös számú tanügyi reformmal szűnt meg, az épületet pedig államosították, ugyanakkor az addigi hétosztályos elemi négyosztályos, ingyenes és kötelező lett, melyet követően a diákok a gimnázium alsó tagozatán folytathatták a tanulást. Ez Pettyénben nagy változást idézett elő, mivel a negyedik után Ombodra kellett járjanak a diákok, ugyanis ott alakult V-VII. osztályos gimnáziumi tagozat. A másfél, két kilométeres távolságot a diákok gyalog, majd később az anyagi helyzet javultával többen biciklivel tették meg.

A 40-es évek végén négyes szimultánként újra alakult a román iskola, melynek állását 1956-tól a kakszentmártoni születésű Pap Rozália, férjzett Erdei Sándorné (sz. 1930. márc. 1.) töltötte be 1985-ig. Kak, ahogy a mindennapi beszédben használják, Pettyénnel szemben a Szamos jobb parti részén elterülő kis falu, így a fiatal Rozália tanítónő sokszor csónakkal érkezett a faluba. Mivel Pettyén nagyrészt magyar népességű, a román osztály igen-igen kis létszámú volt. 1959-ben a két iskolát egyesítették, ezt követően az osztályokat tagozatnak nevezték. Voltak időszakok, amikor az iskola három osztállyal működött, mint az 1955–1975 közötti, ebből két osztály magyar, melyet Kovács József és felesége, Katalin vezetett, valamint a már az előbbieken említett román osztály. A román tagozatosok negyedik után a második faluban, Szatmárpálfalván végezték a gimnáziumot, a magyarok pedig Ombodon. Az iskolák egyesítése után az egyházi iskola épületében óvoda létesült. Anna tanítónőt 1953-ban, 30 évi szolgálat után lefokozták, és Ombodra az óvodához helyezték, mivel, mint lelkészfeleség a szocialista rendszer elvei szerint nem tölthetett be magasabb szintű oktatói állást. Férjének 1958-ban bekövetkezett halála után 15 éves lányával – Attila ekkor már a teológián tanult – még két hónapot maradtak a faluban, ezt követően Ombodon albérletben laktak, a tanítási év végén pedig hazaköltöztek Szinérváraljára. Anna asszony 1994-ben hunyt el, férje mellé a pettyéni temetőbe helyezték örök nyugalomra. A református iskola épületéből 2002-ben az óvoda az állami iskola épületébe

költözött, így az épület visszakerülhetett az egyház tulajdonába, melyet renoválva gyülekezeti házzá alakítottak, hogy vendégek fogadására is alkalmas legyen, utcai falára pedig a nőszövetség abból az alkalomból, hogy felvette a 32 évet a faluban tanító, Makray Anna nevét, emléktáblát helyezett el.

Elemi oktatás 2010-ig folyt a faluban, az utolsó években már egy-egy magyar és román osztállyal négyes szimultánban, ezt követően iskolabusszal utazva a magyar tagozatosak Ombodra, a románok Szatmárpálfalvára járnak. Az állami iskola épületében pedig 2016–2017-es tanévben már csak egy tanerővel óvodai oktatás folyik.

Pettyén népének szellemi életéből

Dr. Halmos István (1929–2016) az MTA Népzenekutató Csoportjának munkatársa 1973. október 20-án a faluban *A pettyéni vízesaljaban születtem* című helyi népdalt jegyezte le:

*A pettyéni vízesaljaban születtem,
A nevemet nem találják sehol sem.
Úgy nőttem fel, mint erdőbe a gomba,
Lovat loptam még nyolcéves koromba.*

*Én loptam el a vármegye hat lovát,
Engem keres az egész Magyarország.
Ne keressen engem az erdőben,
Megtalál a szatmári vendéglőben.*

Pettyén az 1848–49-es években

Miután V. Ferdinánd király István nádoron keresztül Batthyány Lajost bízta meg 1848. március 17-én a miniszterelnökséggel, Batthyány két körlevelet bocsátott ki, melyben kérte a törvényhatóságokat, tegyenek meg mindent a rend és a köz-

biztonság megőrzésére. Így a szeptember 15-én tartott megyei választmányi ülésen elhatározzák a nemzetőrség felállítását, melyről a jegyzőkönyv azt írja: „Az önként ajánlkozó mozgó nemzetőrök összeírása nyomán a következő századok alakítottak: Gyalog nemzetőrség hat század, lovas nemzetőrség fél század.” A tabellák feltüntetik a nemzetőr életkorát, foglalkozását Szatmárnémeti esetében a laccímet és, hogy milyen fegyverrel bír.

A Szatmárnémeti Gyalognemzetőrség V. századában találjuk Böszörményi Józsefet és Böszörményi Károlyt, fegyverük vasvilla.³⁶

A Krasznaközi nemzetőrség hiripi századában: százados Koroknai Károly, főhadnagy Kiss Gedeon, első alhadnagy Böszörményi Pál.

Az őrserég összeírása Pettyénben 1848 júniusában zajlott, mely során 25 személy jelentkezett nemzetőrnek: Argyelán János, Békefi János, Böszörményi Antal megyei biztos, Böszörményi Pál birtokos, Csendes György, Csomai László, Csomai Ferenc, Deme András, Fiacskó János, Horváth Ferenc, Id. Szabó Pál, Ifj. Szabó Pál, Igaz István, Jeney Ferenc, Jeney István, Koroknay Károly ügyvéd, Kovács András, Kovács Ferenc, Kováts István, Kováts Mihály, Lukáts Tivadar ref. lelkész, Szabó György, Szabó István, Szabó János jegyző, Szabó Mihály. Aki után nincs utalás a foglalkozásra, azok földművelőként vannak bejegyezve. Az életkor 19 és 49 között változik.³⁷

A nemzetőrök az 1847–1848. évi törvénycikkbe foglalt esküt nemzetőrségi zászló alatt ünnepélyesen tették le. A szabadságharc csatáiban való részvételről, hősi halottakról nincs tudomása az utókorak.

³⁶ Kónya László, p. 115.

³⁷ Bene János, pp. 140, 154–155.

Pettyén a Nagy Háború éveiben

Az első világháború Pettyén népét sem kerülhette el, a behívók ide is szaporán érkeztek. Volt, aki túlélte, voltak, akik életükkel fizettek az orosz vagy olasz fronton. Emlékükre a református egyház 1942. május 31-én egy 60×40-cm-s fekete gránit emléktáblát helyezett el a templom bejáratának jobb oldalán a következő szöveggel:

Az első világháború hősi halottainak emléktáblája a templom falán

Az 1914-18 évi
világháború hősi halottai

BOTOS GYÖRGY	FÜLÖP SÁNDOR
SZABÓ SÁNDOR	FÜLÖP MIHÁLY
KOVÁCS SÁNOR	KEREKES GYULA
KATONA FERENC	OMBODÁN LÁSZLÓ
BUMBÁR JÁNOS	

Pettyén 1942. május 31.

A pettyéni temető és a Böszörményiek sírkertje

A falu nyugat-északnyugati részén, az országútra nézően terül el a falu temetője, felekezeti felosztásban két bejáratral. A faluhoz közelebbi rész a katolikus-ortodox temetkezési hely, majd 0,53 ha-on a reformátusok nyughelye következik, ezt pedig egy keskeny sávban a zsidó temető zárja le. A református részben a Böszörményiek külön sírkertet alakítottak ki a családnak, melynek utca felőli szögletében egy 3,35 m magas családi síremléket állítottak, a közepén egy fekete gránit lapon a következő szöveggel: A / HIRIPI ÉS IVACSKÓI / BÖSZÖRMÉNYI /

CSALÁD / NYUGVÓ HELYE, az oszlop bal oldalára egy hársfát ültettek, melynek kerülete 2010-ben 230 cm volt, ebből arra következtethetünk, hogy az oszlop és a fa meghaladta a száz évet, valószínű I. László fia, II. Sándor állíthatta. Sajnos nem véstek rá évszámot. A fa törzsére repkény kapaszkodott, egy különös hangulatot kölcsönözve ennek a családi sírjelnek.

Mivel Pettyénben a sírokat fejfákkal jelölték, így ehhez igazodtak a Böszörményiek is, ezért a 19. század első feléig elhunytak sírjelei nem maradtak fenn. I. József, I. László nevű fiának vonala - mely leghosszabb ideig bírta és lakta Pettyént -, ide temetkezve, szintén fejfákkal jelölte nyughelyeit, de valószínű dr. Böszörményi Károly felesége halálát követően, az akkor még fellelhető fejfák helyett három egyforma 60 cm magas kis kőjelet készíttetett, melyekre 2-2 nevet vésetett: nagyszülei, testvérei és szülei nevét.

1. BÖSZÖRMÉNYI LÁSZLÓ 1832-1896 /
MAGYARÁDI BOROS ROZÁLIA MEGH. 1896
2. BÖSZÖRMÉNYI SÁNDOR 1884-1885
BÖSZÖRMÉNYI JENŐ 1878-1882
3. BÖSZÖRMÉNYI SÁNDOR 1856-1917
UPÓCZI KECZER ETELKA MEGH. 1915

Feleségének fekete gránit obeliszket állíttatott. E sírjel szövege: AZ ÉN KIS ANGYALOMNAK / A VISZONT LÁTÁSIG / HIRIPI ÉS IVACSKÓI / DR. BÖSZÖRMÉNYI KÁROLYNÉ / KERESZTSZEGHY MAGDA / 1937. Erre került fel a férj neve is: DR. BÖSZÖRMÉNYI KÁROLY / 1886-1967. VI. 21. a coklira pedig fia és felesége nevét véstek: BÖSZÖRMÉNYI SÁNDOR / 1919-1986. IX. 7./ BÖSZÖRMÉNYI SZILVIA / 1931-1995. Mivel haláluk idején a politikai rendszer nem engedte Pettyénbe temetni, így a szatmári vasúti temetőbe hantolták el őket, ahonnan leányuk, Magda asszony 1993-ban exhumáltatta és a pettyéni családi sírkertbe helyeztette át.

E családi sírkerttől távolabb, az úgynevezett régi temető-részben még áll két Böszörményi obeliszk, az első fekete gránit, felirata: ABFRA / ITT NYUGSZANAK / HIRIPI ÉS IVACS-

A Böszörményiek sírkertje a pettyéni temetőben

A Böszörményiek temetkezési helyét jelző régi emlékoszlop a ráboruló hárssal

A temető 2016-ban épült ravatalozója

Dr. Böszörményi Károly és fia, Sándor, valamint feleségük obeliszkje a sírkertben

Böszörményi Sándor és felesége sírjele, állította leányuk, Mária dr. Kováts Gyuláné

A 14 éves Antika sírköve

Benkő Pál, a falu egyik földbirtokosának sírköve

Genda János lelkész és felesége, Makrai Anna tanítónő sírja a falu temetőjében

KÓI / BÖSZÖRMÉNYI SÁNDOR / ÉLT 55 ÉVET / MEGHALT 1900. AUGUSZTUS 23. / ÉS NEJE SZÜL./ MÁRKUS MARISKA / ÉLT 42 ÉVET / MEGHALT 1897. DECEMBER / BÉKE LENGJEN PORAIK FELETT! A coklira vésve: E SIREMLÉKET EMELTETTE HÁLÁS LEÁNYUK / BÖSZÖRMÉNYI MARISKA.

A másik egy fehér márvány, az alábbi felirattal: ABFRA / ITT NYUGSZIK / HIRIPI ÉS IVÁCSKÓI / BÖSZÖRMÉNYI / ANTIKA / SZÜL. 1894. FEB. 22. / MEGH. 1908. JUN. 23. / BÉKE LENGJEN PORAI FELETT. A 14 évet élt Antika iker lánytestvére, Máriska, felnőve, maga emeltette ezen sírköveket a szülők és testvére számára.

Az 1970-es árvíz utáni töltésátépítés a temetőből területet igényelt, így több sír a töltés alá került, de annyit azért megtettek, hogy az értékesebb sírjeleket a temető egy másik részébe helyezték át, mint például Benkő Dániel földbirtokos síremlékét.

A református egyház 2015–2016-ban saját erőből ravatalozót épített, melyet más felekezettel is megosztva használ. Ez nagy változást idézett elő a Böszörményi-sírkertben, a százados hársfát ki kellett vágni, félve egy vihar idézte kidúléstól, mely tönkretette volna az épületet. Magda asszony, ha fájó szívvel is, de beleegyezett a kivágásba, ugyanakkor felújította a kertben található régi síremlékeket, így mind az a leírás mely fentebb olvasható, ma már egy kicsit másképp néz ki.

III. A BÖSZÖRMÉNYIEK CSALÁDI VISZONYAI

A Böszörményiek pettyéni birtokossá válva, a falu központjában építik fel első lakóházukat, melyet egyre bővítve, az évek alatt kúriává alakítanak. Ez a telek viselte a falu 1-es házszámát, melyen kívül később a család bővültével a 7., 29. és 44. szám alatt is Böszörményiek laktak.

A 18–19. század fordulójának évtizedeiben élt *Böszörményi Miklós* (1770–1846), családi helyzete – ha egyáltalán volt családja – ismeretlen, testvérével, *Böszörményi Lajossal* (1774–1831) és annak feleségével, az Aranyosmeggyesről származó magyarádi Boros Annával (h. 1796. augusztus 10.) bírta a központot. Ebből a párkapcsolatból terebélyesedett ki a 19. század folyamán a Böszörményi család, mely a 20. század második felére szinte elsovadt. Lajos, feleségével négy gyermeket nevelt: Józsefet, Antalt, Esztert és Pált. A fiúk a 19. század első felében már, mint felnőttek átveszik a gazdálkodást a kiterjedt birtokon.

Leánytestvérük, *Eszter* (1811–1880) 1835. október 23-án kirepül a családból, az Aranyosmeggyesen élő nemes Incze Istvánhoz, Wesselényi Farkas udvarbírájához (tisztartó) menve nőül, de ez a házasság rövid életű, mivel 1839-ben már, mint özvegyasszonyt említik. Házassága révén birtokot örökölve továbbra is a faluban élt. Hosszantartó magányát a Patóházáról származó iváncsi Papp József szakítja meg, aki 1850. január 13-án veszi feleségül, de továbbra is Meggyesen éli le életét, és az ottani református temetőben helyezik örök nyugalomra. Fehér, márvány sírkövének szövege:

EGY SZERETŐ HŰ/ FELESÉGNEK/ EGY PÁRATLAN
NEMES/ SZÍVŰ TESTVÉRNEK/ ROKONNAK/ ÖZVEGY
IVÁNCSI/ PAPP JÓZSEFNÉ/ SZÜLETETT/ HIRIPI
BÖSZÖRMÉNYI/ NAGY ESZTER/ ASZSZONYNAK PORAI/
NYUGSZANAK ITT/ MEGHALT 69 ÉVES KORÁBAN/1880.
DECZEMBER 9-ÉN. A kő kissé megdőlvé ma is áll, de fehér
színe miatt a rajta lévő szöveg nehezen olvasható.

Az elsőszülött, József (1794–1845) és a belőle sarjadt ág

Ő Szatmárudvariból óvári Szeőke Polixénát, a falu birtokosának lányát hozza asszonyául a pettyéni birtokra, aki a házasságba nemcsak a menyasszonyi jussot vitte, hanem a család nemesi címerét is. E párkapcsolatból nyolc gyermek született, négy fiú: Elek 1820, Károly 1822, József 1823 és László 1832, valamint négy lány: Katalin 1825, Zsuzsanna 1827, Polixéna 1830 és az egy évet élt Krisztina 1834-ben. Az elsőszülött fiuk életútja a tanulás, a polgári élet felé irányult, míg László (1832–1896) folytatja apja gazdálkodását, már csak azért is, mivel 1845-ben édesapja elhalálozva, a birtok ügyintézése özvegy édesanyjukra maradt, akinek támaszra volt

A Szeőke család címere

szüksége. A fiútestvérek ekkor már tanulmányaik teljében voltak, így 13 évesen *I. László* (1832–1896) volt az a „férfiú” aki, Miklós nagybátyjával besegíthetett a gazdálkodásba. Édesanyjuk, Polixéna asszony 1854-ben Károly fiához Szatmárra költözött. László

felnőtté érve, Eszter nagynénje révén szintén a Boros család felé fordítja érdeklődését, és 1855. szeptember 3-án a család Róza (1830–1896) nevű lányában találja meg élete párját, akivel a házasságot követően a birtok központjának kúriájában rendezik be otthonukat. Egy fiuk született, *II. Sándor* (1856–1917) aki itt a birtokközpontban alapít családot. Szatmártól igen messze, a Sáros vármegyei Hertneken talál szerelmet és házasságra alkalmas szerető szívet lipóczi Keczer László főszolgabíró római katolikus lányában, Etelkában. E családban öt gyermek lát napvilágot, négy fiú és egy leány, de csak két fiú éri meg a felnőtt kort, *II. László* és *II. Károly*, ők viszik tovább a családi nevet. *I. László* és fia, *II. Sándor* által vezetett gazdaságról tudjuk, hogy összterülete 700 magyar hold volt, ebből 8 hold kert és belsőség, 150 hold kaszáló, a többi szántó. Gazdasága nagy állattalománnyal rendelkezett, köztük 16 igáslóval, 110 szarvasmarhával, 500 juhval és 50 sertéssel. A gazdasághoz tartozott az 1889-ben épült gőzmalom (az épület ma is megvan, de más a rendeltetése) egy hengerrel, két pár kővel, mellette egy olajütővel.

Ezenkívül Pettyén és Szatmárudvari határában egy-egy, Batiz határában pedig két tanya is része volt a gazdaságnak.³⁸ Sándor az apja által felújított kúriát 1870-ben átalakíttatja, ez az épület ma is áll, igaz elég elhanyagolt állapotban.

Az 1910-es évtized az elmúlás éveit hordozza a család számára. F fiatal életek távoznak: 1915. augusztus 13-án 56 évesen Etelka asszony, akit katolikus lévén a szatmári Székesegyház plébánosa helyez örök nyugalomra a helyi temetőbe, majd 1917. július 22-én Budapesten férje, Sándor, a főgondnok 61 évesen lép az elmúlás útjára, Bogdán Lajos a falu lelkipásztora, indítványozta, hogy az egyház iránti hűsége, jó téteményei elismeréseként a templomban legyen felravatalozva, de ezt a presbitérium egyhangúlag elvetette, felesége mellé, a Böszörményi sírkertbe hantolták el.³⁹

³⁸ Borovszky S., p. 319.

³⁹ Lévay L., p. 44.

Sándortól fia, *dr. Böszörményi Károly* (1887–1967) az 1910-es évek elején átveszi a gazdaságot. Ő jogot végez Kolozsváron és Budapesten, majd jogi doktori diplomát nyer szintén Kolozsváron, de mind végig a család ősi „mesterségét”, a földbirtokosi szerepet vállalja. Ő alkalmazza 1912-ben Fehérgyarmatról malomgépésznek id. Bolyáki Imrét (1870–1961), aki a nagyecsed-i születésű Veres Margittal és hat gyermekével Pettyénben telepszik le és évtizedekig a malom és a család egyik leghűségesebb alkalmazottja volt. Alkalmazásában az is sokat vett a latba, hogy cséplőgépkezelői jogosítvánnyal rendelkezett. Fiát, ifj Bolyáki Imrét (1868–1951) szintén a gépek világa érdekelte, így ő lett a család gépkocsivezetője. 1928-ban nyert hajtási engedélyt, melyet 1940-ben, az impérium-

Dr. Böszörményi Károly arcképe

váltás után meg kellett volna újítania, de ezt Imre nem vállalta, ezért ki akart lépni a Böszörményiek alkalmazásából. Ekkor Károly úgy döntött, hogy jó szolgálatokat tett emberét nem engedi el, hanem az édesapja helyett, aki akkor már 70 éves volt, rábízta a malom gépészetét, az idősebb Imre pedig már igencsak megérdemli, hogy nyugdíjba vonuljon.⁴⁰

Károlynak a szatmárhegyi Polgármester-tetőn kiterjedt szőlőbirtoka is volt.⁴¹

Édesapja halálát (1917) követően, 32 éves korában egyedül maradt a kúriában. Ekkor határozza el, hogy társat keres magá-

⁴⁰ Adatközlő Bolyáki Imre 85 é. Pettyén.

⁴¹ Adatközlő Vass Sándor 76 é. Szatmárhegy.

nak a birtokra. 1918. december 7-e az a nap, amikor házasságra lép dr. püspöki Keresztszegi Lajos ügyvéd,⁴² a szatmári állami iskolák gondnoksága elnökének és érminszeny Peley Emmának, 23 éves Anna-Magda nevű lányával, akitől egy fia született. Rá a keresztségben a nagypapa és apja nevét örökítik, így kapja a *Sándor-Károly* nevet (1919–1986). A birtokon nevelkedve ő is a mezőgazdaság felé kötelezi el magát. A 40-es évek elején Agrártudományi Egyetemet végez Budapesten, doktorátusi éveit tölti, amikor az oroszok fogságába kerül, ahonnan négy és fél év után tér haza. Ekkorra a birtok is megapad, mivel a 45-ös földosztás után már csak 10 ha maradhatott a birtokos kezén. Hazakerülve, mint agronómust alkalmazzák Szatmár város adminisztrációjába, míg csak 1952-ben felsőbb utasításra származása miatt fel nem bontják munkaszerződését. Nem ijedve meg a kétkező munkától, segédmunkásként biztosította megélhetését. A városházán ismerkedik meg Vanca Friss Szilvia könyvelőnővel, akivel 1952. március 8-án a Lánchos templomban szűk körben akartak frigyre lépni, de a hír kiszivárgott s így a fiatalok nagy meglepetésére egész sokaság gyűlt be a szertartásra. A fiatal pár az első hónapok vasárnapjain ebédre kiutazott a birtokra, míg csak 52 őszén a birtokközpontot is teljesen fel nem számolják az akkori politikai rendszer határozatai. Károlynak egyik napról a másikra el kellett hagyni otthonát, így Károly volt a pettyéni uradalom utolsó birtokosa. Felesége, Magda asszony nem érte meg ezt a fájdalmas kilakoltatást, 42 évesen, 1937-ben fiatalon távozott az élők sorából.

Sándor, az agrármérnökből lett segédmunkás 1955-ben került vissza végzettségének megfelelő alkalmazásba a Máramaros tartományi Hosszúfalu Állami Gazdaságába, majd 1956-tól Szatmár megyei állami gazdaságoknál folytatja, Érkőrösön (Chereuşa), Erdődön, majd 1974-től Szatmáron telnek munkás évei, az 1981-es nyugdíjba vonulásáig. Viszonylag fiatalon, 67 évesen hunyt el, a pettyéni családi sírkertben nyugszik.

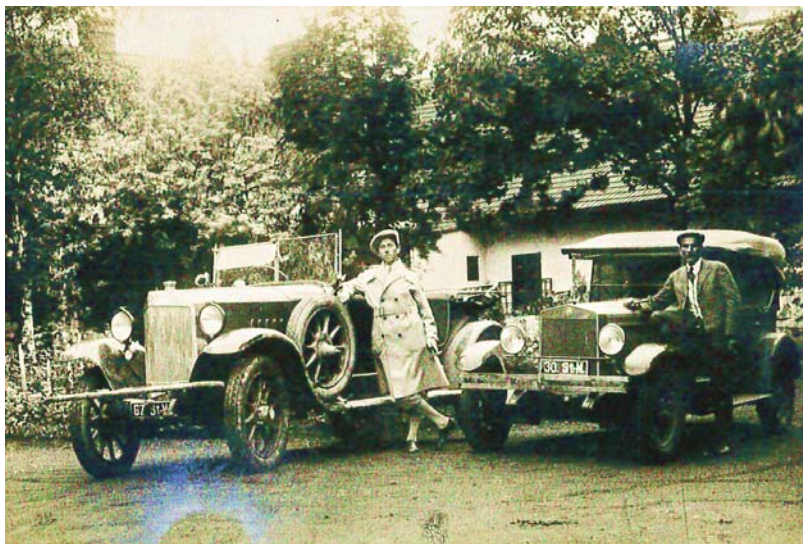
⁴² Fazekas L. p. 23.

A Böszörményi család egyik címerváltozata

Böszörményi Sándor és felesége, Szilvia esküvői képe

Dr. Böszörményi Károly személyautója az 1920-as évek elején, mellette sötét ruhában Bolyáki Imre, a sofőr

A Böszörményi-gőzmalom a falubeliekkel az 1940-es évek közepén

Livintáné Böszörményi Magda új „kúriája” a Templom utcai visszakapott birtokon

Ő volt a család azon férfi tagja, aki a Böszörményi nevet utolsóként viselte.

Sándor és Szilvia házasságából egy gyermek született, ő a keresztségben a fiatalon elhunyt nagymama keresztnévét örökölte, így lett a kislány *Magda* (sz. 1955). Vele, mint Böszörményi leányutóddal a 19. század elejétől induló József-ág le is zárul.

A másodszülött Antal (1774–1831) és a belőle sarjadt ág

Hét év telik el, míg újabb gyermek érkezik a Lajos családba, ő az Antal (1801–1861) nevet kapja. 1833-ban a szamoskrassói Darvay családba nőszül, Naomi kisasszonyt véve nőül, aki négy leánygyermeknek ad életet (lásd a családfát), de Antónia születése után, 1832-ben a fiatalasszony meghal. A gyerekekkel özvegyen maradt apa 1840-ben újra megnősül, egy helyi kisebb birtokos, a Décse (Détse) család Anna nevű lányát véve feleségül, kitől viszont öt fia született.

Antal gyermekei közül Pettyén szempontjából *I. Sándort* (1844–1900) emeljük ki, aki a 19. század második felében apja halála után folytatta a birtok szervezését. Ehhez segítő társat keresve, feleségül kér egy polgári lányt, Márkus Máriát, aki 1894. február 21-én egy ikerpárral lepi meg férjét és szüleit, akik a keresztségben az Antal-Sándor és a Mária-Emma nevet kapták. A gyerekek még 3 évesek, amikor meghal az édesanyjuk és 6, amikor az apjuk is árván hagyja őket. Hogy a gyermekek sorsa a szülők halálával hogyan alakult, erre már senki nem emlékszik, valószínű unokanagybácsijuk, ifj. Sándor és felesége, Etelka vehette őket szárnyai alá. Antika, ahogy a család becézte serdülő élete kezdetén, 14 évesen meghal. Fehér márvány obeliszki jelzi sírját a pettyéni temetőben.

Testvére, *Mária*, felnőve 1917-ben felesége lesz berenczei dr. Kováts Gyula szatmári nőgyógyásznak, akivel két gyermekét,

Jutkát és Gyulát neveli a családban. Férjének 1930-ban bekövetkezett elhunytá és lányának, Juditnak 1939. május 6-án Domahidy Sándorral kötött házassága után, a 40-es években lányához Magyarországra költözött, majd onnan az Amerikai Egyesült Államokba, ahol 1951. augusztus 5-én az Missouri állambeli Vandalia nevű városban elhalálozott.⁴³

Zsigmond, az aranyosmeggyesi birtokos

A másik nagy Böszörményi uradalmat Aranyosmeggyesen Zsigmond alapozta meg. Pettyén és Aranyosmeggyes nemeseinek kapcsolata a 18. század végén alakul ki, amikor Böszörményi Lajos, a pettyéni családfő, feleségül veszi magyarádi Boros Annát, s így mint házassági hozomány a Böszörményiek meggyesi birtokhoz jutnak, majd további párkapcsolatok révén a két család száalai még szorosabbra fűződnek.

Mint már említettük, az 1835-ben házasság által a községbe került Eszter, birtokot örököl és ezért özvegyiségében sem tér vissza Pettyénbe. Ez további rokoni szál alakulását eredményezi, hisz az ide látogató Böszörményi fiúknak volt alkalmuk a Boros lányok közül választani. Így József fia, I. László 1855-ben Boros Rózát hozza a pettyéni birtokra.

Az osztatlan meggyesi földek Antal, illetve annak 1861-es halála után felesége, Böszörményi Antalné, Décse Anna nevéen szerepelnek. (ÁL. Fond 18.) E közös örökségre a család egy ambíciózus, fiatal családtagot keresett, akit Antal fiában, Zsigmondban (1843–1917) talált meg. Ő az a Böszörményi, aki virágzó gazdaságot szervez e nagyközségben és tekintélyt épít ki maga és a nagy család számára. Meggyesre telepedve, rövidesen megvásárolják az 1850-ben épült Papp Antal-féle kúriát, így már joggal gondolhatott egy társ, egy feleség keresésére, akit egy kissé távol az Ugocsa megyei Feketepatakon lakó katolikus

⁴³ Adatközlő Gönczi Agáta 80 é. Szatmárnémeti.

Ferenczy család Ágnes nevű lányában talált meg. A frigyet a szomszédos Sárosorosziban (Bereg megye Tiszaháti járás) köthették meg 1877–78-ban, mivel az 1870-es években csak öt katolikus élt Patakon⁴⁴, vagyis a Ferenczy család. E párkapcsolattal a Böszörményi és az ugcsoi Kökényesden és Halmiban élő Ráthonyiak rokonságba kerülnek, mivel Ágnes édesanyja, Anna, Ráthonyi Károly és homoródszentpáli Szentpáli Mária másodszülött leánya volt. Ágnest az apja után katolikus hitben nevelték, ezért a vőlegény reverzálist kellett adjon a házasságkötés előtt, melyet be is tartott, így gyermekeiket a józsefházi katolikus templomban keresztelték: Anna 1880, férj, Jakó Sándor kir. táblai tanácsjegyző Debrecen, Katalin-Eszter 1882, férj, Szilágyi Elek ügyvéd Karcag, Margit-Mária 1884, férj, Helmezy Pál szatmári ügyvéd, második férj, dr. Helmezy József pettyéni földbirtokos, Ágnes-Ilona 1885, férj, Galgóczy Árpád erdői szolgabíró, második férj, dr. Haller Károly ügyvéd. Érdekes mód a lányok párkapcsolatukban mind református fiatalemberhez mentek feleségül és esküvőjüket az aranyosmeggyesi református templomban tartották.

A 19–20. század fordulóján Zsigmond a község legnagyobb birtokosa, 1157 hold területtel, melyből 775 hold szántó, ahol hatos fordulóban gazdálkodtak. Ebbe beletartoznak a berencei, józsefházi, avasújárósi, batizi, szatmárudvari részbirtokok, rajtuk négy tanyaközponttal. 11 ló, 44 szarvasmarha 550 juh volt a birtok állatállománya. A határban egy tanyát tartott fenn.⁴⁵ A jövedelmező birtok és a népes család megengedte, illetve szükségessé tette egy újabb kúria építését, melyre 1888-ban került sor. Margit-Mária Helmezy Pállal lépve frigyre, egy időben a családi kúriában laktak, így az épületet ma egyesek Helmezy-kúria néven ismerik.

Zsigmond közéleti vonatkozásban is több helyen szerepet vállalt, a nagybányai egyházmegyének 23 éven át volt tanács-

⁴⁴ Dvorzsák J., pp. 115, 725.

⁴⁵ Borovszky S., p. 311.

bírāja, az 1882-ben megalakult Széchenyi Társulat alapító és aktív tagja, melynek egyik célkitűzése, hogy a vármegye minden lakosa legyen a magyar államiság híve és tudjon magyarul, támogatták az óvodák létesítését, a népkönyvtárak állományának bővítését, az ifjúsági egyesületeket, tanítókat, jutalmazták azokat az idegen ajkú tanulókat, akik a magyar nyelv elsajátításában kiváló haladást értek el.

Kisajátítások Aranyosmeggyesen

Mivel Zsigmond utódai mind lányok voltak, akik férjhez menetelükkel eltávoztak a községből, így az apa 1917. június 29-én 74 éves korában bekövetkezett halála után a gazdaság, főleg az 1921-es földreformmal felszámolódott. A kisajátításokkal szemben két leányörökös, Böszörményi Anna, Jakó Sándorné és Böszörményi Ágnes dr. Haller Károlyné beadványt nyújtott be a határozat felülvizsgálása céljából, mivel az 1921-ben még létező birtokot teljes egészében kisajátították. Ennek fő oka az volt, hogy a tulajdonosok 1918–1921 között nem tartózkodtak életvitelszerűen a faluban. A panasztevők azzal magyarázták külföldön való tartózkodásukat, hogy férjük munkája Budapesthez kötötte őket, de ők munkaszezonban gyakran hazalátogattak, sőt itthon is tartózkodtak. A baj még abból is adódott, hogy a Zsigmond halála után magára maradt Ágnes asszony sem volt állandó, folyamatos lakója a birtoknak, a lányainál Magyarországon tartózkodott. Így együttesen a két leányörököstől és édesanyjuktól Aranyosmeggyes és Józsefháza határában 1922. december 1-jei dátummal kisajátítottak 203 holdat és 286 négyszögölt, meghagytak 1 holdat és 1526 négyszögölt belsőséget, mely a 105-ös telek volt a faluban. (AN. FDA II/430. p. 25.)

Ugyancsak Annától Aranyosmeggyes és Berence határában a fentebbi dátummal, elvettek 4182 holdat és 463 négyszögölt, melyre 720 jelentkező volt holdanként 35 lejes áron, ezért 14 525 lejt fizettek ki öt év alatt. Ezt az összeget az özvegy édesanya

kapta meg, mivel egész életre szóló haszonélvezete volt. De ez az összeg csak apránként csepegvé, csupogva érkezett, mert ezekért a földekért senki nem fizetett szívesen, s főleg rendszeresen. Hogy megélhetése biztosítva legyen, Ágnes asszony Tóth Lászlóval, a család egyik régi alkalmazottjával 1924-ben az államtól haszonbérbe vett 100 hold szántót dohánytermesztés céljából, melyért 1926-ig fizettek 50 ezer lejt. A Pettyénben lakó Böszörményi Margit dr. Helmeczy Józsefné aranyosmeggyesi 100 holdas örökségét állami irányítású árverésen eladásra bocsátotta. (AN. FDA. I/245.) *Ágnes* asszony még megérte az 1940-ben bekövetkezett impérium váltást, 1943-ban, 83 éves korában távozott az élők sorából, s a helyi temetőbe, férje mellé helyezték örök nyugalomra.

A község református temetőjében zuzmóval lepett fehér márvány obeliszki jelzi a házaspár sírját. A sírkő szövege: BÖSZÖRMÉNYI/ NAGY ZSIGMOND/ 1843-1917/ ÉS NEJE/ FERENCZY ÁGNES/ 1859-1943./ Ma az obeliszki leborulva a fű között fekszik.

1946-ra a nagykitejedésű Böszörményi birtokból Margit férjének, Helmeczy Józsefnek a nevéen 179 kataszteri hold maradt, melyet szintén kisajátítottak.

Lajos harmadik fia, Pál (1816–1859)

1816-ban született, 1848–49-ben honvéd hadnagy, testvéreivel a közös birtokon élve gazdálkodott, nem nősült meg, s mint „úrfi” – ahogy a halotti anyakönyv írja – halt meg 1859-ben.

IV. A BÖSZÖRMÉNYIEK A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK POLGÁRIASODÓ VILÁGÁBAN

A földbirtokosság 19. század második felében mutatkozó polgáriasodása a Böszörményiek soraiban is megmutatkozik. Gyermeküket Szatmáron taníttatják vagy magántanulóként nyernek bizonylatot tudásukról. Egyre több család fiait felsőfokú oktatási intézetekbe küldi, akik Sárospatakon, Kolozsváron, Pozsonyban, Budapesten végzik tanulmányaikat: jogot, mezőgazdasági, kereskedelmi akadémiát, gyógyszerészetet tanulva szerzik diplomájukat. A Böszörményiek Budapesten közösen házat vettek, mely a tanuló fiatalok szálláshelyéül szolgált. A végzettek visszatérve a megyébe vagy birtokaikon szakszerű gazdálkodást folytattak, például dr. Böszörményi Károly, mások ügyvédi irodát nyitottak, mint Böszörményi Károly, Böszörményi Elek, dr. Böszörményi Emil.

A közszolgalatot tekintve akár századokra is visszanyúlva találkozunk a család tagjaival: 1707-ben Böszörményi Sámuel a vármegye főszolgabírója, 1724-ben fia, Nagy Sámuel alias Böszörményi alszolgabíró, 1727-ben Böszörményi Nagy Ferenc szintén alszolgabíró, Böszörményi Endre pedig főszolgabíró Szatmár vármegyében. A 19. századra átugorva említhetjük meg Böszörményi Károlyt (1822–1901), mint Szatmárnémeti polgármesterét, Antal fiát, I. Sándort (1844–1900) megyei útbiztost. De részt vállaltak a politikai és egyházi életben is. Böszörményi I. Sándor egyházmegyei tanácsbíró, I. László fia, II. Sándor

Az aranyosmegyei Boros-kúria, ahova több Böszörményi nőszült

Böszörményi Nagy Eszter márvány obeliszkje a falu temetőjében

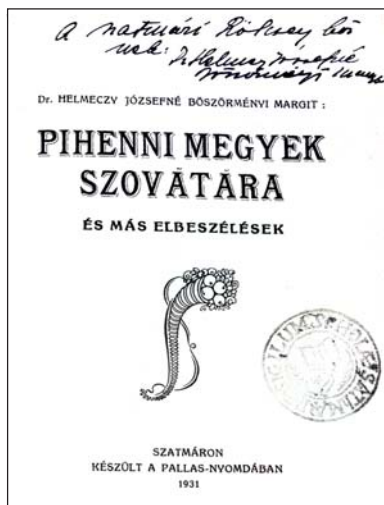
Ugyanebben a temetőben emlékeztet a múltra Böszörményi Zsigmond és felesége, Ágnes asszony sírköve

A Jakó család kúriája Aranyosmeggyesen, melyhez több rokoni szál fűzte a Bősörményieket

H. Bősörményi Margit 1931-ben Szatmáron megjelent könyve, melyet a Kölcsey Körnek dedikált, a könyv ma a Szatmár Megyei Könyvtár tulajdona

A könyv címlapja, a szerzőnek a Kölcsey Kör számára írt ajánlásával

(1856–1917) az 1800-as évek végén országgyűlési képviselő, később Elek fia, Emil (1869–1946) látja el ezt a feladatot. Elek 1875-ben megyei képviselő.

Politikai vonatkozásként sorolhatjuk fel, hogy Böszörményi Emil 1893. január 8-án részt vett a Nemzeti Párt alakuló ülésén, majd három nappal később tagjainak sorába lép.

Böszörményi II. Sándor pedig Domahidy Ferenc főispánnal, Kovács Leó alezredessel, Schlauch Lőrinc megyés püspökkel, Ujfalussy Sándor alispánnal, Kende Zsigmond földbirtokossal és gróf Teleki Samuval tagja volt annak a fogadóbizottságnak, mely gróf Károlyi István meghívására 1884. október 10-én a vármegyébe látogató trónörökös házaspárt – Rezső főherceget és feleségét Stefániát – Nagykárolyban az állomáson fogadta.

Emil mondott beszédet 1900. október 11-én, a vármegyei közgyűlési terem számára Pallik Béla által Erzsébet királynőről festett életnagyságú kép leleplezésekor. A Szabadelvű Párt tagjaként 1901-es tavaszi választásokon Szamoskrassó körzetének képviselője lett. A megyei közigazgatási bizottságnak is tagja volt.

Dr. Böszörményi Károly a megyei Magyar Párt tagja és helyi tagozatának elnöke volt, birtokain való elfoglaltsága mellett szakított időt politikai álláspontjának, irodalmi és tudomány-népszerűsítő írásainak közzétételére a Reggeli Lapban, az Újságban, Szamosban, Szatmári Gazdában és a Sajtóban.

A család kiemelkedőbb személyiségei

Böszörményi Károly életútja, baráti levelezései

A nagycsalád egyik legkiemelkedőbb, legismertebb egyénisége Böszörményi Károly. Böszörményi József második gyermekeként 1822. március 27-én Pettyénben született. Szatmári iskolás éveinek befejeztével jogot hallgatott Sárospatakon. Egyetemi éve alatt annak ellenére, hogy útjaik csakhamar elváltak, mondhatni egy életre szóló testi-lelki barátságba került Tompa

Mihállyal a későbbi papköltővel. Károly tanulmányait 1843-ban befejezve, visszatér Szatmárra, illetve ügyvédbojtárkodik Nagykárolyban. A baráti kapcsolatot gyakori levelezés útján tartják fenn. Károly megőrizte, majd az Országos Levéltárnak juttatta el a Tompa által írt leveleket. De Tompa nemcsak Károllyal levelezett, hanem annak más fiútestvérével, sőt hűgával, Katalinnal is, akivel 1841 nyarán szerelmi viszonyba került.

Levélváltások Tompa Mihállyal

1843 szeptemberében Tompa még egy évre vissza kellett térjen Sárospatakra, mivel kétszer egy-egy év megszakítása volt. Szeptemberben barátjának hiánya miatt nagy űrt érez maga körül, melyről egy igen lehangoló levélben ad hangot:

„Sárospatak, 1843. szeptember. Kedves Károlykám!

Patakon vagyok, anélkül, hogy (...).

Patakon vagyok, de csendesen, borzasztó csendesen, mint leend a sír föltámadás előtti estén, búskomoly kedélyű életemnek két színes szálát - barátság és szerelem - benned, szívedbe megbírtam még kötni édes Károlyom, itt léted alatt, s most...? ne kérdezd, hogyan vagyok! keblemben, oly véghetetlen űrt hagyál jó barát, minőt gyanítani sem bírsz.

Én véghetetlen szánandó, borzasztó szerencsétlen vagyok, sorsom itt maradni késztet még egy évig - örült szenvedélyem óriási erővel korbácsol a szél felé, édes Károlyom, te értesz engem, mert ha te sem, úgy ki értene e világon? - Barátom! Katiról minden szó, minden tudósítás csaknem örüllté tesz, s szilaj kínnal rágódik át lelkemen.”

A baráti érzelmes sorokon túl Tompa leveleiből a költő életére, mindennapjaira vonatkozólag is több mindent megtudhatunk, ezért is fontos Tompának Károllyal való levelezése.

„Jövő augusztus elsején (1844) Pestre megyek..... de addig még titeket is meglátogatlak.”

Tompa többször is felkereshette a Böszörményi családot, melyre egy későbbi verse is utal. Ugyancsak ebben a levélben írja:

⁴⁶ Bisztray Gy., p. 30.

„Az »Izé« (egy későbbi levélből az tűnik ki, hogy ez valami titkolni való nyomtatvány) és a földabroszok (a térkép régies neve) megvannak, hogyan küldjem el?, írd meg legközelebb. Szívesen fizetem a postadíjat, arról ne aggódj - kacsafejeket is ígértek, de jelenleg egyik sincs.....

Isten veled, a síríg igaz barátod Tompa³⁴⁶

Sem Károly, sem a család a szeptemberi levélre nem válaszol, ezért Tompa októberben azt írja: „Levelem vagy nem vetted, vagy megholtál Károlykám!, különben válaszoltál volna, hogy élsz: hiszem az Istent és így levelem veszett el!”

Leveleiben Tompa gyakran ír egészségi állapotáról. Tüdőbetegségben szenved, mely elég előre haladott stádiumban van: „Egészségem rosszul van, a vérköpés napirenden nálam, mellé legyőzhetetlen bágyadság, ha száz évig így haladok elő a kegyelemben: úgy fogok tenni, mint a disznó, azaz földbe ütöm az orrom - s az a legfürcsább, hogy egyáltalán nem curálok magam, de semmivel, s az eltöltött pipát szívom, mint egy török....” A levél egy igazi baráti, s költői mondattal zárul: „Szegény vagyok, egy kincsem mégis van, s ez a barátság!, tartsd meg ezt nekem: addig, míg ezt bírom, gazdag vagyok. Isten veled, barátod Tompa”

Júliusban csak elszánja magát betegségének gyógyítására.

„Sáros patak 1844. július. Édes Károlyom! a múlt éjfélben érkeztem Patakra, s holnap reggel ismét elutazom, kérded hova: Bártfára a fürdőbe, [Sáros vármegyei ásványvizekben gazdag fürdőhely, ma Észak-Szlovákia területére esik] - beteg, igen beteg vagyok, - azt mondá orvosom, Bártfa határozni fog felettem - most már nem

Tompa Mihály 1847-ben

köpöm, de hányom a vért: képzelheted hol állok, midőn oly költséges és messze útra kellett magamat censura közben határoznom...

Ily körülmények közt van jövődöm? Először élet, s egészség, azután a többi...

Isten veled! szeresd szegény barátodat. Tompa”

Tompa Mihály Petőfivel való találkozásának élményei, a Böszörményi Károlyhoz intézett levelekben

Tompa leveleiben a baráti szálak érzelmes sorai, Károly hűgához fűződő szerelmi kapcsolatának gyötrődései mellett, irodalmi személyiségekkel való levelezéseiről is beszámol Károlynak, amelyek minden bizonnyal Károly számára is érdekes életmozzanatok lehettek, hisz az 1840-es évek elején Petőfi már országosan ismert személyiség volt.

Tompa 1845-ig már több levelet váltott Petőfivel, de személyesen még nem találkoztak. Eperjesről – ahol 1844 szeptemberében óta, Tomka Lajos mellett, mint joggyakornok, és a Péchy családnál pedig, mint nevelő dolgozik – 1845 májusában Szatmárra küldött hosszú levelének a végén, a Petőfivel való első találkozás élményét a következőképpen írja meg:

„Édes Károlykám! (Eperjes, 1845. május végén.)

(...) Isten veled! a viszont találkozásig! – Még egyet: Petőfi – meglátogatott bennünket, furcsa találkozás volt, irodalmi ösmerősök valánk, de személyesen soha sem látók még egymást, iszonyú hévvel történt az egész. Már az előtt több privát levelet váltván egymással – s gondold és neved! pár hét múlva – pisztolyra akart köztünk a dolog kerülni – Furcsa az ember! – de elmúlt a zivatar menykő-csapás nélkül! (...) ”

Petőfi ezen eperjesi tartózkodása alatt zajlott a hármas költői verseny (Tompa, Petőfi, Kerényi), s ekkor született Petőfi: Az erdei lak című költeménye. De, hogy teljesebb legyen a két költő találkozása, együttes időtöltése, idézzünk még itt Tompának ugyancsak 1845 májusában Lasztócra (ma Lastovce,

Szlovákia) barátjához, Szemere Miklóshoz (1802–1881 lasztóci birtokos, ügyvéd, író, festő, Bem mellett részt vett az erdélyi hadjáratban) írt levélből:

„Kedves barátom! (...) Először egész májusunkat Petőfi foglalta le itt létével, s most Kerényinek okvetlen Pestre kell mennie testvér bátyjával lévén családi dolga, így hát lehetetlen mennünk, legalább is magamnak lehetetlen. Petőfi, ki szintén ígérkezett hozzád, a Szepességen tölti idejét, - egy szavában Erdélybe szándékozik színészkedni, más szavában Kassára jó a Komlósytársasághoz, [Komlósyt Ferenc színész, színigazgató] harmadikban Pápára megy hírnöki bírálójával [Vachott Sándor 1818–1861, a költő barátja és bírálója] párbajra kelni, negyedikben, pedig Pestre visszatér. E beszédekből láthatod, hogy nem lehet az ember okos, és nem tudni, látogat-e meg ő téged vagy sem? (...) ”

Tompa, 1846 nyarán, Szemere Miklóshoz látogat, innen írta levelét Károlynak, melyben egyetlen mondat erejéig újra felbukkan a költőbarát neve, megkérve Károlyt, hogy a neki írt sorok melletti levelet adja át Petőfinek:

„Kedves barátom! (...)

E levelet Petőfinek add által mi hamar, mert válaszát várom irodalmi ügyben. - Én édes Károlykám, pap vagyok! szánsz-e vagy nevensz? ne tedd egyiket sem, míg egy igen hosszú levélben ezen egész ügyet ki nem fejtem előtted. (...)

Lasztócz 1846. jún. 1.

Tompa Mihály

A kérelem minden valószínűség szerint nem ütközhetett különösebb nehézségbe, mivel Petőfi szatmári tartózkodása idején baráti kapcsolatot tartott a város haladó szellemű fiataljaival, s így Károly is jól ismerhette. Majd két év múlva, amikor Tompa már, mint bejei (Behynce, Szlovákia) lelkész küldi levelét Károly barátjának, a következőket írja:

„Tekintetes Böszörményi Károly ügyvéd úrnak barátilag!

Szathmárra

Kedves Károlykám! (Beje, 1847. június eleje)

(...) Két hétig mostanában Pesten jártam, egy nap indultunk el Petőfivel, ő ment Szathmárba, én haza, őt Szathmárba bizonyos szerelmi kalandorság vitte, Szendrey Julcsa, ennyit tudok a nevéől, sat. írj róla, ha tudsz. Én Pesten létemben párszor mondtam neki „ábrándos számár!”, s ő válaszolt „kiábrándult számár!” nekem. S ah!, tán igaza van! a mit nem szeretnék! (...)

Tompa”

Tompa előbb idézett levelében igencsak tévedett Petőfi Júliához fűződő érzelmét tekintve. Egyáltalán nem szerelmi kalandorság volt ez a vonzódás, hanem tudatos, célra törő elhatározás. Egy hónap múlva Petőfi Bejébe látogat, amikor már a Júliával való egyházi esküvőről tanácskoznak, sőt még az esküvő időpontját is kitzúzik, megegyezve egymás közt, hogy a szertartást Tompa Erdődön fogja elvégezni. Pedig vallásilag a fiatalok egyike sem egyezett a lelkészbarát vallásával, hiszen Petőfi evangélikus, Júlia pedig katolikus volt. Ezt egy július végén küldött levélben a következőképp írja meg Károlynak:

„Kedves barátom! (...) Petőfi nálam volt 5 nap, innen ment Szatmárba Juliskájához, mint mondani szokta: s ha tervünk dugába nem dől: aug. 22. táján én esketem meg a boldog párt, s akkor édes Károlykám, remélem titeket is látlak. Priell(e) Nelliveli tréfája Petőfinek inkább csak kötődés volt, mint igazi szilárd akarat: s ha ez egyoldalúságból, azaz csak a Petőfitől magától hallottakból következtetést húznom lehet: úgy e házasság el nem török: s én két okból örülök annak: Petőfi barátom, s boldogságát óhajtom, továbbá szeretném látni azon keserű pofát, melyet a gőgös aristocrata Uray [urai Uray törzsökös Szatmár megyei család] vág, hogy egy szegény magyar költő, fia orra elől elkapja a madarat. Prosit! (...)

Isten veled!

Bejé, júl. 21. 1847. igaz barátod

Tompa Mihály”

Ezt a látogatást Petőfi a Tompa Mihálynál című nyolc versszakos leíró költeményében el is meséli, részlet:

„Mit gondoltál, mikor ráztam a kilincset:
 Vajon ki az ördög háborítja csended?
 Akármit gondoltál, tudom, csak nem engem,
 De azt is tudom, hogy jött volna bárki,
 Nem fogadnál senkit nálam szívesebben,
 S nem fognád forróbban karjaidba zárni.”

Majd az utolsó versszakban a Júliával kötendő házasságról is szól:

„Te fogsz megesketni, jó Mihály barátom...
 De ideje végre a szót ketté vágnom,
 Eredj mert a harang immár elballgatott,
 Menj ne váraoztasd jámbor híveidet,
 S vigyázz, örömdben egyik bordalomat
 Ne mondd el valahogy a miatyánk helyett. ”

(Beje)

Amint tudjuk a terv egy kicsit másképp alakult: augusztus 5-én történt az eljegyzés, szeptember 8-án pedig a házasságkötés, katolikus szertartás szerint.

Érdeemes idézni még egy Tompa-levélből, melyben már a Júliával való megismerkedésről is tudomást szerezhethetünk. Ekkor már 48 márciusának szele fújt Pesten. A Duna-parton igen sokan a pozsonyi hajó befutását várták, melyen az a küldöttség kellett érkezzen, mely a bécsi udvarhoz küldendő felírra vonatkozó híreket hozta. (A császári udvarhoz küldendő 1848-as márciusi felirat Kossuth megfogalmazásában a következőt tartalmazta: jobbagyfelszabadítás, közteherviselés, népképviselői parlamentarizmus, felelős kormányzati rendszer, alkotmányt az örökös tartományoknak), de az érkezők elmondása szerint még a felirati javaslat tárgyába se bocsátkoztak a főrendek:

„ (...) - Gázság, komiszság, kiáltott közbe a hír ballatára Petőfi, ki ifjú, szép nejevel karonfogva állt a kikötőnél. Itt ismertem meg Szendrey Júliát, akinek Sándor mutatott be, mint fehérmegyei poétát. A fiatal menyecskének nagyon tetszik a pesti élet, csak az bántja, hogy az ő Sanyija olyan heves politikus és többet van a Pilvaxban, mint

odahaza. *Petőfiné elragadtatással beszélt gróf Telekiról és bájos jész-kérről, Koltórról, ahol élni-halni szeretne.*”

A márciusi levél után hosszabb időre megszakadt a két barát levelezése. Szabadságharc, Bach-korszak, az elnyomatás évei még a legszorosabb baráti levelezések közé is éket ütöttek. Csak majd hét év után, az 50-es évek közepén keresi fel Tompa – aki már akkor hanvai (Chanava, Szlovákia) lelkész – Károly barátját, s mint egy önéletrajzi írásban összefoglalja az eltelt évek, számára bekövetkezett eseményeit. Ebben újra felbukkan Petőfi neve:

„Hanva, 1855. november 12.

Kedves Károlykám!

Mintha látnám: mint tekintesz először is az aláírásra, megtudni: ki írja neked e sorokat? Én vagyok az, édes jó barátom!, én ki körülbelül tizenkét éve, hogy nem láttalak!, én aki fölkereslek végre soraimmal, megtudni: élsz-e, halsz-e?, s elmondani szint úgy neked: én is hogyan vagyok. Mert mégis csak furcsa dolog volna többé nem találkozoznunk, habár csak papíron is.

Életem históriája körülbelül ez: az iskolából eljöttöd után egy évig én még ott maradtam, egy évet Eperjesen töltöttem: azután, Pestre mentem, hogy én is példátok után ügyvéd legyek, ott lég, víz, vagy a víg élet miatt beteges voltam, mind a mellett is egy telet jól töltöttem. Petőfi, Jókai, Lisznyai [Lisznyai Damó Kálmán 1823–1863, ügyvéd, dalköltő], Czakó [Czakó Zsigmond, 1820–1847. dec. 14., színész], Pákh [Pákh Albert 1823–1867, író, szerkesztő, Petőfi barátja] s mások cimboraságában, ott meghívást kaptam papságra Bejébe, el is fogadtam. 1849-ben megnősültem, egy fiam meghalt, egy él, három éves: jelenleg lakom Hanván és élek csendesesen (...) Papságom igen jó, alig van nála egész Gömörben jobb, de azért semmim sincs: nem igen vagyok úgy elbocsájtva a sorstul, hogy gazdag ember legyen belőlem (...)

Isten áldjon meg!

Igaz barátod, Tompa Mibály”⁴⁷

⁴⁷ Dánielisz E., pp. 159–160.

Tompának a Károllyal való kapcsolattartásában ez volt az utolsó levele, legalább is a fennmaradt levelek alapján.

Tompa ismerte Károly mindhárom fiútestvérét, s barátjának írt leveleiben említi is őket:

„Spatak 1844. július eleje. Báró Sztojkanál voltam a napokban, Elek testvéredről, utazásukról sat. Igen sokat beszélünk - a báró neki laktársa Pozsonyban, nem győzi eléggé dicsérni Eleket.” A Károlynál tíz évvel fiatalabb Lászlóval is kapcsolatot tartott, sőt levelet is írt neki:

„Veletek, Böszörményiekkal általában szerencsétlen voltam ez évben a levelezésre nézve: Laczinak írtam még akkor mikor neked, s válasz helyett néhány hó múlva saját retourozott levelem volt a postán kitéve Eperjesen. (Eperjes 1845. május.)

Tompa, Böszörményi Józseffel, Károlynak egy évvel fiatalabb öccsével is jó barátságban volt, sőt Tompa verset is írt hozzá *Böszörményi Józsefnek* címmel,⁴⁸ néha levelet is váltottak, melyről egy Pesten 1845. március 5-én Károlynak címzett levélből szerezhetünk tudomást:

„Írj édes Károlykám!, azonban hobó!, nem sokára elhagyom Pestet, s így leveledet vagy retour vagy más kezére jut: tudod mit!, a Józsi levelében emlékezz meg rólam, s én meglelégszem ezzel.”

Olvasmány

Az erdődi vár Petőfi szobrának újjászületése

2003 őszén, egyik könyvtári búvárkodásom alkalmával a *Heti Szemle* című politikai és társadalmi hetilap 1902. május 18. számában egy felhívást olvastam, mely az erdődi várhoz szervezendő kirándulásra hívta fel Szatmár irodalom pártoló közönségét. Az eseményre a következőket követő hétvégi Petőfi-ünnepség keretében került sor. Szombaton, május 24-én a színházban bensőséges ünnepséget tartottak a

⁴⁸ Bisztray Gy., p. 528.

A restaurált Petőfi-szobor

költő tiszteletére, melyre Budapest-ről Torday Grail Erzsébet (született 1862-ben Tordán, tanítói képesítést nyerve Nagyváradra kerül, majd feladva állását, irodalmi előadó és Petőfi-kutató lett) előadóművészt hívták meg. Másnap, május 25-én Petőfi szatmári szállásadójának és költő barátjának, Pap Endrének egykori Eötvös utcai házán emléktáblát helyeztek el, ahol a Petőfi Társaság részéről dr. Koroda Pál⁴⁹ (Kisendréd, Bars vármegye, 1858. március 6.-Budapest 1933. augusztus 13. költő, író) mondott ünnepi beszédet. Ezt követően külön vonat indult a kirán-

dulókkal Erdődre, melyről a Heti Szemle május 28. száma a következőképpen számolt be:

„Pontban délben egy órakor külön vonaton indult egy lelkes társaság, élén Torday G. Erzsébettel és Koroda Pállal, hogy megtekintsék az erdődi várban azokat a kedves helyeket, melyeket Petőfi emléke halhatatlanná tett.

A Petőfi-toronyban a költő szobra mellett a nagy költő több dalát énekelték el a jelen voltak, majd dr. Fechtel János tanár, a Kölcseykör irodalmi társaság ügyvezető alelnöke, egy magasan szárnyaló beszédben méltatta Torday Erzsébet művészetét. A művésznő meghatott hangon mondott köszönetet a nem várt ovációért, majd felkérésre ez után mély érzéssel, üde, csengő hangon, mesteri színezéssel és mégis természetességgel elszavalta Petőfi egyik örökbecsű költeményét.”

Ez az egykori hír indította el bennem azt a gondolatot, hogy vajon mi is lett a sorsa az eltelt száz év alatt ennek a szobornak?

⁴⁹ RNL XII., pp. 46–47.

Vajon megvan-e? S ha igen, hol lappanghat vagy egyáltalán tudnak-e még róla? Ilyen kérdések kavaroztak bennem. Érdeklődésemre erdódi ismerőseim egytől egyig nemleges választ adtak, mígnem egyszer Melau Magda egyetemi kolléganőmmel futottam össze, akit mint tősgyökeres erdódit, szintén arra kértem, nézzen utána van-e legalább emléke a szobornak a községben. Ő már első kérdésemre megörvendeztető választ adott: még diák korából emlékezett a szoborra, ám későbbi sorsáról nem tudott mondani semmit, de megígérte, hogy utána néz.

2004 tavaszán aztán újabb hírt kaptam tőle, megvan a szobor, igaz siralmas állapotban, és aki őrzi szívesen oda adja annak, ki további sorsáról gondoskodik, és ha lehet restauráltatja. A helyi RMDSZ-nek a szobrot már többször felajánlották, de súlyosan sérült lévén, nem vállalták fel rendbetételét.

A szobrot, akármilyen állapotban is van, meg kell menteni – született meg bennem az elhatározás. A szatmári Identitás Alapítványhoz fordultam segítségért, ahol Varga Attila parlamenti képviselő, az alapítvány létrehozója támogatásáról biztosított. Az ő segítségével Szatmárra hoztuk a négy darabba tört és hat helyen hiányos (hiányzott az orr és az ajak vége, a bal váll, a jobboldali szemöldök, a tarkó és a szobortalp fele) szobormaradványt. Hogy mikor került a szobor a várba, arra csak következtetni tudunk.

A várról a tetőt a provizórium (a kiegyezést megelőző, 1861-1867 közötti időszak) idején gr. Károlyi Lajos a várra kivetett nagy adó miatt leszedette, és így enyészni hagyta.⁵⁰ A millennium tiszteletére azonban az 1890-es évek végén a délnyugati tornyot restauráltatta, melyben a várkápolna is elhelyezkedett, ahol Petőfi Sándor és Szendrey Júlia örök hűséget esküdött egymásnak. Ezt nevezték Petőfi-toronynak. Ide rendelte a Károlyi család a Petőfi-mellszobrot, melynek alkotóját pillanatnyilag még nem ismerjük. A vár 1920-ig volt lakott. Valószínű a szobrot ekkor vitték át a Szatmári Irgalmas Nővérek erdódi zárdájának udvarán lévő Boldogasszony kápolnába, majd a zárda épületébe került. 1948. augusztus 20-án a rendet feloszlatták, az épületet pedig az iskolának adták át. A szobor továbbra is az épületben

⁵⁰ RNL VI., p. 616.

maradt. Gondoljuk a tanulók figyelmetlensége miatt a szobor többször feldúlhatott, s mivel anyaga mészkeő, sérüléseket szenvedett, ezért 1976-77 körül kitették az udvar hátsó részére. Az ajakon és az orron ekkor már egy régebbi restaurálás nyomai voltak kivehetők.

A szeméten hányódó szobrot Balogh András fiatalember tásaival megmentés céljából hazavitte, s félve a rendszer nemzetiségellenes politikájától, egy melléképület padlásán helyezte el. 1990 telén az épületben tűz ütött ki, és ekkor a szobrot ledobták, mely több darabra tört. A továbbiakban az udvar egy árnyékos, fák alatti részén őrizték, ahol a kőre zuzmó, moha telepedett. Ilyen állapotban találtuk, amikor Szatmárra hozatal céljából érte mentünk. Néhány földbe süllyedt darabját csákánnyal kellett kiemelniünk. A megtisztított torzó 2005 őszétől 2006 nyaráig egy udvaron várta jobb sorsát, amikor is Volosin György, a Partiumi Kft. sírköves műhelyének tulajdonosa felvállalta a szobor restaurálását, amit pár hónap alatt sikeresen el is végzett. Az Identitással közösen elhatározva a szobrot a Szatmárnémeti Németi Református Egyház gyülekezeti termének ajánlottuk fel, amit Nt. Sipos Miklós esperes úr szívesen el is fogadott, sőt a talapzatot ő maga készítette el. Az Ady Endre Társaság szervezésében a szobor ünnepélyes leleplezésére 2006. október 2-án került sor.

1845-ben a Böszörményi családot nagy megrázkódtatás éri, viszonylag fiatalon, 51 éves korában meghal a család feje, Böszörményi József, s így a nyolcgyerekes család és a nagybirtok az édesanya és a már felnőtté vált fiúk gondjaira marad.

Károly házassága

1848 két szempontból is változást hoz az életében. Feladja legényéletét, s 1848. június 1-jén Aranyosmeggyesen házasságot köt a Jakó család Karolina nevű lányával, akivel Szatmáron egy bérlakásban, a Fapiac utcában (1908-tól Árpád u. ma V. Lucaci u.) rendezik be otthonukat. A fiatalok életében mozgalmas hónapok következnek. Károly, mint nemzetőr részt vállal

a szabadságharc küzdelmeiben. Hadnagyi rangban szolgálja a magyarság ügyét, ádáz küzdelmét.⁵¹

A világsi fegyverletétel után ügyvédi gyakorlatot folytat. 1852. április 14-én megszületik első gyermekük, Berta, ezt követően lakást váltva a Nemes utca 4. szám (1884-től Petőfi u., ma is ezt a nevet viseli) alá költöznek, itt látja meg a napvilágot 1855. szeptember 9-én kisfiuk, Zoltán-Sándor, de ő mindössze két évet ér meg. Két év után lakást vásárolnak a Búzapiac u. 70. szám (1884-től Széchenyi u., 1982-től 1. Decembrie 1918 u.⁵²) alatt, itt jön a világra 1858. május 1-jén a második kislányuk, akit Karolina-Ilona névre keresztelnek, de a családi öröm csakhamar gyászba torkol, mivel tizenkét nappal a gyermek születése után, május 12-én gyermekági lázban 27 évesen meghal a feleség, két igen kiskorú leánygyermeket hagyva maga után.

A társadalmi, politikai és gazdasági életben való részvétellel próbálja feledni az őt ért tragédiát. 1863-ban alapító tagként részt vesz a Szatmári Takarékpénztár Egyesület megalakításában, mely fő helyet harcol ki magának a pénzüzetek soraiban. A város gazdasági szellemű egyéneit az 1872-ben megépült északkeleti vasút, mely Szatmáron át Debrecen kötötte össze Máramarosszigettel, arra készítette, hogy egy nagy teljesítményű gőzmalmot építsenek, melynek terméke mind minőségében, mind mennyiségében túlnövi a szamosi vízimalmokat, s a vasút révén távolabbi piacokra is eljutva, hozzájárul a gabonatermesztés fellendítéséhez, a mezőgazdasági termelés felértékelődéséhez, mely a szatmári tájak emberének egyik fő megélhetési forrása.

A Böszörményiek részéről II. József, I. László és Károly tőkéjükkel lépnek a Gőzmalom Társaságba, mint alapító tagok. A Társaság jogtanácsosa, Helmeczy József ügyvéd, a későbbi pettyéni birtokos. 1869-ben a vasúti híd bal oldalán az úgynevezett Majori részben megindul az építkezés. Hat év után

⁵¹ Borovszky S., p. 107.

⁵² Bura L., p. 70.

1875. október 15-én adják át, és áll üzembe a malom. Ekkor már az igazgatótanács elnöke Böszörményi Károly.⁵³

Közben lassan felnőnek gyermekei. Az elsőszülött, Berta 1870. október 20-án 18 évesen házasságra lép a tyukodi birtoikos Uray család Lajos nevű fiával, kitől később két gyermeke született. 1871-ben Karolina, majd 1873. november 15-én Jenő-Károly. Ez újabb tragédiát hoz a családba, mert akárcsak édesanyja, Berta is a szülés következtében előállt fertőzés miatt veszti életét december 14-én, 22 éves korában. Két év múlva talán némi feledést hoz számára, hogy 1875. november 20-án fiatalabbik lánya, Karolina-Ilona sikeres házasságot köt a mikolai születésű Kölcsey Sándor ügyvéddel.

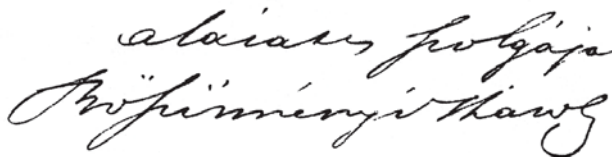
23 évig a polgármesteri székben

Károly politikai karrierje az 1860. október 20-i császári patenst, az ügynevezett Októberi diplomát követően indul, amikor a város vezetésére 1861-ben 93 személlyel visszaalakul a képviselő-testület, akik között ott találjuk a Böszörményieket is, Eleket és Károlyt. Tíz év testületi munka népszerűséget hoz Károly számára. Kiemelkedő személyiségét, igaz jellemét, kiváló szervező készségét megismerve, a város képviselő-testülete POLGÁRMESTERI tisztséggel ruházza fel, melyet ő köszönettel fogad. A beiktatásra 1872. május 27-én ünnepélyes keretek között került sor. Igaz, puritán gondolkodású, becsületes lélek volt, tiszta kézzel kormányozta a várost. *„Vele indul meg az építő munka, a sáros város kiemelése. Állása azért is terhesebb, mert mindenütt azon nézet uralkodik, hogy a takarékoság elve érvényesüljön a községi háztartásban, mindamellettt monumentális építkezéseket, fényes közigazgatást és közművelődést, kövezetet, világítást, artézi kutat, lejt mérést, csatornázást, városi hidat s fogadót, földműves iskolát, a községi adók leszállítását és vágóhidat követelnek.”*⁵⁴ A Szamos közeleti

⁵³ Borovszky S., p. 13.

⁵⁴ Ferenczy J., p. 145.

hetilap 1875. június 8. számában azt írja róla „... a polgármesteri jelentés a megszokott pontossággal történt.” Ez a mondatföredék egész vezetői tevékenységére szépen rávilágít, valamint, hogy a közügyek terén szerzett érdemei elismeréséért 1883-ban királyi tanácsosi rangot nyert.⁵⁵

Böszörményi Károly polgármester aláírása

Munkáját a 22 tagból álló tisztikar segítette, melyben a polgármester után, rangot tekintve a főkapitány következett. Ezt az állást Böszörményi Károly polgármesterré való kinevezésének évétől Kiss Gedeon foglalta el, akire a polgármester sokszor támaszkodott. Polgármestersége alatt több nagy változáson megy át a város, hiszen a 70-es években Szatmár még egy „nagy ellapult falu, melyet Hám János püspök alkotásai tarkítottak itt-ott. A Fülencsés-tó 5 hold területtel ott terpeszkedett a Kántor u. [1883 Kisfaludy, 1991 Iuliu Hossu u.] és Giród u. [1883 Kinizsi, 1991 Ioan Slavici u.] között, mint a Szamos egyik feltöltött ágának maradványa, mely büzbödt vízével nagyon soká befolyásolta a környékbeli egészségi állapotot.”⁵⁶ A Fülencsés-tó lecsapolására már 1845. augusztus 30-án Szegedy Imre, város mérnöke egy tervet mutatott be, mely azonban a mérnöki asztalon marad, mert, ahogy említettük, ezzel a problémával még az új polgármester idején is küszködik a város.⁵⁷ Végül egy 1884. július 24-én tartott képviselő-testületi ülésen mutatják be a megoldást, mely egy gőzszivattyúval való leszívást ajánlott, majd a medernek a Nagy

⁵⁵ Ferenczy J., p. 144.

⁵⁶ Tankóczy Gy., p. 6.

⁵⁷ Colecția Muzeului nr. 228.

Csapó utca (1883 Werbőczy u., 2007 Milleniului u.) felőli feltöltését irányozta elő. Hivatalba lépése utáni években, évtizedekben megindult a városszervezés, a nagyobb építkezések tervezése és maguk az építkezések is, melyeket még az ő idejében át is adtak rendeltetésüknek. Elsőként egy városrendészeti határozatot ismertetünk.

Új utcanevek

A képviselő-testület 1883-as határozata alapján a város régóta használt utcanevei helyet új neveket kaptak az utcák, ami nem kis változást hozott az emberek életébe, hisz az addig használt évszázados, mindenki által ismert nevek helyett történelmi személyiségek, írók, költők neveivel, illetve helyi vonatkozású elnevezéssel ruházták fel az utcákat, ugyanakkor át is számozták a telkeket. A határozat évében azonban még egész éven át a hivatalos okiratokban, a sajtóban a régi nép által adott nevek (Fapiac u., Szénapiac u., Gyöngyvirág u., Bors u., Kápolna u. ahol az utca közepén egy kis kápolna állt, 1883-tól Eötvös u., Csizmadia u., Kőhíd u., Varga u., Búzapiac u., Sétatér, Nagy Piac tér, hogy csak egy párat említsünk)⁵⁸ vannak forgalomban. Például a Szatmár című lap, kiadó hivatala csak 1884. július 26-án közli, és használja a lap új kiadói címét, Deák tér 3. szám, mely addig Nagy Piac tér volt. A református egyház anyakönyvében 1884 szeptemberében jelennek meg az új nevek.

A bakterek búcsúja

1887 a város életében emlékezetes év volt, mivel május elsejének éjszakáján utoljára szólaltak meg a középkori hangulatot idéző bakterek időt jelző kürtjei. A város lakóinak nyugalmára, a közbiztonságra 20 bakter vigyázott, akik 50–60 éven felüli férfiak voltak, akik a fizikai munkából kiöregedve, így

⁵⁸ Colecția Muzeului nr. 232.

biztosították családjuk számára a megélhetést. Nekrológ a bakterek emlékére: *„A nap violaszín sugarait szórta le az égről, a Lános templom tornyában éppen reggelt barangoztak, midőn az utolsó hús mobikán gyászba öltözve, csörömpölő dárdákkal s búsan lógó kürtökkel, hatalmi jelvényeik lerakása végett a városházába vonultak. Péchy kapitány úr még azt az utolsó örömet sem engedte meg nekik, hogy amint előre tervezték, a Kölcsey-szobor [a Deák térre állították 1864-ben, a szer.] előtt sípjaikba a végső hangokat egyszerre befűjva, battyú-dalukat elzengjék, s ekképpen szolgálataik szomorú helyétől nyilvánosan búcsút vegyenek. Szótlanul még egyszer megbámulták szűrjeiket, meglóbálták a levegőben dárdáikat, miközben nehéz könnycseppek szivárogtak ki öreg szemekből. Még ott kóvályogtak tanácstalanul egy darabig apró csoportokban a városháza [Tornyos ház] előtt, mint az anyátlan csirkehad, nem tudva, hogy mi lesz tovább belőlük. Az én jó szívem megesett rajtuk. Azokon, akik az éj sötétében egyformán rendületlen nyugalommal nézték a részeg embert, az ólálkodó tolvajt, a légyottra siető asszonyt, a bálból hazatérő szerelmes leányt, az élvadász férfit s annyi sok más titkát a városnak. Utolsó hús mobikán, én sohasem felejttem el a ti érdemeiteket!”⁵⁹* Helyüket fiatal férfiakból szervezett rendőrök vették át, akik viszont az éjszakai órákban közel annyira sem teljesítették feladatukat, mint a bakterek.

A szatmári káptalannal karöltve, a város vezetősége 1887 novemberében ünnepi fogadtatást szervez az új püspök, *Meszlényi Gyula* érkezésére, aki Debrecenből vonaton érkezik a szatmári állomásra, ahol hatalmas tömeg várja, élén a képviselő testülettel, tiszttikkal és a polgármesterrel, Böszörményi Károlylyal, aki a viharos taps és hangorkán közepette alig jutott szóhoz, hogy elmondja üdvözlő beszédét.⁶⁰

1878–1880 között megépül a város *közkórháza*.

A Szamoson építendő új híd első terve 1868-ban készül el. De végül Czekelics Aurel tervei szerint a közúti fahídtól nyu-

⁵⁹ Ferenczy J., pp. 39–40.

⁶⁰ Szatmári Püspöki Levéltár, Meszlényi Gyűjtemény.

Szatmárnémeti közúti vashídja – képeslap

gatra 1889. március 12–december 21. között épül meg 294 ezer korona költséggel a háromnyílású *közüti vashíd*,⁶¹ melyre a Híd utcából (1890-től a Kossuth Lajos u., ma Mírcea cel Bătrân) lehetett felmenni. Ez az akkori idők ímpozáns vízi építménye, a második világháborúig töltötte be szerepét, amikor is, a németek felrobbantották.

Az új városháza és egyéb építkezések

Az 1870 XLII. törvénycikk kettéválasztotta az igazságszolgáltatást és a közigazgatást, melyre az engedélyt a város 1871. augusztus 1-jén kapta meg. A városi hatóság a törvényszék helyéül a városháza (Tornyosház) egyik szárnyát jelölte ki, melyre Boros Pál törvényszéki elnöksége idején 1871. október 16-án szerződést kötöttek. (Itt működött a törvényszék az új igazságügyi palota 1897-es megépítéséig.) Az épület azonban kissé szűknek bizonyult a két intézmény számára. Ez sürgette meg egy új városháza megépítésének a gondolatát. Böszörményi Károly polgármestersége idején fel is épül az új klasszicista stílusú város-

⁶¹ Borovszky S., p. 14.

Az 1891-ben felavatott új városháza – képeslap

háza, mely a püspöki palota jobb szárnyára nézett, s mintegy kiegészítette a Deák tér felé néző U alakú épületet, mely akkor még Thaliának adott helyet. Így a két egymásnak hátat fordító épület egy négyzet alakú udvart zárt közre, ahol a régi rész emeleti szintjén egy függőfolyosó futott végig. A városháza alapkövét 1889. április 25-én tették le, maga a polgármester az elsőt, Szikszay Lajos debreceni építészvállalkozó a másodikat. Ezt a két részből álló épületegyüttest 1974-ben bontották le, ma park van a helyén, közepén a Iuliu Maniu-szoborral.

Ugyancsak az ő polgármestersége idején, 1883-ban a város pályázatot hirdetett egy *kőszínház* megépítésére, melynek alapkölvetételére 1889. május 18-án került sor a Hám János utcában. A pályázati bizottság elnöki tisztével Kiss Gedeont,⁶² a város főkapitányát bízzák meg. Az építkezés közel három év után befejeződve, az épületet 1892. január 14-én Mátray Lajos, a Református Főgimnázium tanárának Prológiájával, ünnepélyesen átadták rendeltetésének.⁶³

⁶² Borovszky S., p. 124.

⁶³ Borovszky S., p. 130.

Munkájának elismeréseként már 1883-ban megkapja a királyi tanácsosi címet. A Szamos hetilap erről a következőket írja:

„Kitüntetés

Őfelsége a király Böszörményi Károlynak, Szatmár-németi szabad királyi város polgármesterének a közügyek terén szerzett érdemei elismeréséül a királyi tanácsosi címet díjmentesen adományozta. Első eset ez, amelyben a királyi kegyelem fényt hint, ezen város polgármesterének egyikére. A fejedelmi kitüntetés valóban megilleti a közügyeknek ősz bajnokát, ki munkás férfikorának java részét e város virágzásának s emelésének szentelte. Mi e kiváló alakalomból őszinte szívből üdvözljük őt, s óhajtjuk, hogy még igen soká erős karral vezesse városunk közügyeit, s a hon északkeletének csomópontján a fejlődés magas fokára emelve, önmaga is örülhessen alkotásai gyümölcsének!

*Üdvözetlek, szerencsekívánatok: a város tisztikara, a képviselő testület, a királyi törvényszék elnöke, a pénzügyi igazgatóság vezetője, a katonai tisztikar, a plébániai hivatal, a református gimnázium tanári testülete részéről.*⁶⁴

1891-ben megépül a Szamos jobb partján a közúti híd mellett a *villanytelep*, és a december 31-én beindult áramtermelést követően (1892-től) kiépül a villanyvilágítás első köre a városban.⁶⁵ Az üzem 80 évig szolgáltatott áramot, 1973. október 24-án állt le.

Böszörményi Károlynak és Grabovieczky Jusztin Leónak, a Római Katolikus Főgimnázium tornatanárának kezdeményezésére 1875. december 9-én alakul meg az *önkéntes tűzoltó egyesület*, melynek elnökéül magát a polgármestert, alelnökké Kiss Gedeon főkapitányt választották meg. Az egyesület főparancsnoka pedig Grabovieczky tanár úr, helyettese Herman Mihály a későbbi polgármester lett.⁶⁶ Az egyesületi élet erősítésére és a város szórakoztatására fúvós zenekart alakítanak. 1882. szeptember 24–25-én

⁶⁴ Szamos, 1883. december 20.

⁶⁵ Borovszky S., p.14

⁶⁶ Szamos, 1875. december 16.

pedig kétnapos ünnepség keretében egyesületi zászló avatására kerül sor. A Székesegyházban zajló avatáson a zászlóanya szerepét a 26 éves fiatalasszony, Domahidy Sándorné Böszörményi Vilma, Böszörményi Elek leánya töltötte be.

Az 1890-es évek elején veszik tervbe egy városi közlekedést szolgáló *helyi érdekű gőzvasút* megépítését, melyre a Kereskedelemügyi Magyar Kir. Minisztérium 1893. június 2-án adta ki az első engedélyt, melyben pontosan előírták a vasút utcákkénti nyomvonalát. A megvalósítás azonban hosszú ideig elodázódott, így, Károly polgármester már csakmint nyugdíjas érte meg 1900. november 8-án e nagyszabású terv megvalósítását, de már nem gőzvasút, hanem mint villamos motorvonat formájában. A kevés utas miatt azonban ez a belvárosi utcákon haladó szerelvény 1905. április 15-én megszűnt.⁶⁷

Idős korára még egy jelentős mezőgazdaságot alapjaiban átalakítandó birtokos találkozózt kellett felsőbb utasításra összehívnia és lebonyolítania, melyen a város három határrészének – déli vagy Szatmári határ, északi vagy Németi határ, Szatmárhegyi határ – gazdálkodói külön-külön arról kellett hogy döntenek, továbbra is *fenntartják-e vagy feladják az ugaroló vagy háromnyomásos földhasználatot*. A Hirdetményt az 1894. december 29-én tartott képviselőtestületi ülésen hagyták jóvá. A közgyűlések lebonyolítására a polgármester segítségül a város főkapitányát, Kiss Gedeont kérte fel. Az 1895. január 29., 30., 31-én tartott közgyűlések eredményéről a helyi lap így számolt be „...*elhatároztatott, hogy a szatmári részi birtokosok felmondják, a németi és szatmárhegyi birtokosok tovább is nyomásos gazdálkodást folytatnak.*”⁶⁸ A két utóbbi határrész birtokosainak maradi szemlélete kissé letörte a modernebb, tagosított gazdálkodást óhajtó városvezetőt.

Az ő idejében épül a Hunyadi utca elején a *Ferenc József laktanya* (mára már lebontották, a telek üres) és a *József kir.*

⁶⁷ Kalocsai P., pp. 168-179.

⁶⁸ Szatmár, 1895. február 12.

főberceg laktanya (ma a Babeş-Bolyai Egyetem kihelyezett részlegének székhelye), a *méntelep*, a Deák tér (régii Főtér) több emeletes háza, megkezdik a központi utcák sárga keramikókövekkel való burkolását. Napjainkra már csak a Kazinczy utca (str. Ştefan cel Mare) egy szakasza van ezzel burkolva, valamint a Nagy-park sétányai.

A polgármesterség mellett több tiszteletbeli szerepet is betöltött: évekig a Szatmár részi református egyház főgondnoka és a Református Főgimnázium igazgatótanácsosa.

Nyugalomba vonulás és kitüntetés

Az 1895. szeptember 9-i városi közgyűlésen előrehaladott korára való tekintettel állásáról lemond, és 72 évesen nyugalomba vonul. 23 éven át tartó munkájáról azonban nem feledkezett meg a város törvényhozó testülete és a felső hatalom sem. Ezt a tényt bizonyítja az a városi közgyűlés, melyről a Szatmár hetilap így számol be.

„Böszörményi Károlyt kir. tanácsos nyugalomba vonult polgármestert a közügy terén szerzett érdemei méltatásául Ő felsége a Ferenc József-rend lovagkeresztjével kitüntetvén, ennek ünnepélyes átadására a főispán Ő méltósága rendkívüli közgyűlést hívott egybe október hó 7-ének délelőtt 10 órájára. Az érdekes közgyűlésre nemcsak a bizottsági tagok jelentek meg majdnem teljes számban, hanem érdeklődő közönség is, sőt a vidéki tekintélyes férfiak közül is többen voltak láthatók, kiket az ünnepelt férfitől iránt érzet tisztelet, baráti, rokoni szeretet vonzott be. (...) A nemsokára belépő főispán, ki az elnöki szék elfoglalása után a közgyűlést megnyitotta, majd felállott, s szép beszédben méltatta az ünnepelt férfit 23 éven át a közszolgálat terén példás munkásságával szerzett érdemeit, miért a királyi magas figyelemnek is méltó tárgyává lőn s végül a kitüntetés fényes jelvényét az ünnepelt férfit mellére tűzte, jó kívánságok kíséretében.

A viharos éljenzés után az érdemrenddel feldíszített válaszolt. A közgyűlés eloszlása után néhány perczczel a tisztikar összegyűlt a dísz-

teremben, hogy emlékül átadja azon gyönyörű szép albumot, melyben minden tisztviselőnek és hivatalnoknak kabinet arcképe volt behelyezve. Az albumot Joó Gábor főjegyző úr és h. polgármester adta át. Ezután az ünnepelt mindenkivel kezét fogott, és szívélyes búcsút vett.

Az ünnepelt tiszteletére d.u. 1 órakor díszebéd volt a polgári társaskörben, melyben tisztelői nagyon szép számmal vettek részt. A társaság d.u. 4 óra után oszlott el.”

A kitüntetett nyugalmazott polgármester október végén Bécsbe utazott, hogy köszönetet mondjon Őfelségének, aki a kihallgatást a következő szavakkal zárta be: „*az önzetlen munkásságot és kitartó szolgálatot méltónak tartom a kitüntetésre.*” (Szatmár okt. 12. nov. 2.).

Elment az öreg polgármester

Március idusát követő negyedik napon, 1901. március 19-én este Szatmár város egész polgárságának lelkét megrázó hír futott végig a városon: meghalt az öreg Polgármester. A hírből mindenki tudta, hogy a már hat éve nyugalomba vonult Böszörményi Károlyra kell gondolni. Az elhalálozás éppen másnapján megjelenő Heti Szemle (1901. Márczius 20.) a következő gyászhiért közölte:

„Böszörményi Károly, városunk volt polgármestere, kir. tanácsos, a Ferenc József-rend lovagkeresztjének tulajdonosa, tegnap este elhunyt. Nagy érdemei előtt, melyeket évek hosszú során keresztül, mint polgármester a város szolgálatában szerzett, meghajlik ennek a társadalomnak minden tagja – tisztelettel és elismeréssel fogja említeni nevét a későbbi nemzedék, mert azt lehet mondani, hogy Szatmár fejlődésének, noha komoly mérsékletével a konzervatív párt híve volt, nagy részben ő vetette meg alapjait.”

Gyászba öltözött a város. Az új városházán és más középületeken fekete zászló jelezte a gyászt. A városháza erkélyét fekete drapériával vonták be, a koszorúk sokaságát vitték, küldték a Széchenyi utcai gyászházhoz. Csütörtöki nap volt, délután fél 3, a gyászszertartás kezdeti órája. A város szinte egész társa-

dalma képviseltette magát. A nők fekete gyászkalapjaik arcukra boruló fátylával, fekete kendőkkel, a férfiak bocskaizsinóros fekete kabátjaikkal Szatmár város társadalmának egyöntetű gyászát, részvétét mutatta.

„A koszorúkkal borított ravatal előtt a szomorú ténykedést Biky Károly ref. esperes és Rácz István lelkész végezték” – írja következő számában a Heti Szemle (1901. márczius 27). A fátjol alatt a szemüket törölő nők könnyei, a szívekhez szóló gyászbeszéd, az elhunyt iránti megbecsülést és a család iránti részvétet adta hírül a világnak. A gyászbeszédet az iparos dalárda szolgálata követte, majd megindult a hosszú gyászmenet kíséretében a koporsó a Széchenyi u. 70. szám alól a városházához, mely előtti térrészben a koporsót körülfogó résztvevők előtt a feketébe öltözött városháza erkélyéről Herman Mihály polgármester, a városi tisztikar és a város közönsége nevében mondott búcsúbeszédet, méltatva az elhunyt polgármesteri székben szerzett érdemeit. Tovább menve a Hám János, majd a Rákóczi, valamint az Attila utcán (a Sugár utat csak 1940-ben nyitották) a vasút melletti református temetőbe érkezett a temetési menet. A felnyitott családi sírban ekkor már három halott: az édesanya, a feleség és a leányuk nyugodott. A sírnál Rácz István lelkész mondott rövid beszédet, majd a dalárda énekei mellett helyezték örök nyugalomra, s borították be a koszorúk özönével. A család és a törvényhatóság egyaránt gyászjelentést adott ki. Később a család, a már a síron lévő két sírkő közé, hatalmas, fekete, gránit obeliszkkel állított emléket a város e neves férfiújának és fiatalon elhunyt feleségének.

A sírkövek felirata:

- a középső kő szövege

Itt nyugszik
Hiripi és Ivácskói
Böszörményi Károly
kir. tanácsos
a Ferenc József rend lovagja
Szatmárnémeti szab. kir. város

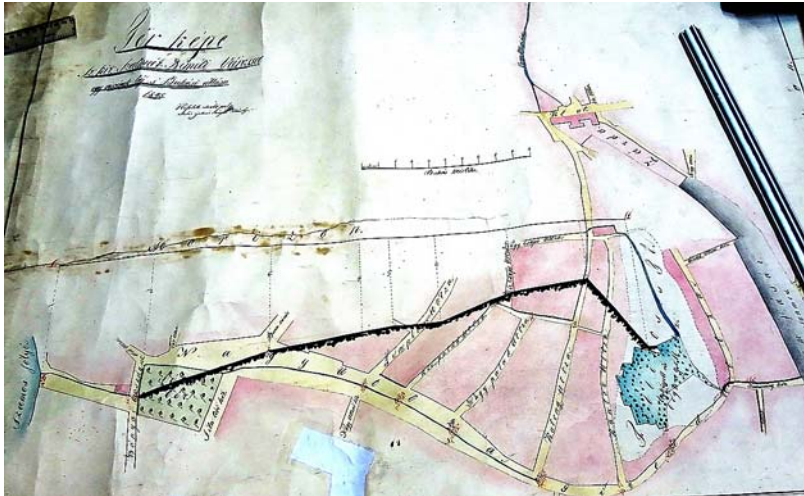
A városi tanács az ülésterem számára festtetett egy arcképet Böszörményi Károly polgármesterről. A kép ma a megyei múzeum tulajdona

Kiss Gedeon szobra a szatmári Kossuth-kertben. Szodoray-Parádi Hajnalka alkotása 2010

A szatmári egykori Deák tér északi oldala a városházával, az úgynevezett Tornyos-házzal

A Fülencses tó a Szamos Kiságának maradványa a Kinizi és Kiszaludi utca között 1884-ben

Bőszőrményi Iлона
Kölcsy Sándorné síremléke
a szatmári vasúti temetőben

Bőszőrményi Károly polgármester
és feleségének obeliszkje
a vasúti temetőben

volt
 polgármestere
 élt 79 évet
 megh. 1901. márcz. 19.
 és neje
 Szalárdi Jakó Karolina
 élt 28 évet
 megh. 1858. május 12.
 Áldás emlékükre

- a bal oldali kő szövege:

Özv. Hiripi
 Böszörményi
 Nagy Józsefné
 Óvári
 Szeőke Polixéna
 megh. 78-ik
 évében
 1879. jan. 9.

- a jobb oldali kő szövege:

Böszörményi
 Berta
 Uray Lajosné
 meghalt 1873.
 dec. 12.
 élete 22-ik
 évében

A középső obeliszk felállításának évszáma a kövön nincs feltüntetve, valószínű a Károly halála után fiatalabbik lánya, Karolina-Ilona állíttatta.

Károly hat év rövid nyugalmi idő után ment el, s lett szegényebb a város egy népszerű emberrel. Emlékére 1905-ben közgyűlési határozat alapján utcát neveztek el. Napjainkban ez az utca először a Ghiocceilor, majd Szatmárnémeti testvérvárosának Zutphennek nevét viseli.

Érdekes egybeesése a sorsnak, hogy mondhatni, a polgármester magával vitte az elmúlásba azt az épületet, mely több mint 110 éven át volt a városvezetés székhelye, vagyis a Tornyosházat, ahogy a nép nevezte, a város Főterén, a Deák tér északi oldalán álló, még 1768-ban épült városházát. ugyanis épp 1901-ben került bontásra ez a kiöregedett épület, mely helyett a Főtér keleti oldalára épült meg az új városháza. A Tornyosház

helyén pedig felépült, s 1902-ben átadták rendeltetésének a magyaros, szecessziós Pannónia (Dacia) Szállót.

Olvasmány

Kiss Gedeon, aki a polgármester jobb keze volt

Hegymegi Kiss Gedeon (A család előnevét és nemességét a király 1896-ban erősítette meg.) Kisnaményban született 1823. augusztus 5-én, lelkész család harmadik gyermekeként. Édesapja, Kiss Áron 1788-ban Ófehértón látta meg a napvilágot, ahol apja, Kiss György mint pap szolgált. Áron 1815-ben kapja meg a naményi parókiát, mellyel egy időben egyházmegyei főjegyző, költeményeiről ismert hitszónok is. Gyermekei: az első születt, az 1815-ben született ifj. Áron szintén református papi végzettséget nyert, 1849-ben tábori lelkész, melyért üldöztetést szenved. 1892-ben debreceni református püspök lett. Ót egy kislány, Rozália követi, majd Gedeon érkezik a családba. Id. Áron tiszteletes Kisnaményból Botpaládra került, ahol 1834-ben elbalázolt.⁶⁹ Így a gyermekek nevelése az édesanyára, Solymosy Erzsébetre maradt. Gedeon iskoláit a Szatmári Ev. Ref. Gimnáziumban kezdi, majd Sárospatakon, Lőcsén folytatja, végül Sárospatakon nyer jogi végzettséget. 1844-ben joggyakornok, 1845-ben br. Vécsey Miklós a vármegye főispánja a jegyzői hivatalhoz írtnokul alkalmazza, 1846-ban pedig már Szatmár város aljegyzői állását tölti be.⁷⁰ Mint önálló egzisztenciával rendelkező fiatalember, a Közép Híd utcában (1883-tól Majláth u.) 4. szám alatt lakást bérel. Itt volt alkalma vendégül fogadni 1847-ben a városba látogató Petőfit, akivel eszmerokonsága révén rövid idő alatt baráti viszonyba kerül. 1848. szeptember 29-én a megyei nemzetőrökkel Nagybánya felé indul az utak biztosításának fenntartására. Előzetes megállapodás szerint Petőfivel Koltón szeretett volna találkozni, de a kővárvidéki zavargások miatt csak szeptember 30-án Szinfaluban (Síti) Szolyma nevű uradalmi ispán házában

⁶⁹ Szamos, 1885. szeptember 17.

⁷⁰ Ferenczy J., V. köt. p. 129.

találkoznak. Petőfi egy előre megírt levelet adott át Gedeonnak, arra kérve, hogy térjen vissza Szatmárra és adja át a levelet az alispánnak, Ötvös Mihálynak, melyben a zavargásokkal szembeni sürgős fellépésre kéri a vármegyét.⁷¹ Az alispán felsőbb utasítást várva, nem sietett Petőfi felhívását teljesíteni.

Ebben az évben házasságra lép a római katolikus Haulik család Emília nevű lányával, akitől három gyermeke született: 1849. január 1-jén Berta, 1850. szeptember 2-án Gusztáv-Ernő, valamint 1852. január 15-én Endre-Sándor. Ekkor a család már a Fapiac utcában lakott (1908-tól Árpád u, ma Vasile Lucaciu u.). Ernőt fiatalon, 21 éves korában 1872-ben ragadja ki családjából a halál. 1888. január 18-án 59 éves korában, 40 évi házasság után pedig felesége távozik az élők sorából, akit január 20-án Jandrasics János apátkanonok búcsúztatott. A Hidontúli katolikus temető kápolnájának egyik sírfülkéjébe helyezték örök nyugalomra.

A szabadságharc utáni évtizedekben továbbra is a városi adminisztráció különböző állásait tölti be, amikor 1872-ben a város közgyűlése eddigi munkájának elismeréseként a főkapitányi székbe emeli. Az új polgármester, aki a vele egykorú Gedeont igen jól ismerte és baráti viszonyban is voltak, örömmel fogadta ezt a kinevezést, tudva, hogy munkájában nagy segítség lesz a városvezetési ügyekben. Ebben nem is csalatkozott. A Szamos című lap egyik száma a következő kép jellemezte: „Kerek magyar kalap, melynek alatta egy ősz fej, azzal a se nem szőke, se nem barna arccal, mely arcról egy gyönyörű

Kiss Gedeon arcképe,
Muhi Sándor festőművész munkája

⁷¹ Szamos, 14. évf. 93. sz.

és gonddal kipödört bajusz még jellemzőbbé tett és e tisztas arcot a daliás termet egyedülivé tette, még hétköznapiokon is szép zsinóros mente ragyog rajta.”

Kiss Gedeon, a mindig civilben járó rendőrfőnök, a népszerű Gida bácsi - még sokszor az idősebbek is így szólították -, akiről közismert, hogy alig volt a városnak olyan nagyobb horderejű munkálata, rendezvénye, melyben mint rendőr, de főleg mint civil, ne vett volna részt, ötleteivel, javaslataival ne hozakodott volna elő a közgyűlésben, ugyanakkor vállalat is felajánlva a szervezés vonatkozásában. Ő szervezi a város éjjeli nyugalma örökös baktérket, Kiss Gedeon töltötte be az Önkéntes Tűzoltó Egyesület alelnöki tisztségét, 1876. augusztus 14-én levelezni Jókai fogadását és díszbédjének lebonyolítását a Lövölde-kertben.

Nagy segítséget nyújt a polgármesternek a földhasználati törvényre vonatkozó közgyűlések megszervezésében, tagja a városi küldöttségeknek, megszervezi a város utcáinak fásítását, a Fapiac utca déli végén a Szénapiac utcának nevezett részen, vagyis az Árpád utca (ma Vasile Lucaciu u.) déli végén, a mai Vasúti Líceum helyén, az ő irányítása alatt született meg a parkosított Sétatér. Mindig vidám, hangulatos, társasági ember volt, csak akkor járt-kelt egyszer szomorúan, lesújtva, amikor a Deák Ferenc tér (1883-ig Nagy Piac tér) rendezése miatt a nagy díszfákat ki kellett vágni. Ezt igen nehezen viselte. Az 1895. szeptember 9-i városi közgyűlésen tesz javaslatot az addig rendezetlen Népkert (a mai Kossuth-kert északi része) tervezett parkosítására, melyet ő 1898. május 25-én 75 éves korában bekövetkezett halála miatt sajnos már nem ért meg. (A munkálatok 1899 januárjában kezdődtek.⁷²) Ezen népszerű zöld munkálatok ragasztották rá a Fák Ezredese ragadvány nevet. A már három éve nyugállományban lévő Böszörményi Károly nagyon lesújtva érezte magát, egykori munkatársának halálhírére. E szomorú hír kapcsán a Szatmár című betilap azt írta „Kiss Gedeon halálával meghalt egy típus, meghalt Szatmárnak eredeti becsületessége, meghalt Szatmár városának őszinte magyar büszkesége.” A Majláth utcai gyászháznál a szertartást nagytiszteletű

⁷² Szilágyi O., p. 14.

Tabajdi Lajos, a Lánchos Egyházközség lelkésze végezte, a vasúti református temetőben helyezték örök nyugalomra. Sírját az utókor sajnós felszámolta, sírkövét az út menti kőtárba helyezték. Obeliszkjének szövege: hegymegi/ KISS/ GEDEON/ főkapitány/ a Ferenc József rend lovagja/ 1823-1898, a coklira a fiatalon elhunyt fia nevét vészték, hegymegi / KISS ERNŐ/ 1853-1872. Halálakor a helyi hetilapban egy rímbe szedett nekrológ jelent meg.

*Kiss Gedeon halálára,
verses nekrológ (részlet)⁷³*

*Sírtak, ríttak a harangok,
Bánatosan zokogtak,
A fáknak levelei,
Fájdalmasan susogtak.
Szomorúan bölintgattak
A fáknak az ágai.
Lehajtották fejeiket
A kertnek virágai.
Mehalt a jó áldott ember,
A fáknak ezredese,
Nincs már aki őket oly
Rajongóan szeresse
.....*

*Városunknak az utcáin
Minden fa őt siratja,
A fa volt az ő kedvence,
Mely álomba ringatja.
Szelid örök szűz álomba,
Ciprus lombjai alatt
Amelyen a bús csalogány
Zeng bűbájos dalokat.
.....
Örökök hát meg neki,
Méltó képen emléké,
Várdomb utcát ezen túl, az
Ő nevéől nevezzék.
A gyönyörű Népkerthben meg
Állítsunk egy szobrot,
Legjobban féldíszíténé,
A szobra a nagy dombot*

*.....
Az angyalok dicsőítik
Már odafönn az égbe,
Áldott legyen tehát neki
Mindörökké emléke!*

Som Vili

⁷³ Szatmár hetilap, 1898. Szabó Vilmos újságíró nekrológja.

A versben elhangzó javaslatok közül csak a szoborállítás valósult meg, de az sem egészalakosként, hanem egy mellszobor formájában és nem a dombon, hanem a bejárattal szemben, (avatása 1903. október 27.) alkotója Horvay János, mely a második világháború utáni évekig díszítette a kertet. Az eltűnt szobor helyett 2010. december 20-án Szodoray-Parádi Hajnalka képzőművész alkotásában új mellszobor került felállításra az egykori közfürdő előtt, a mai Zöld Házzal szemben.

Böszörményi Katalin szerelme és házassága

A Böszörményiek rokoni szálai Laskodra nyúlnak

Laskod - ahol egy szerelem szövődött. Laskod kisközség Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északi részén, Nyíregyházától 40 km-re, az egykori Kisvárdai, ma a Baktalórántházi járásban. Neve személynév eredetű helynév. A Vayak őse telepítette a 14.

század végén. A 15. században egy ideig Szatmár vármegyéhez tartozott, s abban az időben a Kállayak birtoka volt, akik 1427-ben Zsigmond királytól (Luxemburgi 1368-1437) kapták adományba, egy idő után eladósodásuk miatt 1444-ben a Kércsy családnak adják zálogba. Mai nevének első említése egy Károlyi okiratban fordul elő 1455-ben. A 18. század második felében, a 19. század elején a falunak több birtoko-

Laskod falu pecsétlenyomata
1804-ből

sa is volt, akik közül a Jármyak emelkednek ki. Egy 1877-es statisztika szerint a település lakóinak száma 491, melyből 290 református, 158 katolikus és 43 izraelita.⁷⁴ Ez a szám a század

⁷⁴ Dvorzsák J., p. 547.

végére 748-ra emelkedett, akik 84 házban laktak.⁷⁵ Ma 962 személy él a falu 400 házában. (2015. január 1.)

A község pecsétnyomata 1804-ből. 18 mm átmérőjű köralak, szélén a felirattal

* ZS LASKOD : 1 8 0 4 (Z(abolt)s vármegye), a pecsétmezőben csoroszlya és hegyével lefelé álló ekevas.⁷⁶

A szolnoki Jármly család

Szatmár vármegye régi nemesi családja, mely nevét az egykori Mátészalkai járás Jármly nevű községétől nyerte, melynek már 1329-ben birtokosa volt, sőt 1414-ben az egész község a családé. Innen rajzanak ki a 16. század elején. András fia, (1505) I. Mihály, a Maros mentére telepszik, majd a család a magyardellői előnevet veszi fel, míg János Szabolcsban szerez birtokokat szolnoki előnévvel. A két ág azonban közös címert használ.⁷⁷

Címer: Csücskös pajzs kék mezejében, zöld halmon, két lábbon álló bak, nyakát nyílvesző szúrja át. A pajzsra aranykoronás páncélsisak támaszkodik. Sisakdísz: a koronából a pajzs bakja emelkedik ki. Takaró: pirosezüst, kékarany stilizált növényi indák, levelek.

A későbbi évszázadok alatt kirajzás révén a fiatalok nemesi udvarházakat építettek Dombárdon, Eperjeskén, Ibrányban, Pusztadoboson, Kótajon valamint Laskodon. Népes család-

A Jármly család címere

⁷⁵ Borovszky S., p. 521.

⁷⁶ Csermely T.-Takács P., p. 100.

⁷⁷ Nagy I., IV. p. ...

jaik férfi tagjai Szatmár és Szabolcs vármegyékben magas tisztségeket töltöttek be. Voltak köztük táblabírók (J. Menyhért), II. Ferenc Rákóczi Ferenc alatt francia követ, országgyűlési követ (J. Tamás 1825–27), a Tisza-szabályozási Társaság tagjai (J. Ödön, József, András, Márton), sőt Ödön 1879-ben gróf Károlyi Tibor mellett alelnöke a Társaságnak, Jármly Menyhért 1866-ban Nyiregyháza polgármestere.⁷⁸ A család nőtagjai házasságok révén nemesi családokkal kerülnek rokoni kapcsolatba, így a Böszörményiekkel is. Böszörményi József (1794–1845) legidősebb fia, Elek, Károly bátyja 1852-ben a laskodi születésű Jármly Jolánt veszi nőül. De ezek a rokoni szálak sokkal régebbiek, mélyebbek lehettek, hisz a család Jármly Mihály, Dániel és Gedeon személyében birtokos volt Pettyén határában. Ennek okán a Böszörményiek rendszeres nyaraló vendégei voltak a laskodi kúriának.

Katalin, a múzsa

1841 nyara. A Szabolcs vármegyei Laskod kúriájába vendégek érkeznek. Jármly Lajos fiának sárospataki nevelőjét hívták meg egy kis nyári látogatásra és egyben a fiú szünidei elfoglaltságának biztosítására. A vendég éppen személyiségének már egyre szélesebb körű ismeretsége révén is szívesen látott volt. *„Kinek költői hírneve a Társalkodó, Regélő, legkivált pedig az Atheneum hasábjain messze körbe elhatott.”* De erről a 23 éves fiatalemberről még akkor senki nem gondolta, hogy pár év múlva ő lesz a 19. század közepi költőhármadik tagja, Petőfi és Arany méltó társa, a költő Tompa Mihály. S hogy a vendégnek is vidáman teljenek napjai, sárospataki kollégiumi barátjával, Böszörményi Károllyal már előre megbeszélte nyári találkozót szerveztek maguknak Laskodra. Minden valószínűség szerint Tompa is így került nevelőnek a Jármly fiú mellé.

Károly nem érkezett azonban egyedül, magával vitte húgát, Katalint (sz. 1825 Pettyén) aki máskülönben is gyakran töltötte

⁷⁸ Borovszky S., p. 521.

leányéveit Tompa tanítványának nagybátyjánál, a gyermektelen Jármay Déneséknél. Katalin serdülő leányi kíváncsisággal várta, hogy megismerhesse bátyja (Váczy János, irodalomtörténész – Kecskemét 1859–Kecskemét 1918 –, Tompa életrajzírója téved, amikor Katalint Károly nővéreként említi.⁷⁹) már annyszor emlegetett költői utakat kereső barátját. A tizenhat éves, „sugártermetű, barna lány” épp abban a korban volt, amikor szíve csak egy szikrára várt ahhoz, hogy lobbanjon. Tompa már túl volt egy futó viszonyon, mely 1840-ben a Kakon (Hemád mente) töltött egy év alatt – ahol Sissáry János földbirtokos két fogadott fia mellett nevelősködött –, egy helyi földbirtokos, Pankotai Józsa Lajos tizennégy éves szőke leányával, Franciskával történt ismeretségéből született. 1841 nyarára már hamu fedte a paraszat, mely egy újabb szellőre várt, hogy újra lángoljon. Katalin, ez a művelt lelkű, csinos lány, aki nagy kedvvel olvasta a kor költőit, természetes, hogy rokonlelket talált Tompában, aki legújabb verseit maga olvasta fel neki, elmagyarázva a rejtett célzásokat, költői képeket. Az együtt töltött órák, a laskodi kúria kertjében tett séták, a két szív összedobbanását hozták.

Tompát „új izgalom kezdi hevíteni, erősb és tartósb az előbbinél, a mely költészetében is maradandó nyomot hagy.” Tompa életrajzíróinak véleménye megoszlik azon, hogy a később írt *Első szerelem* című verset kinek a hatására írta. Váczy János szerint Pankotai Józsa Franciska ihlette Tompát e vers megírására, míg Ferenczy János szatmári publicista és helytörténész azon a véleményen van, hogy az első nagy szerelem Katalinhoz fűződik. A vers hangulata is inkább egy mélyebb és hosszabb kapcsolat emlékeiből születhetett, hiszen „*azt az időt, hogy felejténém el*” – mondja a költő.

*„Emlékszem még, emlékszem reája,
Ifjúságom boldog, szép korára.
Fényes napja s könnyű fellegetél
Azt az időt, hogy felejténém el.*

⁷⁹ Váczy J., p. 32.

*Mikor csendes nyári szürkületben
Üldögéltünk a lugasban ketten,
Hogy átölelt lágy, fűhöz meleg...
Azt az órát, hogy felejteném el?"*

E szerelem mélységét egy 1842-ben Katalinhoz írt levélből olvashatjuk ki:

„Ó, kedvesem én csak azért kívánok élni, hogy veled élhessek, hogy téged boldogíthassalak. Képeddel alszom el, képeddel álmodom, képeddel ébredek fel, szüntelen csak egy gondolatom van, és az te vagy, s midőn istenemnek imádkozom is, csak te rólad gondolkozok...”

Károly meghívására Tompa Szatmárra is ellátogathatott, melyre *A szép Kati* című verséből következtethetünk, ebből megtudhatjuk, hogy Szatmáron a Böszörményieknek a Giród utca és Giród köz bal sarkán, (Kinizsi u. 24. szám, ma Ion Slavici u.) volt egy házuk, ahova pallón lehetett eljutni, vagyis deszkajárdán.

Részlet:

*Híres Szatmár városában
Giród felé,
Egy szegletház, keskeny palló
Vezet belé,
És e házban ablak megett
Ül szép Kati,
Ha férfit lát a világért
Se nézne ki.*

*Haj Istenem mi boldogság
Ott ülni benn,
Kivált, ha szép szemébe is
Kacsint a szem.
Oh, mert szeme, mikép maga -
Oly hamis,
Ha rád néz, elhomályosul
A csillag is.*

A Giród és a Kántor utca között terült el az előbbiekben már említett Fülencsés tó, ez is hozzájárulhatott, hogy ez az utca, esős időben nehezen volt járható. Ez a telek, illetve a rajta lévő épület még 1935-ben is Böszörményi-tulajdon volt, özv. Böszörményi III. Józsefné Szeőke Katalin és leánya, Mária, Sepsi Károlyné bírta.⁸⁰ Szatmár bombázásakor a házat találat érte, romossá vált, így a szomszédban lakó Gárdos családnak eladták, ahova ők később emeletes házat építettek. A Böszörményi családtagokat kényszerlakhelyre, Marosvásárhelyre vették. Gárdosék nem sokáig élvezhették új otthonukat, mert mire lakható lett, a házat a megyei párttitkár számára szemelték ki, őket pedig a Kölcsey u. egyik lebombázott épületének udvarán álló melléképületbe költöztették.⁸¹

Négy év boldog és kínzó szerelem hullámszámban élt a két fiatal. Tompa sejti, tudja, hogy egy láthatatlan korlát feszül köztük. Ő az egzisztencia nélküli diák, aki még tanulmányainak elvégzése után sem biztos, hogy kellően fogadott lenne a nagybirtokos családban, s a gazdag nemesi származású leány, aki ugyan szereti a fiút, de tudja azt is, hogy a társadalmi korlátokat átlépni, nemigen hagyná számára a család. Végül is Tompa belátva helyzetét, a *Szívemhez* című költeményében ezt írja:

„Bár a dolgot
 Megszokta két kezem:
 Szegény vagyok,
 S gyakran megébezem:
 S te, szép leányt
 S szerelmet emlegetsz,
 Ily nagy bobó,
 Szívem, hogy lehetsz?”

Majd a *Pusztán* című versében már nyíltan kimondja, hogy a megélhetési gondja az, mely miatt el kell bocsátania szerelmét:

⁸⁰ Tankoczi Gy., p. 194.

⁸¹ Adatközlő: Dr. Gárdos Erzsébet Elza 76 é. Szatmárnémeti.

„Egyetlen virágot növelt, életemnek
 Öröm-s csalántermő köves tartománya,
 Ah, mint vágytalak én keblemre tűzni,
 Ah, mint vágylak most is, szívem szép leánya!
 Karom kinyújtom... de az élet, e
 Mogorva vén mester közünkbe lép,
 Száraz, hosszú újával fenyeget,
 Mondván: fiú, fiú! kenyér elébb...”

1844-re végkép beletörődik a lány elvesztésébe, de a barátságot Károllyal és Katalinnal, valamint a családdal továbbra is éltetni szeretné, ezért *Nyílt levél egy hölgyhöz*⁸² címmel verset ír édesanyjukhoz:

Részlet:

*Kebledre két édes szülött simul,
 Egyik fiad, másik szelíd leányod.
 Míg áldva ki adta, kedvesid
 Reggel, este imádságodba zárod,
 Van más is, aki minden pillanatban
 Reájok gondol híven, melegen,
 S emlékökhöz e két szót fűzi lelke:
 Óh szent barátság! édes szerelem!*

*S míg egyengetni éltök útjait,
 Jár a jövőn a hű anyának gondja,
 Van, ki álmain egy tündér-világ
 Fényét, dicsét, mind-mind fejükre fonja.
 Kinek élte, nyugalma, boldogsága,
 Kedves szülöttidért nem lenne drága,
 Rajtok kívül, ki mindent megbagyok
 Szülöttidnek, jó hölgy, az én vagyok!*

⁸² Lévay J., p. 89.

*Emlékszem... szép őszi este volt,
 - Sárgán hulltak a fáknak lombjai,
 Midőn a szív csordultig tele van,
 Hanem az ajk nem tud mit mondani.
 Fiad s leányod karjaimba öltve,
 Kimentünk a berekbe, a mezőre,
 Érzelminknek nem volt szüksége szóra...
 Óh az az est, az a szent, boldog óra
 A titok s emlék pecsétje alatt,
 Örökre itt, itt... lelkemben maradt!*

.....
*Ne báná, óh hölgy! hogy szívük érzetén
 Híven hajolnak magzatid felém!
 Mint a lóhere hármass levele,
 Híven összeforrt hármunk kebele.
 Halld meg, ha a távollévő barát,
 Emlékezetnek hallatná szavát,
 S ne légy kemény a kedves jó leányhoz,
 Ha lelke tán, mint a vándor-madár
 Hol a tavasz virít, az ég sugároz
 Az elbogyott vidékre visszajár.
 Engedj szívedben nékem is helyet
 Szeretteid között. - Isten veled.*

Tompa, Károlyhoz írt baráti leveleit át meg áthatja a Katalin iránt érzett vonzalma, a szerelemről való kényszerű lemondás, melyet barátjának elpanaszolva próbál enyhíteni. Károly pedig van, mikor már úgy érzi, hogy talán untatja barátját a hűgáról írott sorokkal. Erre ad választ Tompa alábbi levélrészlete:

„Sárospatak, 1844. márczius. Édes Károlykám! Vettem kedves soraidat, - s te rossz fiú vagy! „engedj meg barátom, hogy e tárgyról oly sokszor sat.” te ezt írod nekem, - barátom! megunod-e szívni az édes léget? megunod-e szemeiddel Isten kék égét, s jótékony napját nézni? Nem! Így nem mondhatod nekem, annyszor nem hozhatod fel a kedves, az imádott témát, hogy az édesen ne rezegje át lelkemet, -

hogy az mindannyiszor új ne legyen előttem, – a mágnes ereje a reá rakott tebertől nőttön nő, – barátságunk tiszta kútfeje minél többször merítjük az annál édesebben, annál lelket emelőbben buzog fél! Édes Károlykám! én, tőled éltem végéig szüntelen hallani akarom e thémát, s én éltem végéig szüntelen mondani akarom e thémát!”

Katalin, mint 20 év körüli fiatal lány, már legtöbbet nem a pettyéni kúriában, hanem a Giród utcai Böszörményi-házban töltötte napjait.

A kor divatja szerint élte bálozó, párkereső napjait. A laszki érzelmes napok emléke azonban nehezen oldódott, így egy mélyebb, új kapcsolathoz időre volt szüksége. Több mint tíz év telik el, mígnem a szalárdi Jakó család másod szülött fia iránt érez vonzalmat. Katalin ekkor már 26 éves. 1852. február 15-én lép frigyre a lázári születésű, Jakó Pállal, a nála négy évvel fiatalabb batizi földbirtokossal. Az ifjú pár a szatmári Lánchos templomban mondta ki a boldogító igent.⁸³ Váczy a házasságot tévesen 1846-ra teszi.

A szalárdi Jakó család Bihar vármegyéből származik, de a 17. században Szatmárba is átszármazott, Batizon, Vasváriban, majd később Aranyosmeggyesen voltak birtokaik és kúriájuk. Jakó Pál és József 1635-ben kaptak címeres nemesi levelet Rákóczi György erdélyi fejedelemtől, melyet egy év múlva Bihar vármegyében hirdettek ki.⁸⁴ Jakó Mihály 1726. január 11-én Pálffy Miklós nádortól nyert nemességet. A család nemességét 1755–56-os nemesi összeíráskor Szatmár vármegyében igazolta.⁸⁵

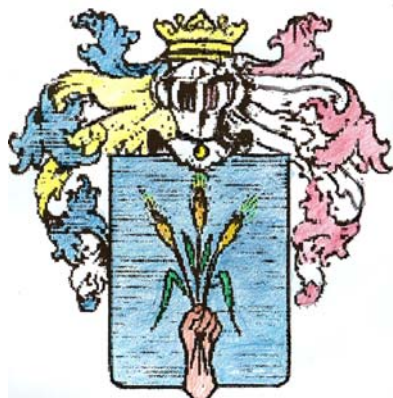
Címer: téglalap alakú, kék pajzs csücskéből oszloposan álló kar újjai közt három búzakalászt szorít. A pajzsra koronás, oszlopos páncélsisak támaszkodik. A sisakdísz hiányzik. A pajzsról stilizált kék-arany és vörös-ezüst növényi levelek hullnak alá.

⁸³ A szatmári Lánchos templom anyakönyve.

⁸⁴ Borovszky S., p. 591.

⁸⁵ Gorzó B., p. 55.

Amikor Katalin már jegyben járt, Károly egy levélben értesítette barátját az eseményről, melyre Tompa pár nap múlva egy fájdalmas, de megértő választ küldött. E levél özv. Klupathy Jenőné Kölcsey Hedvighez, Károly, Ilona-Karolina lányától született unokájához került, ő bocsátotta P. Kálniczky Vilma, Tompa-kutató rendelkezésére lemásolás céljából.

A Jakó család címere

„Tekintetes Böszörményi Károly hites ügyvéd úrnak Szatmáron”

Kedves Károlykám! Leveled sorait alig kezdtem olvasni, alig betűztem belőle néhány sort keresztül, azonnal fájdalmasan kezdelek érteni. Barátom, ne hidd, hogy nem ismerem a borút, mely nagy távolságban tűnik föl, mint egy fekete pont a láthatáron, s néhány pillanatok multán égető villámot sújt alá, - ne hidd, hogy nem ismerem a héját, mely először tág gyűrűkben kereng martaléka felett, de összebb vonulva: hirtelen lecsap, vérbe fetreng a szerencsétlen áldozat; gyanítani kezdem barátom! miért a hosszú bevezetés, miért az elkészítés a lelket tépő valóra. - Leveled vétele után negyednapra írom nagy kínosan e nyomorult választ, s hidd édes Károlykám! még most is, oly hangulatban vagyok: hogy alig tudok írni, - a tárgy előttem kimeríthetetlen és fejem a pillanatban elkábult, - s alig terem benne egy pár nyomorult gondolat... Éj van. Sötét, mint a lelkem. Előttem fekszik a remény jelképével hímzett tárca; remény és soraid! iszonyú ellentmondás. Előttem a hajfürte; - levelek, szalag, minden, minden, amit tőle bírok, - káprázva függ rajtok szemem, s lelkem előtt zavartan táncolnak el a múlt s az emlékezés tarka képei, - érzem, hogy tán a pillanatban vagyok a legboldogtalanabb!

Barátom engedjétek meg, ez a szív ábrándozása vala, - a szívé! mellyel, oly mondhatatlan sok baja van a halandónak, kit Isten

azzal vert meg, hogy érezzen, - halld az ész: - Hogy Kati férjhez megyén, hogy mást nem is tehet barátom, - borzasztó nyugalommal kell elismernem, mert hiszen magam kárhoztatnám, ha hozzám gyöngé nádszálhoz kötne élete-fonala reményét, - én nem ott vagyok, - neki menni kell, - és menjen is édes Károlyom! örökjetegek, hogy boldog legyen s igyekezzék engem elfeledni, - Nem is az fáj nekem, hogy ő megyén, mert mást nem vártam, erre készülve voltam, de a sors! a sors!, mely engem oly szűkmarkúlag áldott meg anyagi kegyelmével, - a Sorsot szeretném lábam alá tiporni.

A tárcát köszönöm! - legyen boldog, - ez mindaz, mit egy fájdalom kebel mondhat reménye halotti torán.

Még egyszer édes Károlyom, ezen édes-kinos tárgyat nekem szőnyegre fogod hozni, - el fogod két íven beszélni nekem a legfinomabb részletekig férjhez menetele stádiumait, - s akkor többé hangot sem róla.

Hidd el barátom! én, tökéletesen nyugodt vagyok, ennek így, s nem másként kellett történni! ha, én Isten vagyok, igaz, hogy másként történendik, de hasztalan!

Nebéz, igen nebéz a fájdalom

De bélyegezze férfi-nyugalom!

Mit írtam alig tudom - végig ismét nem fogom nézni, remélem ebből is meg fogod érteni lelkét, a téged sírigszerető szerencsétlen barátodnak.

*Tompa*⁸⁶

A házasság gyümölcsöző volt, a batizi 30. szám alatti családi házban hét gyermek született, akik közül öt érte meg a felnőtt kort. Tompa haláláig fenntartotta a kapcsolatot Katalinnal, levelek kíséretében el- elküldi az időközönként megjelenő versesköteteit. Szász Károly és Léway József baráti támogatása révén 1867-ben arcképet készített. Ebből küld Deák Ferencnek, Csengerynek, Eötvösnek, Gyulainak és másoknak, valamint Katalinnak is, aki a magáéval és egy kedves köszönő levéllel viszonzta a kedves emléket, mire aztán Mihály tiszteletes azt írta vissza:

⁸⁶ P. Kálniczky V., pp. 20-22.

*„Jól estek szavai, melyek az élet hajnalának
virágillatos, madárdalos, szellős kezdetét,
álmaim reményét juttatták eszembe a laskodi napokról.”*

Tompa egy régebbi levelében megkérte barátját, Károlyt, hogy beszélje rá hűgát, a levelek megsemmisítésére, sajnos Katalin halála előtt, vagy halálának évében, amikor már 80 éves volt, két levelet kivéve ezt meg is tette. Egy alkalommal egy Tompa nevű alkalmazottjuk ment be hozzá a kisfiával, akit az idő asszony arra kért, hogy a gyermeket Mihálynak nevezzék, hogy ez a név ne vesszen ki. Hogy ez legenda vagy megtörtént eset, erre soha nem derült fény.

Temetői ösvényeket járva

2001 egyik kora tavaszi napsütéses délelőttjén indultam el, hogy megkeressem azt a sírt, mely a Jakó család földi maradványait őrzi a batizi temetőben. Vajon meglelem-e? – járta képzeletemet a gondolat. Ilyen hosszú idő távlatából egy falusi temető vajon megőrzi-e azon sírokat, melyeknek már közel két emberöltő óta nincs gondozója? Ilyen gondolatok és kétségek között kezdtem érdeklődni a faluban az egykori földbirtokos Jakó család iránt, remélve, hogy némi útbaigazítást kaphatok valakitől. Itt-ott kérdezősködve, rá kellett jönnöm, hogy a falu népessége az utóbbi 50 évben úgy kicserélődött, hogy ma már a közeli szomszédján, rokonán, papján, polgármesterén kívül igencsak keveseket ismernek még a mai idősebbek is. Így aztán minden előzetes útmutatás nélkül indultam el a temető ösvényein. Tudva azt, hogy Katalin református volt, azt gondoltam, hogy a temető református részében kell keresni, ott, ahol már besüpedt fűves hantok jelzik az egykori temetkezési helyeket. A múlt század eleji nemesi sírkőállítás szokását ismerve, a gránit obeliszkeket olvastam végig, majd egy kriptá keltett bennem reményt, de az a Vinnyai és Dráveczi Dráveczky család temetkezési helye volt. Már szinte lemondtam a keresésről,

amikor az előbb említett kriptá szomszédságában, alacsony, dűledező, vaskerítéssel körülvett családi sírkertre lettem figyelmes. Repkények, gyomok közt négy alacsony sírkő a Jakó család négy tagjának nyughelyét jelzi. Nem törődve a szúrós, száraz gyomokkal, a sarjadó csalán csipésével, pillanatok alatt olvashatóvá lettek a kövek.

Itt nyugszik Jakó Pálné Böszörményi Katalin 1825-1905, mellette jobbról férje, Jakó Pál (1829-1896), és Jolán nevű lányától származó unokája, dr. Helmecczy Pál (1878-1923), balról fia, Jakó Endre (1856-1923). A kis vaskerítés sajnos mára már kapzsi kezek - melyek még temetőből is lopnak - áldozatul esett. A sírok ma gondozatlanok.

Katalin 1905. január 14-én hunyt el a batizi családi birtokon.

Tompa megismerkedésük évében, Katalint egy pergament fedelű Emlékkönyvvel ajándékozta meg, ez viszont megmaradt.

Emlékkönyv Katalinnak

Fedelén a következő szöveg olvasható:

E M L É K Ü L
BÖSZÖRMÉNYI KATALINNAK
TOMPA MIHÁLY

A harmadik lap első oldalán pedig ez áll:

D A L F Ű Z É R
e m l é k ü l
MDCCCXLI

E szöveg alatt a lapot egy gitár díszíti, rajta színes szalaggal.

A negyedik lapon: A dalok virágok / Gyökerük a szív / Napjok a szerelem.

Az ötödik lapon díszes felírással, nyomtatott betűkkel:

E M L É N Y

alatta rajz: egy lant babérággal, háttérben a felkelő Nappal.

A hatodik lapon:

AJÁNLTÁS.

Tompa Mihály ezt a képet küldte egykori szerelmének, Böszörményi Katának 1868-ban

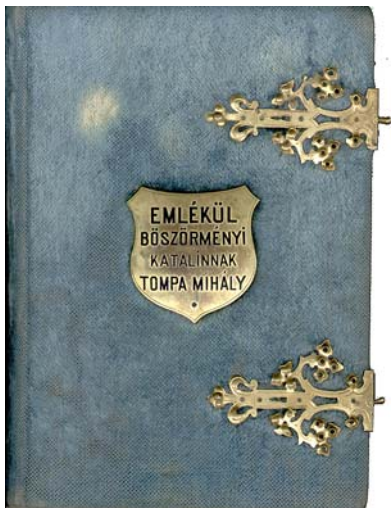
Böszörményi Kata arcképe

Jakó Pál síremléke a családi sírkertben

Katalin, Jakó Pálné sírja a batizi temetőben

Tompa Mihály emlékkönyvet
ajándékozott a felejthetetlen
Kátának.
Ma a Megyei Múzeum tulajdona

Az emlékkönyv egyik lapja

Az emlékkönyv egy 1841-es bejegyzése

*Minden virágát életemnek
Amellyek számomra teremnek
Barátság! Szerelem!
Tinektek szentelem.*

Tompa Mihály

Ezen lap másik oldalán:

*Fellobban a gondolat fáklyája,
S mint a szivárvány a dal áll elő*

Kölcsey

Az első és második lapot Mezey József (1828–1882, arc- és oltárképei Szatmár, Pest, Kolozsvár, Nagybánya templomait díszítik)⁸⁷ festőnek az akvarelljei díszítik, aki Katalin ismerősei, tisztelői közé tartozott. Az Emlékkönyvnek 192 lapja van, mérete 16,5×12 cm, vastagsága 3 cm. Összesen 251 dalt (ahogy a verset akkor nevezték) tartalmaz az emlékkönyv, melyeket Ferenczy szerint 1-től 235-ig Tompa írt. Bura László viszont grafológus igénybevételével azt mondja, hogy csak 1-től 232-ig írta Tompa, valamint A gólyához című utolsót, a 251-et, mely alatt az 1850-es évszám van. Tehát tizenkilencet idegen kezek írtak, melyek közül kettő alatt van aláírás, mint Szakáll Lajos és Szamospartai Károly.

A dalok közül három Tompa-vers, a többi Tompa kézírásában, de a kor különböző, többnyire ismert költőinek versei, mint: Czuczor Gergely, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Bajza József, Kisfaludi Károly, Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Csató Pál, Szentiványi Mihály és Horváth Ádám, Balog Ádám kuruc generális nótája, valamint népdalok. 19 pedig mások beírása. Ez utóbbiak között van: A szép Kata, mely a 235., Nyílt levél egy hölgyhöz, ez a 247., melyek Tompa-versek, de mások beírása által kerültek az albumba.

A költő az általa válogatott versekkel minden valószínűség szerint az ő érzelmeit, a lány iránti szerelmi vonzalmát akarta

⁸⁷ Muhi S., p. 58.

kifejezni, s egy be nem teljesülhető kapcsolat emlékét akarta írott szövegbe a lánynak hagyni. Egy lapon a kötetbe téve pedig, 1843-as évszámmal Tompa Ballada című verse található, mely Jakó Pál, a későbbi férj tulajdona volt.

A dalok között öt oldalt rajzok díszítenek, négy színes akvarell és egy ceruzarajz. A könyv végén *Foglalat* címen egy tartalomjegyzék található, melyben a versek, mivel címük nincs, kezdő soraik által vannak ABC sorrendbe szedve.

Az Emlékkönyvet később kék bársonnyal átkötötték, ráhelyezve egy pajzs alakú réz plakettet a fentebb már említett szöveggel, és két díszes réz kapsot, s a lapok széleit pedig bearanyozták. Katalin halála után (1905) az album Jolán nevű lányának birtokába került, aki azt később a Kölcsey Kör gyűjteményének ajánlotta fel. Ma a Szatmár Megyei Múzeum leltárában található.

Olvasmány

Az ifjúkor emlékezetének könyvei

*„Aki életében sokat érzett és gondolkozott,
értelmeit és gondolatait nyom nélkül elröppenni
nem hagyta, oly kincset szerzett magának, mely
az élet nehez útjain gazdag táplálékul szolgálhat
lelkének. ”*

Kölcsey

Talán minden emberben él a vágy, hogy megállítsa az idő pergő kerekét, az ifjúkor eltűnő éveit, pedig mindnyájan tudjuk, hogy lehetetlen, hogy ez a vágy beteljesülhetetlen, ezért próbálnak sokan az emlékek világába visszatekinteni, hogy ezzel újra átélhessék az elrepült évek örömteljes óráit „Az emlék az emlékezetben őrzött tudattartalom”,⁸⁸ az agyban elraktározott múlt, mely az egyén eltelt életének

⁸⁸ Juhász J., p.

kiemelkedő eseményeit bordozza. „Az emlékképek összessége pedig az emlékezet.” „Még a legszemélyesebb emlékek is csak társadalmi csoportok keretei közt zajló kommunikációban születnek meg.”⁸⁹ *Ilyen egyéni emlékezet kiépülést biztosít a családba, a vallási vagy osztályközösségekbe való beépülés. Mivel a tudat befogadó képessége véges, ezért az ember hajlamos arra, hogy emlékeit írott szövegek, képek és különböző tárgyak révén őrizze. Ezek közelmúltra vonatkozó kommunikatív emlékhordozók, melyek olyan emlékekből épülnek, amelyeket az egyén csoporttársaival élt meg. Ilyen emlékhordozók az emlékkönyvek is, melyekben elsődlegesen nem is a bejegyzett írás tartalma, mint inkább a bejegyzők kiléte és a hozzájuk fűződő emlékek adták az emlékezetet.*

Az első emlékkönyvek még a 16. században születtek, melyekbe a 16-17. század folyamán az utazások, felfedezések emlékezeteit vetették papírra.⁹⁰ A 19. század első felében viszont megjelenik egy egészen más jellegű emlékkönyv, melynek lapjai a női nem ifjú korának érzelmi kapcsolatait, írott és rajzolt szövegek illetve képek formájában hordozza. A leánykori emlékkönyvek a romantika, a szentimentalizmus, az ifjúkori szerelem hangulatában születtek, és egy kor divatos tárgyai voltak. A 20. század elején megjelenő fényképek azonban egyre jobban háttérbe szorítják, hiszen a lány szeretteinek emlékét képi megjelenítésben gyűjtheti albumba. Az e fajta emlékezhordozó azonban még hosszú ideig nem tudta pótolni az emlékkönyvet, ezért ennek divatja még a 20. század második felére is átnyúlt.

Ezt a divatot a kereskedelem is megpróbálta kiszolgálni azzal, hogy bőrutánzatú, bársonyborítású, pirogravált furnérfedelű emlékkönyvnek való kiadványokat kínált a leánykorosztálynak. Ezek a sajátosan erre a célra készült simalapú albumok első lapjaikon kis színes virágok díszítette romantikus hangulatképekkel – mely lehet egy sziklára épült lovagvár vagy egy kis fákkal övezett tornyos templomú falucska behavazott házaival, világító ablakokkal, ahol a csendes téli estéken érzelmes ábrándozásokra nyílik alkalom – már eleve megteremtették a lányok érzelmi világának felpördülését.

⁸⁹ Assmann J., p. 27.

⁹⁰ RNL., VI. p. 470.

Amit az emlékkönyvek mesélnek

Tizenegy emlékkönyv tanulmányozása révén próbálunk képet alkotni ezen emlékezetgyűjteményekről. Egy a 19. század közepét, tíz pedig a 20. század első felét képviseli. Ezeket forgatva megállapíthatjuk, hogy nagyon széles a bejegyzők skálája: szülők, közeli rokonok, a fiatal iskolai nevelői, tanítók, tanárok, kedvesnővérek, valamint barátok, osztálytársak, udvarlók és természetesen a leányszív megdobogtatója, a szerelmi vágy viszonzója kaphatott benne helyet.

Egy 19. század közepi emlékkönyv, mely egyben irodalomtörténeti dokumentum is, Tompa Mihály ajándékozta szerelmének, Böszörményi Katalinnak, ezt már a fentebbiekben részletesen bemutattuk.

A 20. század emlékkönyvei

A 20. század első feléből származó tíz emlékkönyv 1908–1963 között jegyeztetett, s így több mint fél évszázadot fognak át, mely alatt az emlékirás igen keveset változott, de merőben eltér a 19. század közepétől, mert nem egész verseket, hanem csak részleteket írtak. Ezekben a könyvekben egy-egy oldal más-más emlékhagyónak adott helyet, annak, akit a lány felkért, mert érzemvilága hozzákötötte. Az emlékirók nem folytatólagosan jegyezték szövegeiket, szabadon választhattak egy üres oldalt. Szinte minden bejegyzés egyoldalas, csak kivételesen terjed két oldalra. Ha valaki két emléket is írt, azok sem kerültek egymás utáni oldalra. A szövegek nagyrészt érzelmi töltetűek, s többnyire népi verselők egy-két versszakos verseivel, de nem ritkán prózai szövegekkel – főleg a zárdai kollégisták albumaiban – tesznek ajánlást az emlékezésre, a jövő helyes útjának megválasztására, intenek a feledés veszélyére, a szeretetre, („Az igazi boldogság forrása a szeretet, mindig adni és sosem várni!” – Reményik) hűségre, az életúton jelentkező reményvesztésre figyelmeztet az egyik bejegyző („Vonuló felhők felett örökké kék az ég” – Vörösmarty) A kor etikai normáit, a nők társadalomban betöltött szerepét tükrözik, a családközpontúságot, mely a nő legfőbb erénye volt abban a korban. De egy-egy költő mint: Eötvös József, Vörösmarty, Petőfi, Tompa, Garay János, Szabolcska Mihály, Ady Endre, József Attila, Mécs László versének részlete ezekben is helyet kapott, a világ-

irodalomból is vannak idézetek Schillertől, Goethétől, Puskintól, de található idézet a bibliából is pl. Szent Lukács evangéliumából.

Szinte minden emlékkönyvnek van Társaslap-ja, ahol tanárok, osztálytársak, barátok vagy például az 50-es években a hatalom tilalma ellenére háznál tartott érettségizők szalagtűzőjének résztvevői, egy-egy családi összejövetel társaságának aláírása tölti be az oldalt. Az egyik emlékkönyv Társaslapjának bejegyzései a lány esküvőjén íródtak. Kézről kézre adva jókívánságokkal, intelmekkel teltek meg az oldalak, mely mintegy szimbóluma egy életkor záródásának.

A komoly érzelmi intelmek mellett, a humor sem hiányzik a könyvek lapjairól, sőt a tanulmányozott emlékkönyvek egyikében egy dupla oldalon Vicces-lap cím alatt sok kétsoros, humoros írást jegyeztek az emlékezők. (Előbb tanuld meg szitálni a lisztet, aztán szeresd a katonatisztet!, Olyan a szerelem csók nélkül, mint a sült pityóka só nélkül., Az élet egy regény / A lány benne a költemény / Az após a tragédia / Az anyós a komédia., Légy szerény, mint egy bolha / Amely észrevétlenül mászik az ágyadba., Előbb szeress tanulni / Aztán tanulj szeretni., Szitát forgass ne regényt/Úgy hódítsd meg a legényt.) Egyik zárdai növendék emlékkönyvébe csak apácák jegyezték be prózai szöveg formájában vallási intelmeiket, s minden oldalhoz egy szentképet társítottak. A tanulmányozott emlékkönyvek sorába az ifjú leánykoriaktól eltérők is kerültek. Az egyik album egy kollégium bentlakásának szakácsnőé volt, aki 41 éves korában nyitotta albumát, s melybe legkedvesebb diákjai hagytak emléksorokat az érettségi előtti éveikben, VII–VIII. osztályos korukban, a nyolc év alatt főzött jó koszt emlékezeteként. „Sokat fogok visszagon-dolni erre a nyolc évre” zárta sorait az egyik diák 1940. június 22-én. Mindössze egy emlékkönyv volt fiú tulajdon, melyet az édesanyja vett ajándékba fiának 1949-ben, mikor az nyolc éves volt. Bejegyzéseit nagyrészt rokonok írták, ami arra vall, hogy a fiúk között az emlékkönyv nem volt divat. Több emlékkönyv utolsó oldala humoros sorokkal zárul: Ki nálamnál jobban szeret / Fordítson még egyet és / Oda írjon emlékverset vagy: Aki téged jobban szeret / Fordítson még egy levelet., G..... 1915. jún. 4. Fordítanék, de nem lehet / Ragasszon még egy levelet. Anonymus 1921. vagy Sok szép Emlékvers díszíti könyvedet / Én hátul őrzöm, hogy meg ne szökjenek. Szatmár 1953.

Az illusztrációk igen változatosak: grafit vagy színes ceruzarajz, akvarell, levonó, kivágott képecske, de van ahol az emlékező fényképe jelenik meg. Gyakori az iniciálé használata, főleg a címszónál vagy a verssorok első betűinél. A rajzok többsége a szimbólum eszköztárhoz nyúl, mivel a szimbólum „köznyelvi képes beszéd.”⁹¹ A szimbólum legfontosabb tulajdonsága, hogy helyettesít valamit, valami helyett áll, valami elvont fogalom, eszme kifejezője. Ezek között leggyakoribb a virág, mely a szerelem ősi jelképe „mivel benne megtalálható a férfi (porzó) és a női (termő) jelleg.”⁹² Megjelenik csokor vagy lapot átvélő koszorú formában. A virágok közül szívesen rajzolták a rózsát, mely az ókortól napjainkig a szerelem, a szexuális tilalom, a megtisztulás szimbóluma, (Az egyik ilyen rajz a következő vers illusztrációja: „A virágok szép nemében / A rózsza legjelesebb; / A csillagok seregében / A Nap legfelségesebb // Ilyen rózsza a szerelem / Az életnek kertjében; / Ilyen Nap, ilyen fejedelem / Az öröknek egében // Boldog kinek-e Nap fénylik / Kinek ez a rózsza nyílik! / E nélkül a kert csak gaz, / Ama nélkül nincs tavasz.” - Kisfaludy), az ibolyát a szerénység hordozóját, valamint többször jelenik meg a szegfű, mint a világi szerelem, életöröm jelképe.

A virág motívumokhoz gyakran társul a szív, magányos vagy páros megjelenítésben, mely az érzelmek székhelyeként vált a szeretet, továbbá a szerelem szimbólumává. Bájos női vagy gyermekarc, kis idilli tájkép is díszít némely oldalt.

A leánykor zárulásával, sőt van, akinél még hamarabb is, az emlékkönyv az emléktárgyak fiókjába került, de, hogy gyakran vették kézbe az asszonyi évek alatt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy lapjaik széthulltak, a lapsarkokon a gyakori forgatás nyomai látszanak. Az emlékkönyvek mivel sokszor személyes titkok hordozói, ezért csak ismerősi bizalommal lehet ezekhez eljutni.

Forrásanyag:

Emlékkönyvek: Jakó Pálné, Böszörményi Katalin (1823-1905), 1841-1851*

⁹¹ Hoppál M., p. 7.

⁹² Uo., p. 235.

NN Mária (ismeretlen) 1908–1909

Fazekas Mihályné, Szabó Gizella (1900–1989), 1915–1921

Mészáros Józsefné, Kolocsics Erzsébet (1893–1968), 1934–1959

Walent Vilmosné, Jankovits Magda (1921–2005), 1937–1939

Bálint Béláné, Jankovits Borbála (1930–), 1946–1957

Egeli Józsefné, Rádi Gizella (1933–), 1948–1951

Gáspár Józsefné, Fazekas Gabrielle (1939–), 1951–1956

Farkas Sándorné, Horváth Ilona (1941–), 1954–1957

Szabó Gyuláné, Walent Borbála (1943–), 1953–1963

Mészáros Sándor, (1941–), 1949–1961

** Az utolsó számpárok az emlékkönyv bejegyzési éveit jelzik, a tanulmányozott emlékkönyvek ennek sorrendjében vannak feltüntetve.*

Böszörményi József – egy gyógyszerész hazatér

József és Szeőke Polixéna családjánál maradva, a harmadszülött *III. József* életpályáját járjuk végig. Érettségi után ő is a tovább tanulásról döntött. Pesten gyógyszerészetit végezve Miskolcra telepszik, ahol először, mint alkalmazott kezdi tanulni szakmáját, majd hét év után saját gyógyszerterátot nyit. Ekkor érzi elérkezettnek az időt, hogy családot alapítson a nagy idegenben. Feleségül egy régebbi szerelmét, Lichtenstein Linát kéri meg, akinek szülei igent mondanak a már ismert ambíciózus fiatal gyógyszerész kérésére. 1855-ben kerül sor az esküvőjükre, hogy Szatmárt képviselte-e valaki ezen a házasságkötésen azt nem tudjuk, de azt igen, hogy egy év múlva megszületik első gyermekük, egy kisfiú, aki az apa nevét kapja a keresztségben. Így ő let *III. József*, mivel az apa és az akkor már nem élő nagypapa is ezt a keresztnévet viselte. Őt, még négy gyermek követte: Árpád 1858-ban, Ida 1859-ben, Zoltán 1860-ban és egy 1864 júliusában született kislány, aki hét hónapos korában gyászt hoz a családra.

Testvéreivel, édesanyjával, gyakori levelezés útján tartja a kapcsolatot, mely a honvágy erősödésére vall. Ezen levelek közül testvérbátyja, Elek levelei között több fenn is maradt.⁹³

⁹³ ÁL. Böszörményi okmánytár.

Böszörményi József, a gyógyszerész

Gyermekeiről, a gyógyszer-tár felújításáról (1865), Miskolc eseményeiről számol be. Hogy pontosan mikor dönt hazatelepedéséről, azt nem tudjuk, de 1868-ban már Szatmáron van a család, hiszen a fiúk az 1868–69-es tanévben már a Szatmár-németi Helvét Hitvallású Gimnázium tanulói, József a IV-et, Árpád az I-t járja. A hazatelepedést az tette lehetővé, hogy a Nagy Piac téren (1884 július Deák Ferenc tér) a berenczei Kováts-ház mellett emeletes házat vásárolja meg,

melynek földszintjén megnyitja Szatmár második gyógyszer-tárát.

Ida, az 1871–73-as tanévben a Protestáns Nőnevelde tanulója, ahol vallás, francia nyelv, rajz és zenei oktatásban részesül több leányunokatestvérrel, Elek nagybátyjának lányaival, Jolánnal, Bellával, Margittal egyetemben. József érettségi után jogot, Zoltán pedig édesapja nyomdokaiba lépve gyógyszerészetit végez, majd hazatérve a családi vállalkozás ad munkahelyet számára is.

A gyógyszerészet igen jövedelmező vállalkozás volt, mely abból tűnik ki, hogy a város adófizetőinek névsorában Böszörményi József 544 forinttal a 6. helyen volt. Őt, Lengyel Márton gyógyszerész előzte meg eggyel, a legtöbbet, 775-öt Keresztes András földbirtokos fizetett.⁹⁴ Ezzel a magas adófizetéssel helyet biztosítottak maguknak a gazdasági társaságok vezetőségében. E mellett Józsefet a városi képviselőtestület tagjainak soraiba is beválasztották. 1877. augusztus 6-án a 18 éves Ida lányuk házasságkötésére kerül sor a szatmári Láncoz templomban, akit a

⁹⁴ Szamos, 1883. október 7.

miskolci születésű és lakossú 31 éves vaskereskedő, Szabó József vesz nőül.

1886, bánat és öröm éve a családnak. Április 16-án 63 éves korában hirtelen meghal a családfő, József, aki nem érte már meg jegyben járó idősebbik fia frigyre lépését a 19 éves óvári Szeőke Katalinnal, Szeőke Bálint földbirtokos hajadon lányával. A szeptember 26-án kötött házasság egyik tanúja a menyasszony nagybátyja, Lichtenstein József a neves miskolci földbirtokos, országgyűlési képviselő volt. A doktorátussal rendelkező, ifj. József 30 éves korára már kir. alügyész, mely révén a házasságot követően Debrecenbe telepszene, ahol megszületnek gyermekeik: Kata, Mária és József. Pár év múlva a családfőt kir. főügyész-helyettesnek nevezik ki, sikeres pályáját azonban 1904. február 4-én 48 éves korában bekövetkezett halála törli meg. Szatmáron a Szamos február 7-i számában gyászjelentést tett közzé a család:

„Böszörményi Nagy József 1904. február 4-én 48 éves korában, házasságának 18. évében Debrecenben elhunyt. Gyászolja: felesége, szül. Szeőke Katalin, anyja, özv. Lichtenstein Lina, gyermekei: Kata, Mária és József, az elhunyt testvérei Árpád és Ida, férjezett Szabó Béláné.”

Temetésére Debrecenben került sor. Katalin asszony három fiatal gyermekével 18 évi házasság után maradt özvegyen.

A gyógyszertárat az apa halála után Zoltán vezette 1892. január 24-én bekövetkezett haláláig. Fegyverrel, önkezével vetett véget életének. Zoltán halálát követően a gyógyszertárat nem zárták be, bérlőknek adták ki, mint például a világháború körüli években dr. Guttman Bélának.

A Deák téri (15. szám) családi ház az 1900-as évek elején még Böszörményi-tulajdon,⁹⁵ pedig a családból már alig van, aki lakja, 1921. január 12-én Árpád is meghal, ezért az épületet eladásra bocsátják, így 1924-ben már Keszler Antal és felesége, Salamon Gizella kezébe kerül, akik kalaposüzletet működtettek a földszinti részen. A ház még 1935-ben is az ő birtokukban volt.⁹⁶ Szatmár bombázásakor, 1944. szeptember 19-én találat

⁹⁵ Borovszky S.

⁹⁶ Anuarul Statistic 1929, Tankóczy Gy., p. 168.

érte, ezért hosszú ideig romos állapotban volt, de még a szomszédos berenczei Kováts-ház 1968-as bontása előtt lebontották, így a két telek együtt adott helyet az Aurora Szállónak.

Böszörményi Elek és fia, Emil, Szatmárnémeti elismert személyiségei

Böszörményi József és Szeőke Polixéna fia, Elek 1820. szeptember 3-án elsőként örvendeztette meg a fiatal párt a pettyéni birtokon. A Szatmári Református Gimnáziumban elnyert érettségi diplomával Pestre küldik jogot tanulni. Ezt elvégezve, szatmári ügyvédeknel sajátította el a szakma fortélyait, majd önálló ügyvédi irodát nyitott, mely évről évre egyre nagyobb elismerést szerez számára. Közbirtokossági ügyekre, birtokrendezésekre, birtokörökösödési perekre specializálta magát. A Böszörményi Zsigmonddal kapcsolatosan már említett Ráthonyi-rokonságból, például a Kőkényesden élő Ráthonyi Ákos (1834-1876) 1863. augusztus 12-én levélben kéri Eleket, mint ügyvédet, képviselje őt a gacsályi legelőügyben, mivel a falu úrbérései nem akarnak a legelőhasználatért bért fizetni, mondván, hogy a legelő közbirtok. Ákos levelében kifejti, hogy a legelő mindig a Ráthonyiak tulajdona volt, csak jóakarattal engedték meg, hogy az úrbérések jószágai legelhessenek az illető területen.⁹⁷

Elek 32 éves, amikor elérkezettnek látja az időt a házasságra, a családalapításra. A társnak való lányt Laskodon a Jármy családban szemeli ki, ahova nyáridőben fiatalként annyiszor ellátogattak, hiszen a két családot rokoni szálak fűzték össze.

Az esküvőt 1852. június 14-én Laskodon tartották, ahol őszámára a tanú édesanyjának testvére, Szeőke Károly, a lány tanúja pedig Jármy Imre és Jármy Tamás voltak. A háromszori hirdetés bizonylatát Szatmárról Gabányi László főispán, Jolán számára pedig Bay Ferenc Szabolcs vármegyei főispán adta ki.

⁹⁷ ÁL. Böszörményi okmánytár.

A nála 15 évvel fiatalabb Jolán kisasszony így, mint fiatalasszony érkezik a szerteágazó Böszörményi családba, s egyben a számára nagyvárosba, Szatmárra és annak társasági életébe. Jolán nyolc gyermekkel bővíti a családot, ezek közül hat éri meg a felnőtt kort. A családi nevet az utolsó szülött viszi tovább, mivel előtte csak lányok születtek: Etelka (1853), Jolánka (1854, másfél évet élt) Vilhelmina (1856), Jolán, (1857) (az 1855-ben elhunyt kislány nevét kapta, valószínű azért, hogy az anya nevét is vigye tovább egy utód, pedig elhunyt gyermek nevét nemigen adták a családon belül egy újszülöttnak), Margit (1859), valamint Izabella (1861). Hat év múlva felcsillan a remény a névörökítésre, mikor megszületett Jenő (1865), de szegényke még azon évben meghalt, így végül a névörökös a már nagyocská lányok által is igen várt fiú, Emil (1869. október 19.) személyében született meg.

A család megélhetését az ügyvédi munka honoráriumain túl, a harmadik Böszörményi gazdasági központ is biztosította, mely újabb keletű, s Nagykolcson jött létre. A 700 holdas birtok központjául a Főutcából nyíló Sikátor utca Szamos felőli részén az 1880-as évek végén egy kúriát és a gazdálkodáshoz szükséges melléképületeket építettek. Erről a család legfiatalabbja, Emil 1888. július 3-án a Karlsbadban (ma Karlovy Vary, Csehország) gyógykezelésen lévő „*drága apámat*” a következő szavakkal értesíti „*Kolcson az udvari építkezés szépen halad*”, ami bizonyosságul szolgál az épületek korát tekintve.

Az épület leírása. Magas alapú, hattengelyes, előtornácos épület, közepén kiugró hatlépcsős portikusszal, melyet a szélességgel arányos timpanon fed. Az előkertre tekintő tornác oszlopközeit valamikor az 50-es évek végén üvegezték be, mivel egy 1954-ben készült fényképen még nyitott tornácot láthatunk. Az épület hátsó részén bádogtetős veranda ugrik ki, mely a nyári kellemes időtöltés, a családi ebédek színhelye lehetett. Az épület alá lakás számára is alkalmas pincét építettek, melyben a gazdaság alkalmazottainak családjai kaptak helyet. A hatalmas épületet cserepes sátozott fedő fedi.

A birtokokra való kijutás szükségessé tette, hogy a család szatmári lakóhelyének udvarában, a Fapiac utca Sétatér felőli részén, a Szénapiac utcában (1908-tól Árpád u.) lovakat tartsanak, de Emil, mint fiatalember gyakran lóháton is közlekedett. 1871 őszén új kocsit csináltatnak, melyről egy családi levelezésből értesülhetünk. Az 1870-es évek közepén az Eötvös utca 24. számra (a régi Kápolna u.) cserélik otthonukat.

A családi okirattárban fent maradtak Elek levelezései ügyfeleivel, családtagjaival, melyek fiának halála után a Szatmári Állami Levéltár birtokába kerültek.

A levelek a család mindennapi életének tükröi

A levéltár két családi okirat- és levélgyűjteményt őriz: a Popp Aurel festőművész családjáét, valamint a Böszörményi Elek és fia, Emil okiratait, leveleit. A Böszörményiek családi levelezésében búvárkodva, a levelek morzsáiból próbáltunk képet alkotni egy polgárisodott nemesi család mindennapi életéről, a családon belüli kapcsolatokról, a gyermekek taníttatásáról, a lányok férjhez meneteléről. De minden levélben található a kor politikai eseményeire, gazdálkodási módjára, a társadalmi életre vonatkozó ma is értékelhető információ, valamint a családfa kiteljesedéséhez felhasználható adat, mint például az egyik levélben, Emil szüleinek 38. házassági évfordulóját említi, így vált ismertté, hogy Elek mikor nősült és mikor született első gyermekük, melyet később az anyakönyvből is sikerült megkapni.

A családi okirattárba 243 levél került be, melyet a családfő, Elek gyűjtött össze, mivel ezek egy néhányat kivéve, mind neki vannak címezve. A 243-ból 209-et gyermekei, 21-et felesége 13-at pedig testvérei, valamint veje, Kiszely Tibor írt. Sajnos a levelek egyetlen borítékját sem őrizték meg, melyek szintén adatforrások lehettek volna, valamint nem őrződtek meg a válaszlevelek sem.

Jármay Jolán Böszörményi
Elekné családi címere

B. Vilma monogramja

B. Etelka monogramja
1877-ből

B. Margit monogramja

B. Jolán monogramja

A levelek alapján megállapítható, hogy Elek és családja Szatmáron lakva, jövedelmileg kettős életet vitt: egy felől jogi végzettsége alapján ügyvédi irodát tartott fent, de ugyanakkor, mint birtokos is számon tartott személyiség volt, mivel Szatmárudvariban, Pettyénben, Nagykolcson nagyobb birtokkal bírt, a Szatmárhegyen pedig szőlő és gyümölcsösük is volt, valamint egy zajtai birtok, melyről a Szamosban megjelent újság hirdetésből szerezhettünk tudomást: *„Böszörményi Elek közbirtokossági ügyvéd zajtai regále jövedelmét 3 évre árverésen bérbé adja.”*⁹⁸ A birtokok munkálatai, termése, annak értékesítése, hogy mennyire a család közös ügye volt, a levelek nagyon szépen tükrözik. A gyerekek tizenévesen távoli iskolákba kerülve, szinte minden levelükben rákérdeznek a munkálatokra: 1886 aug. hány kereszt lett Udvariban és Kolcson, 1871. okt. szedik-e már a málét? de mikor otthon vannak részt is vesznek főleg a gyümölcsszedésben, az almás a feleség gondja, de ő jár ki férje távollétében a gazdatiszt irányította munkálatok felügyeletére. A repcevetés minden évben igen nagy területet foglalt el. Nyomtatják a repcét (a szemnyerés régi gépesítés előtti módja) a csűrben szórják, majd mossák a búzát, írja kaltenbergi gyógyfürdőn pihenő férjének Jolán. A 19. századvégi filoxéra invázió az egyik levélben is megjelenik: Terjed-e a filoxéra? kérdezi fia, Emil Pozsonyból, ahol középiskolai tanulmányait fejezi be. De szó van a 70-ben zajló tagosításról, az 1886 februári árvízről, mely Nagykolcsot, Szatmárudvarit sújtotta, az 1889 januári szatmárudvari tűzről.

A neveltetés gondjai

A 19. században a nők a társadalomban, de jobbára sokszor a családban is a másodrendűséget kellett vállalják, a család összetartása, a gyermekek nevelése volt elsősorban szerepük.

⁹⁸ Szamos, 1875. április 4.

Nem volt ez másként a Böszörményi családban sem. A gyermekek iskoláztatása a szatmári református elemi iskolában kezdődik, majd VI. elemi osztály után először Pesten, majd a Szepes vármegyei Szepesolasziban (Spisské Vlachy, németül Wallendorf, Branyiszközi és Királyhegy érintkezésénél, 21 km-re Iglótól), a Szepesség 13 városának egyik patinás németek alapította városban, illetve annak evangélikus leányiskolájában, gimnáziumában folytatódik, főleg, hogy német nyelvet tanuljanak. Így kezdenek gyűlni a családi levelek. Ha belegondolunk, hogy az 1860-as évek vége felé Szatmárról eljutni Pestre, de főleg az Északi-Kárpátokba, s ott hagyni egy 12-13 éves kislányt az alföld viszonylag kedvező éghajlatú sík vidékéről a zord telű hegyvidéken, sem a szülőknek, sem a lányoknak nem volt könnyű elfogadni.

Elsőként 1864-ben *Etelkát*, 13 évesen Pestre küldik nevelőintézetbe, ahonnan szép olvasható leveleket küld, két év múlva már több levelét szüleinek németül írja, ezzel bizonyítva szorgalmát. Amikor 1866 júliusában a császárné (Szizi) Pestre látogatott, Etelka azt írta haza: „*ma megérkezett a császárné - Ó de szépasszony - a gyermekei is vele voltak*”. Az 1866-67-es tanévet még Pesten tölti, de ezzel leánykori levelezése véget is ér.

A család nem elégedhetett meg a pesti nevelőintézettel, mert a kisebbeket már egy Szatmártól távoli, az előbbieken már említett Szepességi városba viszik. Hogy kinek az ötlete volt ez - az abban az időben nem egy könnyen megközelíthető oktatási hely választása -, ma már nemigen lehet kideríteni, mivel a levelekben sincs utalás rá, de az tény, hogy családi egyetértéssel határozhatták el, melyet elsősorban az bizonyít, hogy több unokatestvér is tanult egyidőben ebben az evangélikus polgári leányiskolában, illetve gimnáziumban.

1868-ban a 12 éves *Vilmával* érkeznek elsőként Szepesolasziba, édesanyja is elkíséri, s egy magánháznál egy idős, intelligens özvegyasszonynál (a lányok mamának nevezik) szállásolják el, ahol a lakásban zongoragyakorlási lehetőség is van, de annak ellenére, hogy a gyermekek igen szófogadók, szülőt tisz-

telők voltak, Vilma első levelei elkeseredett, öngyilkosságot emlegető írások. Topánkát, strinflit küldenek és telegramoznak (távirat) is neki, így decemberre már megnyugodva, mondhatni azt, már szeret ott lenni.

Tanulásról, fiúk látogatásáról mesél, levelezik a széles rokon körrel (a leveleket akár kapják, akár küldik, a mama mindig elolvassa, csak így tehetők postára), fényképeket kér (!), és hat parkett bugyit, mert igen hideg van, „*már szeptember végétől nem fürdünk*” – írja egyik levelében. Tavasszal már kalapra, napernyőre vágyik (magára utaltságában megjön az önbizalma, kezd nagylánnyá válni). Lutheránus templomba jár, „*de milyen nagy a különbség a református és a lutheránus között*” – írja 1870. szeptember 1-jén Szatmárra küldött levelében. Az apja Pestről szép zöld levélpapírt küld neki és nemesi koronás monogram pecsételőt, mellyel levélpapírjait szignálja. Két évet tölt Olasziban anélkül, hogy hazahozták volna. Közben itthon egy új testvérke született, Emil, egy kisfiú az öt lány után, akiről igencsak gyakran érdeklődik leveleiben.

A taníttatás kiadásai, a fáradozás, a gyerekek szenvedései végül meghozzák az eredményt, melyet a németül írt leveleik bizonyítanak elsősorban. Vilmán kívül még két húgát, *Jolánt* és *Margitot*, valamint két unokatestvérét, Böszörményi Károly Szatmár polgármesterének lányait, *Bertát* és *Ilonát* is egy-egy évig Olasziban tanítatják, így van, mikor négy szatmári is tanul ebben az evangélikus polgári leányiskolában, mely a lányokat főleg gyakorlati életre, zenére, énekekre, táncra, színpadi fellépésre, nyelvismeretre, családanyai szerepre nevelte. *Bella* (Izabella), a legfiatalabb lány mire 15 éves lett, már napi vonatjárat volt Pestre, valószínű ezért őt már nem viszik Olasziba, Pesten taníttatják, onnan írja első levelét 1875. október 31-én. A III. polgáriba veszik fel, ha előtte magánórákra jár németből és természetrajzból.

Emil a tanulmányok útján, ő még utazott omnibuszon

A család legfiatalabbja, mindenki szemefénye, de mind ez nem hat rossz irányba magatartására, pont olyan tisztelettel beszél szüleiről, testvéreiről, mint bár melyik leánytestvére. Az ő taníttatására még jobban odafigyelnek a szülők. A Szatmár-Németi Helvét Hitvallású Gymnasium VI. osztályát bevégezve 16 éves korban, 1884-85-ben nyer érettségi diplomát.⁹⁹ Ezt követően valószínű őt is a német nyelv tanulása céljából az édesapja Pozsonyba viszi, ennek bizonyosága az 1885. november 12-től Pozsonyból küldött levelek, melyek egy szigorú aszkéta életvitelről tanúskodnak „5-kor kelek és minden nap 10-kor fekszem”. A honvág az ő leveleit is át- és átszövi, ezért rendelteti meg a Szatmár és Vidékét és sosem mulaszt el köszönetet mondani „imádott Apám”-nak. Két évet töltött Pozsonyban, majd 1887 szeptemberében hajóval érkezve, Pesten telepszik le, ahol a Pázmány Péter Tudományegyetemen jogi tanulmányokba kezd. Ekkor már két leány testvére az elsőszülött, Etelka és az ötöd szülött Margit, fiatalasszonyként él Pesten – a lányok taníttatása meghozta gyümölcsét, orvoshoz, egyetemi tanárhoz mentek férjhez.

A levelekből számos országos érdekeltségű esemény, társasági kapcsolat tükröződik. 1888 februárjában írja: „Galiciába az oroszokkal, muszkákkal szembeni háborúba visznek. Puszkagolyótól vagy kardtól fogok meghalni. Egy hárfás itt búcsúztat bennünket, de a házmesterné még ezt a búcsúünnepelt is eltiltotta, mondván a házban a koldulás és a sípládázás (verkli) szigorúan tiltva van. Még az ég is siratja a magyar népet. Ezért van ennyi hó. Ma Kuglersüteményt ettem, [minyon, magyar süteményfajta, Kugler Henrik honosította meg Budapesten az 1870-es években] a muszkák biztos nem fognak ilyennel kínálni.” E konfliktusból nem lett katonai összecsapás.

⁹⁹ A Szatmár-Németi H.H. Gymnasium Értesítője, 1885.

Közben vizsgák vannak, melynek a díja 10 forint (egy szállodai szállás 2 nap 2 ft.)

Egy 1889. január 20-i levélben már a katonai vonatkozású véderőjavaslatról tesz említést, melyet a parlament 1889. január 10-én kezdett tárgyalni. Sógora, Ákos egy véderőjavaslat elleni gyűlésen volt, 70–100 ezres tüntetés vonul naponta az utcákon, „*az ablakban kendőket lobogtattak, én is rendezője voltam, Ábrányi Emil költeményét osztogattuk. A tüntetéseket Rudolf trónörökös öngyilkosságát követő gyász, a kegyelet törte meg. A törvény tárgyalása a hónap végén fejeződött be, mely Tisza Kálmán a Szabadelvű Párt elnöke vezette kormány bukását eredményezte. Egy későbbi levelében azt írta - „... a király bevonulásánál is ott voltam. Fájdalomtól megtört képe meghiúsult”. Ennek okát a trónörökös 1889. január 30-án bekövetkezett öngyilkosságában kell látni. „Mindenkit a koronaberceg halála foglalkoztat.” Február 3. „vége a zavargásoknak”.*

A levelekben ismert nevek tűnnek fel: Darányi Ignácnál bojtárokodik, Margitot Korányi Frigyes gyógyítja, meghal gróf Andrassy Gyula, (1823–1890) 1890. február 23. levél „*Vinnyainé Szerdahelyi Gizella hívott meg, hogy az ablakból nézzem a gyászmenetet, ott volt még Szatmárról Olchváry Lilla is [Eulália, akivel 1904-ben Jókai Szatmári látogatásán elmeséltette, hogy húga, Berta hogyan provokálta ki Petőfitől „O.B. kisasszonyhoz” című hat versszakos verset], igen pompás katonai kísérettel vitték a halottat, egy fél óra alatt vonult el a menet az ablak előtt a Teréz körúton.*”

Emil szabad idejében széles körű társasági életet él: a színházban látja Blaha Lujzát az Ingyenélőkben, Nógrádynét a Thurán Annában, Maróthy Margitot az Ember tragédiájában, az operában a Hunyadi Lászlót, a Walkürt nézték meg, személyesen találkozik a szépséges Márkus Emiliával (1860–1949), aki még Ferenc Józsefet is elbűvölte. Barátaival rendszeresen látogatja a szalonokat. A polgári családok hetente fogadó napot tartanak, amikor délután az ismerősök, rokonok vizitet tehetnek a ház asszonyánál. Ezt nem kellett előre tudatni, a szobalány

jelenti be az érkezőt. *„A múlt vasárnap Kossuthné [Ferenc] elvitt Füzesséry ügyvédhez, a híres 48-as szélsőbal képviselőhöz.”*

1889 áprilisában lóvasúton, azaz omnibuszon utazik barátaival a Városligetbe, mely este 10-ig közlekedik.

Mindezek ellenére 1890 április 11-én a húsvét alkalmából azt írja haza: *„milyen szép lehet a tavasz otthon, be sokért nem adnám, ha kikocsikázhatnék kedves jó Apámmal a falura. Így most bezárva ebbe a rengeteg városba erről az élvezetről május végéig le kell mondanom”.*

Utazás, üdülés

A levelekben utazási kalandokról, üdülésről, nyaralásról is hírt kapunk. Jolán 1871 áprilisában Olasziból azt kérdezi levelében: *Hol tart a vasút?* (mármint a szatmári vonal építése) Majd örömmel veszik a hírt, hogy június 1-jén megindult a forgalom, ezzel Szatmár is bekapcsolódott a magyar vasúthálózatba, addig Debrecenig kellett menni kocsival, hogy vasútra szállhassanak. Emil 1888. január 11-én Pestre utazva, a vonat olyan hóviharba került, hogy Ebesen három napot kellett álljon, s a 150 utas az őrházban töltötte a napokat, vagy akinek pénze volt szánval bevitték Debrecenbe, mint ahogy őt is. Egy Szatmár-Budapest út 35 forintba került, mely egy diák egy havi koszt pénzét jelentette. Budapest-Párizs 200-250 forint. Híre megy, hogy Berlinben már nem zörögnek a fiákerek, mert a kocsi kerekére gumit erősítenek. A vagyonosabb réteg, aki megengedhette magának, nyaralni gyógyfürdőre járt. A levelekben a felvidéki Bártfa, Pöstény említődik, utolsó vakációjában, Emil is az utóbbiban gyógyította fájós lábát, s ott találkozott egy Kara Gyorgyevics hercegnővel és fiával, Alefa herceggel (a hercegnő Kara Gyorgyevics szerb szabadsághős, a szerb királyi ház megalapítójának leszármazottja), Erdélyben Herkulesfürdőt, Ilondát, tájainkon Bikszádót, Büdössárt említik. Emil leírja egy 1892-es Büdössára való utazását. *„Vámfaluiig kocsival majd tovább szekérral egy darabig, ahol már a szekér sem nagyon ment, két ember*

a hátán vitte a retye-motyómat, Vilma már fent volt, még az nap este megfürödbettem. Délelőtt mindenki fürdik, majd lefekszik, este újból fürdés, 12-15 személy van a fürdőn. Este vesta-tűzet gyújtunk és mindenki körül üli.” Anyja már fiatal korában járt itt, akkor is ilyen volt, mint most – mesélte gyermekeinek.¹⁰⁰

Asszony lesz a lányból

A lányok mire eladó sorba kerülnek, már Szatmár báltermeinek, a társasági életnek divatos, intelligens kisasszonyaiként repülnek ki a családi élet útjára.

Elsőként a 18 éves *Vilma* talál kérőre domahidai Domahidy Sándor ügyvéd, Domahidy Pál vármegyei első alispán és Maróthy Lujza fiának személyében. 1874. október 31-én pecsételik meg kapcsolatukat templomi esküvővel. E kapcsolatból öt gyermek született: Elza 1875. augusztus 22., Alexandrin és Lilla ikrek, 1876. szeptember 25., valamint Pál és Regina szintén ikerpárként bővítették a családot 1880. június 27-én, de a felnőtt kort Lilla és Regina nem éri meg.

Vilma asszony férjéhez hasonlóan részt vett Szatmár társadalmi életében, egy időben a református nőszövetség elnöki tisztét töltötte be, a Szatmári Tűzoltó Egyesület zászlóavatásakor őt kérték fel a zászlóanya szerepére.

Férjének 1908. január 28-án 34 évi házasság után váratlanul bekövetkezett halála igen megrázta mindkét családot, de épp úgy a város polgárságát is. Nagy tiszteletben álló személyisége volt a városnak, hisz 1874-től a királyi ügyészi állást töltötte be, az ő javaslatára alakult meg a Szatmári Takarékpénztár, mely elnökéül választotta, igazgatója volt az Első Téglagyár Rt.-nek. Temetésére január 30-án került sor az Eötvös utcai gyászháztól, 31-én délelőtt 11-kor pedig a domahidai református templom cintermében helyezték örök nyugalomra.

¹⁰⁰ ÁL. Böszörményi okmánytár.

Vilma, mint özvegy négy évvel élte túl férjét, viszonylag fiatalon, 55 éves korában, egy vasárnap reggelen, 1912. január 7-én hunyt el családi otthonukban. 9-én a Lánchos templomban megtartott gyászistentisztelet után déli 2 órakor különvonat vitte a hamvakat Domahidára, ahol a temetést követően férje mellé helyezték a családi kriptába.¹⁰¹

Három évvel később 1877. szeptember 11-én 24 évesen *Etelka* határozza el, hogy összeköti életét a máramarosszigeti születésű benedekfalvy Kiszely Tibor jogvégzett budapesti elvált fiatalemberrel. Otthonukat Pesten rendezik be, így öccse, Emil, mint pesti egyetemista gyakran látogathatja nővérét. Az ifjú férj szeptember 22-én azt írja apósának: „*Maholnap két hete lesz, hogy szeretett és tisztelt családja tagjává lenni szerencsés valék, jobb választást, mint Etelkámát nem is tehettem volna. Maradok Elek apám második szerető veje.*”

Etelka szüleivel való levelezése tíz év után folytatódik, amikor már, mint fiatalasszony küldi haza híreit mindennapjairól. Érdekességként az 1877. december 27-én kelt leveléből idézünk, amiben leírja karácsonyi ebédjük fogásait, mely, mint egy jellemzője volt egy pesti, jómódú, intellektuel család ünnepi menüjének, mely a szobalány felszolgálásában került az asztalra: „*Feketeleves consuméval, dinszelt nyúlpecsenye garnírunggal, töltött káposzta oldalas rásütve, máktorta, befőtt és gyümölcs.*”

A feketeleves a kor divatos étke volt Szatmár vidékén, ez volt például az első fogás 1900 márciusában a városba érkezett Hegedüs Sándor kereskedelem-ügyi miniszter tiszteletére adott díszebéden.¹⁰² A feketeleves az ókori görögök étkezésének főfogása, mely egy disznóhúsból és vérből készült savanyú levesféle volt.¹⁰³

Családjukban két gyermeket neveltek: *Andrást* és *Tibort*, ő lett volna a családi név örököse, de 1918. október 1-jén, 27 éves ko-

¹⁰¹ Szamos, 1912. XL/9, XLIV/5.

¹⁰² Szamos, 1900. III. 32./17.

¹⁰³ RNL., 7 köt. p. 289.

rában hősi halált halt az olasz fronton. Tibor, a férj 1898. szeptember 11-én Pesten hunyt el, hamvait Szatmárra hozták és a vasúti református temetőbe, Elek családjának sírkertjébe helyezték. Fekete gránit sírkövére hősi halált halt fiának nevét is felvésték.

Az esküvők sorát a családban *Bella* (a keresztségben az Izabella nevet kapta) folytatta, aki 1878-ban Keizler Istvánhoz megye nőül. Házasságuk rövid életű volt, 1881-ben újra párkapcsolatra lép benedekfalvi Luby Béla földbirtokossal. A Szatmár közeli Nagygécen, a férj családi birtokán rendezik be otthonukat, gazdálkodásból tartva fent az egyre bővülő családot, gyakran bekocsikázva a kis Lászlóval, Annával, Magdával a nagyszülői házhoz. A férj Szatmár számos bizottságának tagja, 1901-től a Kossuth Párt színeiben a csengeri kerület képviselője. A lányok már révére érnek, amikor az édesanyján gyógyíthatatlan betegség lesz úrrá, 1920. április 18-án „*hosszú és kínos szenvedés után az Urban csendesen elszenvedett.*”¹⁰⁴

benedekfalvi Luby Béla arcképe

A nagygéci családi sírkertben helyezték örök nyugalomra. Az 1970-es árvíz rommá döntötte a falut, melyet nem engedtek visszaépíteni, így mindent felvert a dudva, a temető is elbokrosodott, a régi sírkövek közül csak egy őrződött meg az 1921-ben elhunyt, Domahidy Etelkáié, aki idejött férjhez.

A család harmadik leánya, *Jolán* is 24 éves, amikor a Debrecenben született özvegy Bohuss József, szatmári kir. aljárásbíró kéri nőül. Egybekelésük elhatározását 1881. december 3-án

¹⁰⁴ Nyíregyháza Megyei Levéltár: Gyászjelentés.

pecsételik meg. Nehéz sors várt erre a fiatalasszonyra. A család boldogságát az apa daganatos betegsége – mely a családi levelezésekből tűnik ki –, majd 1888. március 21-én, 38 éves korában bekövetkezett korai halála romba dönti. Három gyermekük született: *József, Jolán* és a harmadik *Ferenc*, aki nem ismerhette édesapját, mivel apja halála után egy hónappal jött a világra. Így Jolán a továbbiakban szüleinek támogatására szorult. Első gyermekét 9 évesen elveszti, a két felnőtté vált, sikeres életútra lépett. Jolán, Szilágyi Béla óvári földbirtokos felesége lett, Ferenc pedig gépészmérnök Budapesten. Jolán már serdülő leány korában is gyakran betegeskedett, nővére, Vilma egyik Olasziból küldött levelében azt írta: „...*valamelyik testvérem, vagy Ilona (unokatestvére) jó lenne ha itt lenne, csak Jolánka ne jöjjön mert ő beteges, inkább Margit jöhetne.*” Felnőtt korában is, mint asszonynak szív problémái voltak, melyet gyermekének elvesztése még súlyosbított. Halála napján még a piacon járt, hazamenve rosszul lett és délelőtt 11-kor életének 55. évében, 1913. május 20-án meghalt. „*Puritán jellemű, igazi magyar asszony volt*” – írta halála kapcsán a Szamos.¹⁰⁵

Lassan megürül a családi otthon, négy lány már férjnél, Emil Pesten egyetemista, így *Margit* egyedül maradt a szülői háznál. Emil szüleitől kapott egyik levélre válaszolva, azt írja „*mindent vártam csak hymen hírt nem és még, hogy a jegyváltás is megvolt, igen meglepett*”. Úgy gondolja, írja levelében, hogy *Margit*-nak ezt a kapcsolatot bizáky Puky Ákos budapesti sebész főorvossal, aki egyben egyetemi magántanár is, Domahidy István főispán hozhatta össze. A két fiatal – akik már nem is olyan fiatalok, hisz *Margit* 27, Ákos 41 éves – 1886. július 15-én köt házasságot. Otthonukat a férj munkahelyéhez kötve Pesten, a Szervita téren rendezik be. Ákos, apósának a névnapjára küldött levelében azt írja: „*...a verandán ülök és egy angyali oldalborda ül mellettem,*” egyben emlékezik házasságuk első évfordulójára, mely szintén erre a napra esett. Annak ellenére, hogy az apa orvos,

¹⁰⁵ Szamos, 1913. V. 21./116.

első gyermekük, a kis Margit két hét után meghalt, majd egy újabb kislány született, aki a Lilla nevet kapta. Zugligetben kis házas telket vásárolnak, mely az 1800-as évek végén még a város, nyaraló, üdülő övezetének számított, megtartva azért belvárosi lakásukat. Ákos 60 éves, amikor 1905. október 3-án özvegyen hagyja feleségét. Hamvait a szatmári vasúti temető fogadta be. Margit asszony később Bábolnára költözött, de tíz év után visszatér Budapestre, s hosszas betegség után 1915. szeptember 10-én távozott az élők sorából. Hamvait hazahozták és a Böszörményi sírkertbe férje mellé helyezték. Sírjukat a temető gondnoksága felszámolta, de szerencsére sírkövüket a kőtárba helyezték.

Az apa halála

Emil pesti diákévei 1891-ben a jogi doktorátus megszerzésével véget érnek, hazatérve apja mellett joggyakornok, hogy jártasságot nyerjen a törvények labirintusában, ez törvényes előírása volt a kornak. Éppen, hogy letelik a három év, amikor tragédia éri a családot, az apa, Szatmár egyik tekintélyes személyisége, 1894. május 3-án 74 éves korában távozik az élők sorából.

A Szatmári Hírlap 1894. május 5-i száma a következő nekrológot és gyászjelentést közli:

„Böszörményi Elek. Városunknak egy széleskörű s osztatlanul tisztelt családjára borított megmérhetetlen gyászt a kérlelhetetlen halál, midőn társadalmi életünk eme kimagasló alakját sírba döntötte. Egy vala ő az igazság erős védelmezői közül; mintaképe a szorgalomnak; kegyeltje a szerencsének, megáldva minden téren sikerekkel és gazdag eredményekkel. Saját kartásai meghajolva jogi képzettsége és mély tudománya előtt, maguk között első helyre emelték akkor, midőn az ügyvédi kamara elnöki székével megtisztelték. Kitartó buzgalommal szolgálta egyházát is, melynek buzamos időn keresztül szintén első rangú tisztét, a főgondnoki állást általános megelégedésre viselte. Munkás tagja volt a vármegyei törvényhatóságnak és az utóbbi időben oly sok

fontos feladatot megoldó közigazgatósági bizottságnak. Megengedte a kegyes sors neki ama ritka örömet, hogy családjának tagjait, és azok közül nem egyet a hivatali élet magas fokán láthatott, akik hulló könnyeikkel ma méltó jogon és nehéz gyászsal siratják kialvását ama szöveteknek, mely neki oly nagy időközön keresztül világított és melegített. Emelje fel a mélyen lesújtott családot ama közrészvét, mely az ő drága halottjukat sírjába kíséri. A családi gyászjelentés a következőleg hangzik:

„Özvegy Böszörményi Elekné sz. szolnoki Jármly Jolán úgy maga, mint gyermekei: Etelka és férje benedekfalvi Kiszely Tibor, Vilma és férje domahidi Domahidy Sándor, Jolán özv. Bobuss Józsefné, Margit és férje bizáki Puky Ákos, Bella és férje benedekfalvi Luby Béla, Emil; - unokái: Kiszely Andrea és Tibor, Domahidy Elza, Alexandrin és Pál, Bobuss Jolánka, Ferencz és József, Puky Margit és Lilla, Luby László, Anna és Magda: az elhunytnek testvérei: Böszörményi Károly, Böszörményi Polixéna özv. szentmiklósi Pongrácz Alajosné, Böszörményi Katalin férj. félegyházi Jakó Pálné, Böszörményi László: az elhunytnek sógora szolnoki Jármly Ödön és az összes rokonság nevében a megtört szív legmélyebb fájdalomával tudatja hiripi és ivácskói Böszörményi Elek jubilált köz- és váltóügyvédnek, Szatmár vármegye törvényhatósági és közigazgatási bizottsági tagjának a szatmárnémeti ev. ref. egyház egykori főgondnokának, a szatmári ügyvédi kamara volt elnökének, a legjobb férjnek, gyöngéd szerető apának, nagyapának, testvérnek, apósznak és rokonnak imádott családjának szentelt munkás életének 74-ik, legboldogabb házasságának 42-ik évében, 1894. év május 3-án d. u. 1 órakor végelgyengülésben történt gyászos elhunytát. A boldogultnak hült teteme folyó hó 5-ik napján d. u. 3 órakor fog a szatmári ev. ref. templomban végzendő szertartás után örök nyugalomra helyeztetni. Szatmár, 1894. május 3-án. Legyen áldott az elhunytnek emléke!”¹⁰⁶

A Lános templomi ravataltól hosszú kíséret vitte a vasút melletti református temetőbeli örök nyughelyére, ahol kilenc

¹⁰⁶ Szatmári Hírlap, 1894. V. 5.

unoka hullatta könnyeit a bezáródó sír fölött. Sírját egy fekvő, fekete gránit sírkő jelzi, végén a névvel, Böszörményi Elek/1820-1894.

Elek halála nem volt épp váratlan, már jó ideje gyengélkedett, melyre abból is következtethetünk, hogy a halál okát végegyengülésként jelölték meg, így az ügyvédi munkát már minden biztonnyal fia, Emil vitte az utolsó években. A birtokok ügyei pedig részben a feleségre, Jolánra maradt, aki – amint a levelekből kitűnik – tevékeny intézője volt a családi gazdaságnak. Különösebb segítséget pedig nem is nagyon volt kitől várni, hiszen a lányok már mind férjezettek voltak, gyermekeket neveltek, meg nem is mind lakott Szatmáron.

Emil, mint a család tovább éltetője

Emil fiatal kezdő ügyvéd létére egyre jobban megbirkózott a szakmai feladatokkal, sőt a birtok ügyeivel is. De érzi, hogy hiányzik egy társ mellőle, ennek ellenére kilenc év telik el, míg megtalálja élete párját a felsőkubini Meskó Béla lányában, Máriában, akivel 1903 októberében Temesváron eljegyzik egymást,¹⁰⁷ majd házasságkötésükre is ott kerül sor, már csak azért is, mivel a lány édesapja Temesvár polgármestere volt abban az időben. Így, egy felvidéki nemesi család Bánságba szakadt nő tagja érkezik Szatmárra. Minden valószínűség szerint ezt a kapcsolatot édesanyjának 1903. február 3-án bekövetkezett halála is sürgette, mivel Emil így egyedül maradt.

A Meskó család Árva vármegye (a 64 vármegye legkisebbike, Felvidék ma Szlovákia) legrégebbi adományos nemes családjának egyike. A Kubinyi családdal közös ágból erednek, akik az 1222-ben élt törzsből származnak. A család tagjai felsőkubini birtokaik mellett elsősorban Árva vármegyében töltöttek be tisztségeket, jegyzők, aljegyzők, esküdtek, tisztii ügyészek. De

¹⁰⁷ Szatmár és Vidéke, 1903. november 3.

előfordulnak Nógrádban, Liptóban, s egy ág a temesi Bánságba is átszarmazott. A családból 1794-ben felsőkubini Meskó Illés Zemplén vármegyében nyert nemesi bizonylatot, melyet Krassó vármegyében hirdettek ki, ahol a család lakott, majd Temes vármegyébe költöztek. Meskó Mária családi leszármazása az 1700-as évek közepén a Temes vármegyei szolgabíróra, Ezéchielle vezethető vissza, akinek két fia, Gyula és Kálmán a vármegye ügyvédje, illetve törvényszéki ülnöke volt.¹⁰⁸

A fiatalok otthonukat az Árpád (ma Dr. Vasile Lucaciu u.) utca 24. szám alatt rendezik be, ahol az új párkapcsolatból csakhamar utódok születnek: 1904-ben Jolánka, 1906. április 10-én Lilla. A felnőtt kort csak Lilla éri meg, az elsőszülött ötéves korában, 1909-ben gyászba borítja a fiatal szülőket. Emil az ügyvédi munka és a birtokok irányítása mellett szakított időt közéleti tevékenységre is. Egyházi téren apja nyomdokait követi: egy ideig a Nagybányai Ref. Egyházmegye főgondnoka, majd 1920 után a romániai református zsinat tagja, az 1930-as években a Lorántffy Zsuzsanna Egyesületben, Uray Jenőnével, mint elnök vezették az egyesületet, melynek legfőbb célja a protestáns felsőbb leányiskolák erkölcsi és anyagi támogatása, valamint egy református tanítónőképzővel való kibővítése. Gazdasági vonatkozásban említhetjük, hogy a Szatmár vármegyei Takarékpénztár elnöke, hosszabb ideig a Szatmármegyei Gazdasági Egyesületnek alelnöke, majd elnöke, az Egyesület lapja, a Szatmári Gazda (ind. 1909. jan. 2. – megsz. 1919. jan.)¹⁰⁹ lapvezető bizottságának tagja, egyes periódusokban főmunkatár-sa, kultúra terén sem maradt le a kortól, tevékeny résztvevője a Kölcsény Körnek, cikkeket, apróbb verseket közöl a szatmári lapokban, tanulmányt írt Madáchról.¹¹⁰

Elek 1894-ben bekövetkezett halálával a feleség, majd fia, *Emil* folytatta a birtokokon a gazdálkodást, 25 évi ügyvédi

¹⁰⁸ Kempelen, B. VII/161-164.

¹⁰⁹ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája (1845-2000), pp. 326-327.

¹¹⁰ Várady A., Berey G., p. 1001.

Dr. Böszörményi Emil fényképe,
Schering szatmári műhelyének
munkája

Böszörményi Emilné Meskó Mária
fényképe

A nagykolcsi Böszörményi-kúria, épült 1888-ban

Böszörményi Lilla és férje, Mikecz Ödön esküvői képe, Szatmár 1925

Apa és fia, Elek és Emil és feleségeik obeliszkje a vasúti temető családi sírkertjében

Az 1951-ben Jászboldogházára kitelepített Lilla asszony lakásuk ajtajában

munka után az 1920-as impériumváltással feladja szakmáját, jogi tudását a közéleti tevékenységeknél felmerülő kérdésekben hasznosítja. Családjával a nagykolcsi birtokuk kúriájában tartózkodva, a szakszerű gazdálkodásra összpontosít. De azért nem zárkoznak el a közösségi élettől, kétlovas prádéskocsival (parádés) gyakran látogatják Szatmáron Bethlen utcai otthonukat, barátait, az egyházi közösségeket, hiszen a város ismert személyiségei voltak.

Csiszár Jolán a ma 80 éves nagykolcsi idős asszony, mint kislány a 40-es években gyakran járt a Böszörményi-kúriában, így ma is emlékszik a birtokos házaspárra: *Emil nagyságos úr alacsony, zömök testalkatú, kerek, pozsgás arcú ember volt, nagy mosolygós szemekkel, a felesége, Mária nagyságos asszony - mi mindég így szólítottuk - jóval magasabb a férjétől, derék, széparcú, fiatalos nő volt.*

Lilla lányuk 19 éves, amikor 1925. szeptember 25-én házasságot köt másod-unokatestvérével, a 31 éves jogással, Mikecz Ödönnel (szül. Budapest 1894. május 27.). Esküvőjükre két templomban került sor, mivel Lilla katolikus, Ödön pedig református volt. A házasságot követő hetekben Nyíregyházára telepszene, ahol Ödön ügyvédi praxist folytat, melyből egy háromgyermekes családot kellett eltartania. 1926-ban Dezső, 1929-ben Mária, majd jóval később, 1937-ben Teodóra bővíti a családot.

Mikecz Ödön – karrier és üldöztetés

1932-ben Ödön felhagyva ügyvédi munkájával politikai pályára lép, Szabolcs megye élére főispáni kinevezést kap, melyet három éven át tölt be. Ezt követően Budapestre költözik, mivel a főispáni székből Ödönt 1935-ben a Gömbös-kormány sajtófőnökévé nevezik ki. Egy év után újabb emelkedés a politikai létrán, 1936. november 7-től 1937. április 19-ig belügyi államtitkár, majd 1938. március 9-től az igazságügyi minisztériumba kerül szintén államtitkári megbízással, innen már

csak egy lépés a csúcs. Amikor meghal Gömbös Gyula (1936. október 6.), a kormányt Darányi Kálmán veszi át, melyben Ödön 1938. március 9-től az igazságügy-miniszteri posztot kapja meg. A Darányit követő Imrédy-kormányban is megtartotta miniszteri állását, de rövid időn belül, még azon év november 15-én lemond, és kilép a Nemzeti Egység Pártból, ellenzékbe vonulva, és mint parlamenti képviselő a felsőházban erősen és gyakran bírálja az Imrédy-kormány német irányultságú politikáját és a második zsidótörvényt. Ezért a német megszállás után, 1944 márciusától a németek zaklatásának van kitéve, de nemcsak ő, hanem családja is.

Így következik el Budapest felszabadulása a német megszállás alól, s veszik át helyüket az oroszok, akik 1945 februárjától szintén a nem kívánatos politikai személyek nyilvántartásába veszik, sőt le is tartóztatják, de tisztázza magát. Szabadulását követően kizárják az ügyvédi kamarából, amellyel lehetetlenné válik ügyvédi munkája. Ingóságok eladásából tartják fenn magukat. Ekkor a család már csak három személyből áll mivel a 40-es évek elején Dezső és Mária kivándorol, végül Ausztráliába kötve ki, csak a kis serdülő Dórácska maradt otthon. Az 50-es évek elején kezdődnek a vagyonos és politikailag megbízhatatlan személyek, családok kitelepítése. Így kerül sor a Mikecz családra is. 1951. június 5-én Jászboldogházára viszik őket, ahol egy nyári konyhában tengetik életüket egész 1953 szeptemberéig. Ekkor egy újabb településsel, Tahitótfaluval, kell hogy megismerkedjenek, ahol egész 1957-ig kényszerülnek lakni. Ekkor engedélyezik számukra, hogy egy pesti albérletbe költözzenek. A családfő éjjeliőri szolgálattal biztosította a család megélhetését.

Dóra 22 éves, amikor Hámos Elemérrel megismerkedve úgy érzi, megtalálta élete párját, akivel 1959. augusztus 3-án házasságra lép. Édesanyja, Lilla asszony, aki utolsóként viselte a Böszörményi nevet a családfa ezen ágán, fiatalon, 55 éves korában, 1961. december 30-án távozik az élők sorából, míg férje, 1965. január 21-én követi az elmúlásba.¹¹¹

¹¹¹ Adatközlő: Hámos Elemérné Mikecz Dóra, 80 é. Budapest.

A fiatal Hámos családban három gyermek született Elemér 1960. május 8-án, Dóra 1961. október 22-én és István 1962. december 25-én, akiknek ma kilenc leszármazottjuk boldogítja a nagyszülőket.

Nagykolcsi kisajátítások

Az első világháború utáni földreform következményét a nagykolcsi birtok sem kerülte el, 1922. május 6-án kisajátításra került 418 hold terület, melyből 264 hold szántó, 14 hold kaszáló, 140 hold legelő volt. A birtokosnak maradt 300 hold,¹¹² és a központ épületei. Az utolsó gazdatiszt, Kerekes Jenő nevére még emlékeznek a ma élő nyolcvanasok, aki tanítónő feleségével, családjával külön épületben szintén a birtokon lakott.¹¹³

Böszörményi Emilné Meskó Máriának Szamoskrassón 126 hold földje volt, melyből 1922-ben 65 holdat sajátítottak ki, 61 hold továbbra is a birtokukban maradt.

Az első kisajátítások után megmaradt területek 1945-ben kerültek szétosztásra. Emil 77 évesen még megéri ezt a birtokos osztályt súlyosan érintő rendeletet, hiszen ekkor már a szerzőket, igavonó állatokat is vitte, aki arra felhatalmazást nyert a földosztó bizottságtól, de a kúria még maradhatott. Lehet épp ezen évek alatt felgyülemlett megpróbáltatások vezettek Emil 1946. augusztus 6-án bekövetkezett halálához. Mint egyházmegyei főgondnokot Nt. Boros Jenő, Nt. Sárközi Lajos, dr. Kiss Bertalan és Saja Sándor kísérte utolsó útjára a vasút melletti református temetőbe. Felesége, Mária asszony egyedül maradván, elhagyta a kolcsi birtokot, s egy kis szatmári lakásban talált menedékre. Lánya és családja a lezárt határok miatt csak nehezen tudott róla gondoskodni. Szatmáron élő pettyéni származású rokonai látogatják. A 60-as években az idősek otthonában

¹¹² AN Fond Dir. Agricolă, IV. 240, p. 7.

¹¹³ Adatközlő: Kocsis Ferenc, 79 é., Nagykolcs 238.

tölti éveit, 25 évvel éli túl férjét, 90 éves korában, 1971-ben hunyt el. Férjével együtt a szatmári vasúti temető Böszörményi Elek családi sírkertjébe helyezték örök nyugalomra. Nyughelyüket egy hatalmas gránit obeliszk jelzi, melyet még életében Emil készíttetthetett, a kő piramisára felvésetve szüleinek emlékét, míg az ő és feleségének neve a sírkő coklijára került. A kövekre egy százados fekete juhar vetett árnyékot, melyet 2017 tavaszán a temetőgondnokság kivágatott.

1946-ban a kúriát és a melléképületeket az állami szervek veszik felügyeletük alá. A negyvenes évek végén kulturális célra használták, bálokat rendeztek nagytermében, míg a kúria melletti gazdatiszti lakást a kollektív gazdaság irodája foglalta el. Miután orvost kap a falu, a kúriában rendezik be az orvosi rendelőt, ahogy a nép nevezte, a diszpenzárt és az orvos szolgálati lakását. Az épület jobb oldali szárnyában gyógyszertárt nyitottak, Csirák Csaba gyógyszerész asszisztens is itt lakott családjával 1968–79 között. Sipos Irén doktornő és férje, Attila, szatmári francia-magyartanár lányaikkal, Zengővel és Gyopárral hosszabb ideig lakták az épületet. Akkor még szép időt élt ez a birtokos „hagyatéék”. A házaspár élete azonban tragédiába fordult, Attilát tragikus baleset érte, felesége pedig elhagyta a falut, új orvosok kerültek a rendelőbe, új épületet követeltek, a gyógyszertár is elköltözött, így a kúria 2012-ben megürült. Mivel elvesztette rendeltetését, gazdátlanná vált, ma ajtaja feltörve, ablakai betörve, udvara dudvával, bokorral benőve, jobb sorsra vár. Udvarában a kollektív gazdaság itt maradt rozsdásodó gyász-kocsija jelképezi az elmúlást, s temeti az egykori virágzó életet.

V. BESZÉLGETÉS A CSALÁDI NÉV UTOLSÓ VISELŐJÉVEL, MAGDA ASSZONNYAL

- *Őn még Böszörményiként nőtt fel, de már nem a pettyéni birtokon, s amint tudom, már a nagy változások évei után született.*

- Igen, én 1955. október 17-én Szatmáron születtem, s a Hunyadi utcában nőttem fel, ahol a szüleim házbérben laktak. Akkor már velünk élt Károly nagyapám, aki az utolsó tulajdonosa volt az egykori nagy pettyéni birtok maradványának, mivel az 1945-ös földosztás után már csak 10 ha hagytak meg. Fiatalon 51 éves korában vesztette el feleségét, az én nagy-mamám, Keresztszeghy Anna Magdát. Jogi végzettsége ellenére szíve mindig a birtokhoz húzott, ezért az utolsó pillanatig sem mondta fel a gazdálkodást, az ősi kúria fenntartását. Özvegységében Szilágyi Juliska, mint szakácsnő és apám gyermekkori nevelője, a Nanó volt mellette.

- *Mikor került be Szatmárra Károly nagyapa?*

- 1952-ben egyik napról a másikra ki kellett költözzön az épületből, és el kellett hagyja a birtokot, akkor jött be a fiához Szatmárra, aki éppen abban az időben, mint származása miatt megbélyegzett, agrármérnöki diplomával rakodó munkás volt. Nagyapám nem jött egyedül, két hű segítőtársa, a Juliska és a Nanó is vele tartottak, nem akarták magára hagyni ebben a nagy megrázkódtatásban a tekintetes urat.

- *Mi lett a kúria sorsa?*

- Miután nagyapám elhagyta az épületet, minden, ami benne volt szabad préda lett. Ő csak a rajta lévő ruhát hozhatta el.

Szép könyvtára volt a családnak, mely apáról fiúra öröklődött, ennek egy részét a családi okiratokkal együtt az udvaron elégették, más részét széthordta a falu. A 90-es évek után, mikor kezdték kijárni, voltak, akiktől visszakaptunk egy-egy kötetet, például a száz kötetes Jókai sorozatból. Benne van a család pecsétje és a leltári szám. A bútor egy része ottmaradt, mivel az épületet, mint kollektív gazdasági irodát használták, az oda illő bútorokat megtartották, míg a szebb, irodába nem illő darabokat behozták a Szatmári Múzeumhoz. Egyszer még fiatal lány koromban apám mutatta is mikor látogatóban voltunk egy kiállításon: „nézd csak, az a szép kaszli valamikor a miénk volt”. De visszakaptunk a faluból egy szép saroktükröt, egy kis metszett üveg vázát, nagymamám receptes könyvét, egy családi fotóalbumot, csak sajnos nincsenek nevek a képeken, valamint két festményt, a nagybányai festőiskola két művészeinek alkotását: Thorma János: Ibolyaszedő lány és Sztelek Norbert: Nyárfás című képét. Maradt egy címeres pecsétgyűrű, melyből én nyakláncra való medált készítettem. Így őrzöm családom múltját.

- *Fiatalként találkozott-e még Böszörményi leszármazottakkal?*

- 10-12 éves voltam, amikor édesapámmal többször meglátogattuk a Zsóka nénit. Ő a Csokonai utcán lakott házbérben, nagyon szegényes körülmények között, de azért látszott a műveltsége, családi származása. Apám mindig kérte, hogy csókoljak kezét a néinek, én tiltakoztam, hogy én lány létemre csókoljak kezét? Ő neki nem volt családja, nem ment férjhez. 1965-70 között halt meg. Emlékszem még a Mária néniére, dr. Böszörményi Emil bácsi özvegyére, egyetlen lányuk Magyarországra ment férjhez, Mária néni itt maradt egyedül. Idős korára az idősek otthonába került, de minden vasárnap hozzánk jött ebédelni, míg csak át nem helyezték az otthon Nagykarolyba, így az ebédek elmaradtak. Abban az évben meg is halt, ide Szatmárra a református temetőbe helyezték örök nyugalomra a férje mellé.

12 éves voltam, amikor Károly nagyapám meghalt. Itt Szatmáron volt a temetési szertartás, de a pettyéni temetőbe vittük

ki. Emlékszem mikor a gyászkocsi a falu szélére, a Homoród hídjához ért, az emberek már ott várták a gyászmenetet, levették a koporsót és a vállukon vitték a Böszörményi-sírkertig, a hatalmas százados hársfa alá. Ez is szépen igazolja, hogy megbecsült ember volt, mert ő is, mint birtokos, mindenkivel emberként viselkedett, akár dolgozott neki valaki, akár nem. Ebből is kitűnik, hogy nem igazak azok a szövegek, amit erről a társadalmi osztályról hirdettek, tanítottak.

- *Önnek hogyan alakult az élete, mint felnőtt?*

- Én vegyészmérnökként végeztem és ezen a téren helyezkedtem el. 1979. június 5-én férjhez mentem Livința Ioan mérnökhöz, ezért elvesztettem a családi nevet, így én vagyok az utolsó ebben az összezsugorodott egykori nagy családban, aki a Böszörményi vezetéknevet használta. Nagyapámnak volt egy László nevű testvére, aki Magyarországon élt, az ő fia, László vihette volna tovább a nevet, de 1942-ben, amikor egyszer hazajöttek látogatóba a pettyéni birtokra, meleg nyári idő lévén ki mentek fürödni a Szamosra, ahol 12 évesen a folyóban lelte halálát.

Nekünk egy lányunk született, aki Temesváron maradt az egyetem elvégzése után, ott ment férjhez, de unokám nincsen, legalább is még nincs.

- *1990 után, a restitúciós törvényekkel, hogyan alakult az egykori birtok és az Önök helyzete?*

- A kollektív gazdaság feloszlásával a kúria megüresedett, és egy civil szervezet vette először bérbe, majd meg is vásárolta. De miért, miért nem tovább adta. Az új tulajdonosnak inkább a telekre volt szüksége ahova egy emeletes házat emelt, a kúriával nem sokat törődik, így állaga egyre romlik, környékét belepik a bokrok, a vad növényzet. Én a kúriát nem igényeltem vissza, féltem, hogy nem lesz anyagi fedezetem rendbe tenni, így inkább kárpótlást kértem. Nem akartam, hogy úgy járjon az épület, mint a Helmecezyké, mely ma teljesen romokban áll, habár a miénk is közel áll hozzá, ha az új tulajdonos nem költ rá legalább annyit, hogy állagát megőrizze. A malmot a Matcons

beton elemeket gyártó cég vette meg, szépen rendbe tették. Mi a kúria mellett a telekből 64 árt kaptunk vissza, ahol én, nő létemre folytatom a családi hagyományokat, gazdálkodok, főleg gyümölcsstermesztéssel foglalkozom, beszereztem a megfelelő munkagépeket, melyekkel sokszor magam dolgozom. Igen jó minőségű almapálinkát dugaszolok címeres vignettával. Nem forgalmazom, inkább kedves barátaimnak, ismerőseimnek ajándékozok belőlük. Naponta kijárok, az emberekkel igen jó viszonyban vagyok, segítem az egyházat, ahogy anyagi erőmből telik, templomba is idejárok. Itt érzem magam otthon, pedig Szatmár szívében nőttem fel, és ma is ott lakom, de nem tudom mit, mit nem, de valamit sugároz felém ez az ősi föld. Rendbe tettem a családi sírkertet, megújítottam a sírköveket, hogy az ősök nyugodtan pihenhessenek egykori birtokuk földjében, s neveik fennmaradjanak az utókor számára, hiszen ők részei voltak e falu múltjának.

FORRÁSANYAG

- Anzik Albert: *Sárközújlak története*. Sárközújlak, 1999.
- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Budapest, 1994.
- Bene János: *Források a Szatmár megyei nemzetőrség történetéhez*. In: Szatmáriak az 1848/49-es szabadságharcban, szerk.: Kónya László, Identitas Kiadó, Szatmárnémeti, 1999.
- Bisztray Gyula: *Tompa Mihály levelezése I-II*. Akadémiai Kiadó.
- Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmárnémeti sz. kir. város*. Budapest, 1908.
- Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai, Szabolcs vármegye*. Budapest, 1900.
- Bura László: *Öt évszázad utcanevői Szatmárnémeti (Satu Mare) 1500-2000*. Szatmárnémeti, 2007.
- Bura László: *Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára*. Kolozsvár, 1997.
- Csermely Tibor – Takács Péter: *Pecsénymatok és címerek Bereg, Szabolcs és Szatmár megye településeiből*. Nyíregyháza, 1988.
- Dánielisz Endre: *Tompa Mihály: Válogatott versek és levelek*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár Napoca, 1977.
- Dvorzsák János: *Magyarország Helységnévtára tekintettel a közigazgatási, népességi és hitfelekezeti viszonyokra*. Budapest, 1877.
- Fazekas Lóránd: *A szatmári állami elemi népiskolák szervezés- és építéstörténete*. In: Mozaikkövek Szatmárnémeti történetéhez, Otthonom Szatmár megye, 25.
- Fazekas Lóránd: *Egy Petőfi-szobor újjászületése*. In: Honismeret, a Honismereti Szövetség folyóirata, 2008/1 pp. 85-86.
- Fazekas Lóránd: *A szabadságharc emlékművei és emlékhelyei Szatmár megyében*. In: A szabadságharc zászlaja alatt, Partiumi füzetek 13. pp. 307-343.

- Fényes Elek: *Magyarország geográfiai szótára, melyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leíratik.* Pest, 1851.
- Ferenczy János: *Rekettye Filep várostatya csevegései a Tekintetes Közgyűlésből* 1–2 köt., Szatmár, 1887. p. 144. pp. 39–40.
- Ferenczy János: *Irodalom, tudomány és művészet Szatmáron, Tompa Mihály első szerelme.* In: Borovszky Samu: Szatmár-Németi sz. kir. város, Budapest, 1908. pp. 147–151.
- Ferenczy János *Művei V. köt.* Szatmár, 1910.
- Genda Árpád Szabolcs: *Pettyén* In: Várady József: A Királyhágómellék református templomai, Debrecen, 2004.
- Hoppál Mihály, Jankovics Marcell Nagy András, Szemadán György: *Jelképtár.* Budapest, 1997.
- Jekelfalussy József: *A magyar korona országainak Helységnevtára.* Budapest, 1892.
- Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós: *Magyar értelmező kéziszótár.* Budapest, 1978.
- Dr. Kapocsei Péter: *Szatmárnémeti villamosközlekedésének története.* In: Városi közlekedés, 2005/3.
- Kemény Ferenc: *Magyar Pedagógiai Lexikon.* Budapest, 1934.
- Kempelen Béla: *Magyar nemes családok.* Budapest, 1913.
- Kónya László: *Szatmárnémeti város nemzetőrei az 1848/49-es szabadságharcban.* In: Szatmáriak az 1848/49-es szabadságharcban, Szerkesztette: Kónya László
- Lévay József: *Tompa Mihály munkái.* Budapest, 1902.
- Lévay Lajos: *A pettyéni református egyház története.* Kézirat.
- Maksai Ferenc: *A középkori Szatmár megye.* Budapest, 1940.
- Dr. Megyessy Emil: *Ferenczy János művei, V. köt.* Szatmár. 1910. pp. 113–118, 127–130.
- Muhi Sándor: *Képzőművészeti élet Szatmáron.* Otthonom Szatmár megye 20., Szatmár, 2004.
- Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedéki táblákkal.* Pest, 1862, II. köt. 228–229.
- Németh Péter: *A középkori Szatmár megye települései a 15. század elejéig.* Nyíregyháza, 2008.
- Petri Mór: *Szilágy vármegye monográfiája.* Budapest, 1901.
- P Kálniczky Vilma: *Régi levél.* In: Tompa Mihály az anekdoták tükrében, Szerk. Dr. Panka Károly, Budapest, 1940.

- Randolph L. Braham: *Az Észak-erdélyi Holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Bp. Park Kiadó.
- Sarkadi Nagy Mihály – Bartók Gábor: *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári története*. Szatmár, 1860.
- Soltész János: *Nagybányai Református Egyházmegye Története*. Szatmár, 1902.
- Suciu Coriolan: *Dicționar Istoric al localităților din Transilvania*. vol. II. 38. Ed. Academiei Republicii Socialiste România.
- Szilágyi Orsolya: *A szatmárnémeti Kossuth-kert története*. Kolozsvár, 2008.
- Szirmai Szirmay Antal: *Szatmár vármegye, fekvése, története és polgári eseménye*. Buda, 1809.
- Tankóczy Gyula: *Satu Mare város Képes Tükre*. Satu Mare, 1936.
- Váczy János: *Tompá Mihály életrajza*. Budapest, 1913.
- Várady Aladár – Berey Géza: *Erdélyi monográfia*. Satu Mare, 1934.
- Várady József: *Királyhágómellék református templomai*. Debrecen, 2004.
- Állami Levéltár, Böszörményi okirattár.
- Állami Levéltár, Pettyén levéltári okiratai.
- Állami Levéltár: Fondul Direcția Agricolă Satu Mare, II. 51.427, 430. 577. 581, IV 240.
- Anuarul Statistic al Județului Satu Mare*, 1970. 1971. 1993.
- Böszörményi Elek és Emil levéltára*. 1626–1894.
- Dobrácsapáti görögkatolikus anyakönyve.
- Erdélyi Monográfia.
- Nagykolcsi Református Egyház anyakönyve*. 1787–1926.
- Pettyéni Református Egyház anyakönyve*. 1827–1922.
- Protestáns Nőnevelde Felsőbb Osztályainak Anyakönyve*.
- Révai Nagy Lexikona*. V/301, XIII/257.
- Révai Nagy Lexikona* VI. köt. Bp. 1912. p. 616, XII. köt. Bp. 1915. pp. 46–47.
- Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája (1845–2000). Nyíregyháza, 2002.
- Szamos, Vegyes tartalmú lap*. 1882. november 19.
- Szamos, Vegyes tartalmú lap*. 1921. VII. 22. 53. évf. 156. sz., 1921. IX. 2. 189. sz.
- Szatmári Református Al-Gimnázium anyakönyve*. 1855–1860.
- Szatmár-Németi H. H. Gimnázium 1883–84 évi Értesítője*. Kiad.: Szatmáron, 1884.

Szatmár társadalmi és szépirodalmi hetilap. XXIV./22 Szatmár, 1898.

Szatmári Hírlap protestáns irányú betilap. 1894. május 8.

Szatmár Lános Egyházközség anyakönyve 1840–1901.

Szatmár vármegye Címjegyzéke és Naptára 1908 évre. Szatmár-Németi, 1907.

Szatmár város közigazdasági és szakcímháza. 1929. április 1.

Adatközlők: *Badar Imre* 67 éves, Aranyosmeggyes; *Bolyáki Imre* 85 éves, Pettyén; *Csiszár Jolán* 80 éves, Nagykolcs; *Csirák Csaba* 75 éves, Szatmárnémeti; *Erdei Lajosné Bojáki Margit* 87 éves, Ombod; *Gárdos Erzsébet Elza* 76 éves, Szatmárnémeti; *Gönczi Agáta* 80 éves, Szatmárnémeti; *Hajdu László* 57 éves, Pettyén; *Hajer Ottó* az ombodi iskola igazgatója 48 éves, Ombod; *Hámos Elemérné Mikecz Dóra* 80 éves, Budapest; *Katona Margit* 79 éves, Pettyén; *Kovács Ferenc* 73 éves, Nagykolcs; *Leiber Géza* 68 éves, Szatmárnémeti; *Radványi Margit* 80 éves, Nagykolcs; *Vajda Tünde* 47 éves, Nagykolcs; *Vass Sándor* 76 éves, Szatmárhegy.

TARTALOM

AJÁNLÓ. Megismerni és megismertetni	5
ELŐSZÓ	7
EGY NEMESI CSALÁD ÉVSZÁZADAI	9
A Böszörményiek Szatmárban	9
A Böszörményiek családi kapcsolata Szatmár megye nemes családjaival	9
I. A CSALÁD EREDETE ÉS MEGTELEPEDÉSE SZATMÁR MEGYÉBEN	11
Az épület leírása	12
A család címere	13
II. PETTYÉN A BÖSZÖRMÉNYIEK ÓSI FÉSZKE	14
Pettyén, mint közigazgatási egység	15
A település szerkezete	19
Pettyén helynevei	20
A falu határának birtokmegoszlásai	21
Tulajdonosváltozások Pettyén határában	24
A Helmeczyek Pettyénben	24
A település lakói	34
Pettyén lakóinak vallási élete	34
Az oktatás	42
Pettyén az 1848-49-es években	49
Pettyén a Nagy Háború éveiben	51
A pettyéni temető és a Böszörményiek sírkertje	51
III. A BÖSZÖRMÉNYIEK CSALÁDI VISZONYAI	56
Az elsőszülött, József (1794-1845) és a belőle sarjadt ág	57
A másodsülött Antal (1774-1831) és a belőle sarjadt ág	63

Zsigmond, az aranyosmeggyesi birtokos	64
Lajos harmadik fia, Pál (1816–1859)	67
IV. A BÖSZÖRMÉNYIEK A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK POLGÁRIASODÓ VILÁGÁBAN	
A család kiemelkedőbb személyiségei	68
Böszörményi Károly életútja, baráti levelezései	71
Olvasmány: Az erdődi vár Petőfi-szobrának újjászületése.....	79
Károly házassága	82
23 évig a polgármesteri székben	84
Nyugalomba vonulás és kitüntetés	92
Olvasmány: Kiss Gedeon, aki a polgármester jobb keze volt.....	98
Böszörményi Katalin szerelme és házassága	102
Olvasmány: Az ifjúkor emlékezetének könyvei	118
Böszörményi József – egy gyógyszerész hazatér.....	123
Böszörményi Elek és fia, Emil, Szatmárnémeti elismert személyiségei	126
A levelek a család mindennapi életének tükröi.....	128
A neveltetés gondjai.....	131
Emil a tanulmányok útján, ő még utazott omnibuszon	134
Asszony lesz a lányból	137
Az apa halála	141
Emil, mint a család tovább éltetője	143
Mikecz Ödön – karrier és üldöztetés	147
Nagykolcsi kisajátítások	149
V. BESZÉLGETÉS A CSALÁDI NÉV UTOLSÓ VISELŐJÉVEL, MAGDA ASSZONNYAL	
FORRÁSANYAG	155

A Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: *Bihar*
2. Kordics Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félicsfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta - városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly - református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak - partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság - tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Püspöksfürdő*
10. Dánielisz Endre: „*Csonkatorony nyúlik a felbőbe...*”
11. Bunyitay Vince – Fodor József: *Székesegyházi Bazilika - Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum - a vizek határolta város és vár*
13. *A szabadságharc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk - A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegd iskolatörténete*
16. Csilik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emódi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16-20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemjén* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet). Összeállította Dukrét Géza
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról.* Évkönyv. Összeállította Dukrét Géza
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrásy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: „*Aki fényt hagyott maga után...*”
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyházai*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fajekasság monográfiája*
33. Emódi János – Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*

34. Jóna Piroška: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál*
35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*
36. Anzik Albert: *Livada - Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz (történeti monográfia)*
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bibari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmibályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza - Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád - Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.* Összeállította Thurzó Sándor
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Miske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jóna Piroška: *Bibari sorsok, a változó időben*
52. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
53. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*
55. *Épített örökségünk, a helytörténeti kutatás tükrében.* Összeállította: Dukrét Géza
56. Orosz Otilia Valéria: *Műemlék orgonák az Érmelléki Református Egyházme-
gyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A Bölcsőtől a Síríg - 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrterebes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóbó Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párhuzamos életrajzok*
63. Papp Attila: *Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia*
64. Ványai Mária: *Hidak a vibarlámpa fényében*
65. Szilágyi István: *Csillagváros visszavárta katona fiát*
66. Péter I. Zoltán: *Szecessziós építészet Nagyváradon*
67. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városháza*
68. *Római katolikus intézetek Nagyváradon*
69. Borzási Gyula - Dani Zoltán - Nagy Miklós: *Szalárd és vidéke, tegnap és ma*

70. Kupán Árpád: *Nagyvárad nagy változásainak vezéregyéniségei*
71. Dr. Szatmáry Ferenc: *A Királybágomelléki Református Egyházkerület székház-perének kilencéves története*
72. Makai Zoltán: *Szemelvények Bihar megye és térsége ipartörténetéből*
73. Sütő Éva: *Érmellék, szerelmem. Honismereti riportok*
74. Kovács Rozália: *Utak a múltba. Helytörténeti és néprajzi tanulmányok Érmihályfalváról*
75. *Megmaradásunkért. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság két évtizede*
76. Emődi János - Wilhelm Sándor - Sándor Mária: *A margittai fazekasság*
77. Kiss Kálmán: *Túrterebes földrajzi neveinek története*
78. Péter I. Zoltán: *A nagyváradai vár építészettörténete*
79. Fazekas Lóránd: *Ódon sírkertek ösvényein*
80. Wilhelm Sándor: *Tanulmányok az Érmellékről*
81. Kordics Imre: *Nagyvárad jelentősebb utcanevei 1940-1944 között*
82. Dukrét Géza: *Siter - adalékok történetéhez és népismeretéhez*
83. Kiss Kálmán: *Csúry Bálint és a szamosbáti tájnyelv*
84. Bélfenyéri Tamás: *A váradi püspökség koldulórendi kolostorai a középkorban*

Pettyén református temploma

ISBN 978-606-8307-77-0